

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
Π.Μ.Σ ΑΠΘΩΝ ΚΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ: ΔΙΕΘΝΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ,
ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΚΑΙ ΤΡΑΠΕΖΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΙΤΟΣ: 2009-2010

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
Της Σωτήραλη Ελένης του Αναστασίου
Α.Μ. 1208Μ034

ΤΙΤΛΟΣ
«Ανάκτηση Κρατικών Ενισχύσεων
Κοινοτική Ρύθμιση-Εθνική Πρακτική»

Επιβλέπων

Καθηγητής Κωνσταντίνος Στεφάνου

- Αθήνα Οκτώβριος 2010 -

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
Π.Μ.Σ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ: ΔΙΕΘΝΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ,
ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΚΑΙ ΤΡΑΠΕΖΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΕΤΟΣ: 2009-2010

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
Της Σωτήραλη Ελένης του Αναστασίου
Α.Μ. 1208Μ034

ΤΙΤΛΟΣ
«Ανάκτηση Κρατικών Ενισχύσεων
Κοινοτική Ρύθμιση-Εθνική Πρακτική»

Επιβλέπων

Καθηγητής Κωνσταντίνος Στεφάνου

- Αθήνα Οκτώβριος 2010 -

MET
ΣΟΤ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ ΣΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΩΝ ΚΡΑΤΙΚΩΝ ΕΝΙΣΧΥΣΕΩΝ

- 1.1 Δικαιοπολιτική θεμελίωση των διατάξεων περί κρατικών ενισχύσεων. Η γενική αρχή του ασυμβίβαστου των κρατικών ενισχύσεων.
- 1.2 Ο έλεγχος των κρατικών ενισχύσεων από την Επιτροπή και οι συνέπειες παράβασης της αρχής της προηγούμενης κοινοποίησης.
- 1.3 Το ζήτημα της ανάκτησης κρατικών ενισχύσεων και ο ρόλος των εθνικών αρχών και δικαστηρίων .

2. ΥΠΟΧΡΕΩΣΗ ΑΝΑΚΤΗΣΗΣ ΠΑΡΑΝΟΜΩΝ ΚΡΑΤΙΚΩΝ ΕΝΙΣΧΥΣΕΩΝ ΣΤΟ ΕΝΩΣΙΑΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗ ΑΥΤΗΣ

- 2.1 Αρχική νομολογιακή διάπλαση της υποχρέωσης ανάκτησης από το ΔικΕΕ
- 2.2. Το κανονιστικό πλαίσιο –Ο Κανονισμός (ΕΚ) 659/1999. Η διάκριση μεταξύ νέων και υφιστάμενων ενισχύσεων.
- 2.2.1 Ουσιαστικές προϋποθέσεις της ανάκτησης –Περιπτώσεις εξαιρέσεων (άρθρο 14).
- 2.2.2 Δικονομικά
 - 2.2.2.1 Κοινοποιηθείσες Ενισχύσεις.
 - 2.2.2.2 Έλεγχος από τα Κοινοτικά Δικαστήρια
 - 2.2.2.3 Προσωρινή Δικαστική Προστασία
- 2.3 Το ήπιο δίκαιο της ανάκτησης των παράνομων κρατικών ενισχύσεων .

3. ΑΝΑΚΤΗΣΗ ΤΩΝ ΚΡΑΤΙΚΩΝ ΕΝΙΣΧΥΣΕΩΝ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΟΣ ΔΙΚΑΣΤΗΣ

3.1 Ο ρόλος του εθνικού δικαστή κατά το ενωσιακό δίκαιο.

3.1.1 Γενικά

3.1.2 Η διαφύλαξη της πρακτικής αποτελεσματικότητας των αποφάσεων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής

3.1.3 Η θέση του ρόλου του εθνικού δικαστή σε δυναμική τροχιά μέσω της νομολογίας του ΔικΕΕ .

3.2 Εσωτερική διαδικασία ανάκτησης – Αίτηση ακύρωσης/ Αίτηση αναστολής

3.3 Η θέση των ανταγωνιστών της ωφελούμενης επιχείρησης

3.3.1 Η Αγωγή αποζημίωσης (105, 106 ΕισΝΑΚ)

3.3.2 Προσφυγή ανταγωνιστή κατά πράξης χορήγησης κρατικής ενίσχυσης

4. ΚΟΙΝΕΣ ΑΡΧΕΣ

4.1 Πληρότητα της ανάκτησης.

4.1.1 Έντοκος χαρακτήρας.

4.1.2 Ο Προσδιορισμός της υποχρέου προς ανάκτηση επιχείρησης

4.1.3 Η περίπτωση των αφερέγγυων-πτωχών πιστωτών

5. ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΚΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΟΣ

5.1 Η ανάκτηση των κρατικών ενισχύσεων στη περίπτωση της Ολυμπιακής Αεροπορίας.

5.1.1 Το ιστορικό της διαφοράς

5.1.2. Η Προσφυγή της Επιτροπής στο ΔικΕΕ (Υπόθ. C-415/03)

5.1.3. Η προσφυγή της Ο.Α. στο ΓΔικΕΕ (Υποθ. Τα- 68/03)

5.1.4 Η προσφυγή της Επιτροπής στο ΔικΕΕ (Υποθ. C-419/06)

5.1.5 Προσφυγή της Επιτροπής κατ' άρθρο 260 ΣυνθΛΕΕ (C-369/07 ΔικΕΕ)

5.2 Συμπέρασμα

6. ΕΠΙΛΟΓΟΣ

ΑΝΑΚΤΗΣΗ ΚΡΑΤΙΚΩΝ ΕΝΙΣΧΥΣΕΩΝ –ΚΟΙΝΟΤΙΚΗ ΡΥΘΜΙΣΗ- ΕΘΝΙΚΗ ΠΡΑΚΤΙΚΗ

1.ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ ΣΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΩΝ ΚΡΑΤΙΚΩΝ ΕΝΙΣΧΥΣΕΩΝ

1.1 Κρατικές Ενισχύσεις: Δικαιοπολιτική θεμελίωση-Ο κανόνας του ασυμβίβαστου και οι εξαιρέσεις .

Στο πλαίσιο της σημερινής παγκοσμιοποίησης της οικονομίας και χάριν προστασίας του ελεύθερου ανταγωνισμού τίθενται σαφή όρια στην δυνατότητα κρατικής παρεμβάσεως, η οποία, ωστόσο, κρίνεται συχνά απαραίτητη για την επίτευξη μεσοπρόθεσμων και μακροπρόθεσμων οικονομικών στόχων αναπτυξιακής πολιτικής.

Οι κρατικές ενισχύσεις αποτελούν αναντίρρητα ένα από τα βασικότερα μέτρα αναπτυξιακής πολιτικής καθώς, υπό προϋποθέσεις, προωθούν σημαντικά την ενδυνάμωση της ισόρροπης ανάπτυξης, την ενίσχυση της επιχειρηματικότητας και την περιφερειακή σύγκλιση σε εθνικό και κατ' επέκταση σε ευρωπαϊκό επίπεδο.

Οι διατάξεις περί κρατικών ενισχύσεων περιλαμβάνονταν εξ αρχής στην ιδρυτική συνθήκη της ΕΟΚ και έκτοτε έχουν παραμείνει χωρίς ουσιαστική μεταβολή, γεγονός το οποίο υποδεικνύει την ιστορικά θεμελιώδη σημασία τους. Εντάσσονται στο δεύτερο τμήμα του κεφαλαίου των κοινών κανόνων για τον ανταγωνισμό, τη φορολογία και την προσέγγιση των νομοθεσιών και αποτελούν το αναγκαίο συμπλήρωμα των διατάξεων των άρθρων 101 και 102 της ΣυνθΛΕΕ, καθόσον αποσκοπούν στον έλεγχο των αντι- ανταγωνιστικών κρατικών παρεμβάσεων.

Στο άρθρο 107 παρ. 1 ΣυνθΛΕΕ διατυπώνεται η γενική αρχή της απαγόρευσης των κρατικών ενισχύσεων χωρίς να δίδεται σαφής ορισμός της έννοιας της κρατικής ενίσχυσης. Παρά ταύτα , όπως προκύπτει από το κείμενο της υπ' όψη διάταξης, αλλά και όπως έχει αποσαφηνιστεί από την πλούσια νομολογία του ΔικΕΕ, το κεντρικό εννοιολογικό στοιχείο της ενίσχυσης είναι η

εκ μέρους του κράτους ή με τη χρησιμοποίηση κρατικών πόρων¹ συντελούμενη παροχή ενός οικονομικού ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος² σε μια επιχείρηση ή σε ένα κλάδο παραγωγής (επιλεκτικότητα του μέτρου³), χωρίς την καταβολή ανάλογου οικονομικού ανταλλάγματος που έχει ως συνέπεια την βελτίωση της ανταγωνιστικής θέσης του λήπτη σε σχέση με άλλους φορείς της ίδιας οικονομικής δραστηριότητας και κατ' επέκταση την στρέβλωση του ανταγωνισμού στη διακοινοτική αγορά.⁴

Ωστόσο, η αρχή του ασυμβίβαστου γνωρίζει ορισμένες σημαντικές εξαιρέσεις. Η πρώτη κατηγορία εξαιρέσεων αφορά τις περιπτώσεις που αναφέρονται στο άρθρο 107 παρ 2 τα ΣυνθΛΕΕ, οι οποίες υπό την συνδρομή των πραγματικών προϋποθέσεων που αναφέρονται στα σχετικά εδάφια κρίνονται συμβιβάσιμες με την κοινή αγορά. Πρόκειται για : (α) τις ενισχύσεις κοινωνικού χαρακτήρα προς μεμονωμένους καταναλωτές, (β) τις ενισχύσεις για την επανόρθωση ζημιών που προκαλούνται από θεομηνίες ή άλλα έκτακτα γεγονότα και (γ) τις ενισχύσεις προς την οικονομία ορισμένων περιοχών της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας, οι οποίες θίγονται από την διαίρεση της Γερμανίας. Η Επιτροπή εξετάζει την συνδρομή των πραγματικών προϋποθέσεων του άρθρου 107 παρ 2 ΣυνθΛΕΕ και υπό τον όρο της συνδρομής αυτών υποχρεούται σε έκδοση αναγνωριστικής αποφάσεως περί του συμβιβάσιμου των ενισχύσεων αυτών με την κοινή αγορά(δέσμια αρμοδιότητα).

Οι παραπάνω εξαιρέσεις διακρίνονται σαφώς από τις εν δυνάμει συμβατές ενισχύσεις της παρ. 3 του άρθρου 107, οι οποίες εν αντιθέσει με τις εξαντλητικά περιγραφόμενες εξαιρέσεις της παρ. 2 του άρθρου 107 ΣυνθΛΕΕ, διατυπώνονται γενικά και αφηρημένα και συνεπώς η Επιτροπή διαθέτει ευρύτερη εφαρμοστική ευχέρεια για την υπαγωγή τους στις εξαιρέσεις της παρ.3 του άρθρου 107 ΣυνθΛΕΕ⁵.

¹ Για τη σχετική οριοθέτηση του όρου κρατικά μέσα βλ. ΔικΕΕ C -482/99, Γαλλία κατά Επιτροπής (Stardust Marine), , Συλλ 2002, σελ I-4397

² Βλ αντί άλλων ΔικΕΕ C- 241/94 Γαλλία κατά Επιτροπής Συλλ 1996, I-4551, σκέψη 20,24

³ ΓΔικΕΕ T- 152/99, HAMSΑ κατά Επιτροπής, Συλλ Νομολ 2002, σελ II-3049 , σκέψεις 35

⁴ ΔικΕΕ C 730/1979 , PHILIP MORRIS κατά Επιτροπής, , Συλλ. 1980, σελ I- 2671, σκέψη 11.

⁵ Επί σκοπώ επίτευξης μεγαλύτερης ασφάλειας δικαίου η Επιτροπή έχει εκδώσει αυτοδεσμευτικά κείμενα ήπιου δικαίου, τα οποία εξειδικεύουν τα κριτήρια του συμβιβάσιμου των κρατικών ενισχύσεων βάσει της εξαιρέσεως της παρ 3 του άρθρου 107 Συνθ ΕΚ , βλ ενδεικτικά Κατευθυντήριες Γραμμές σχετικά με τις κρατικές ενισχύσεις περιφερειακού χαρακτήρα 2007-13 , 2006/C 54/08, 2009

Οι συνηθέστερες εν δυνάμει συμβατές ενισχύσεις είναι οι περιφερειακές ενισχύσεις του εδ. α και γ της παρ 3 του άρθρου 107 ΣυνθΛΕΕ, εκ των οποίων οι μεν πρώτες χορηγούνται για την προώθηση της οικονομικής αναπτύξεως περιοχών, στις οποίες το βιοτικό επίπεδο είναι ασυνήθως χαμηλό ή στις οποίες επικρατεί σοβαρή υποαπασχόληση, οι δε δεύτερες για την προώθηση ορισμένων οικονομικών δραστηριοτήτων ή οικονομικών περιοχών, εφόσον δεν αλλοιώνουν τους όρους συναλλαγών κατά τρόπο που θα αντέκειτο προς το κοινό συμφέρον.

Στο σημείο αυτό αξίζει να επισημανθεί ότι οι προαναφερόμενες διατάξεις έχουν διαφορετικό πεδίο εφαρμογής, καθόσον ως σημείο αναφοράς για το συμβατό των κρατικών ενισχύσεων του εδ. α λαμβάνεται υπ' όψιν ο μέσος όρος ανάπτυξης του συνόλου της Κοινότητας με απώτερο στόχο την οικονομικοκοινωνική συνοχή της Κοινότητας⁶ ενώ για το συμβατό των ενισχύσεων του εδαφίου γ λαμβάνεται υπ' όψιν ο μέσος όρος ανάπτυξης της συγκεκριμένης χώρας.⁷

Επιπλέον, εξαιρέσεως από την αρχή του ασυμβίβαστου των κρατικών ενισχύσεων μπορούν να τύχουν οι τομεακές ενισχύσεις του εδ γ της παρ 3 του άρθρου 107 ΣυνθΛΕΕ, οι οποίες χορηγούνται σε περιπτώσεις σοβαρής διαταραχής της οικονομίας μιας χώρας προκειμένου να ενισχυθεί ένας ευαίσθητος κλάδος παραγωγής, ή ένας ιδιαίτερα σημαντικός κλάδος για το σύνολο της οικονομίας. Κριτήρια για την ασφαλή αξιολόγηση των τομεακών ενισχύσεων παρέχουν οι Κατευθυντήριες γραμμές της Επιτροπής που αναφέρονται σε επιμέρους ευαίσθητους τομείς της οικονομίας των κρατών μελών.⁸

Αντιπροσωπευτικό παράδειγμα κρατικών τομεακών ενισχύσεων αποτελούν οι κρατικές ενισχύσεις που χορηγήθηκαν ως μέρος του Ευρωπαϊκού σχεδίου ανάκαμψης της οικονομίας ενόψει της πρόσφατης χρηματοπιστωτικής κρίσης. Η Επιτροπή θέσπισε στις 17-12-2008 ένα προσωρινό κοινοτικό

C/223/02 Ανακοίνωση της Επιτροπής για την αναλυτική αξιολόγηση περιφερειακών ενισχύσεων προς μεγάλα επενδυτικά σχέδια,

⁶ βλ. EEC 212, 12-8-1988 Ανακοίνωση της Επιτροπής σχετικά με τη μέθοδο εφαρμογής του αρθ 107 παρ 3^α και γ στις περιφερειακές ενισχύσεις.

⁷ ΔικΕΕ C-169/95 Ισπανία κατά Επιτροπής, Συλλ 1997, σελ. I-135.

⁸ Βλ. για παράδειγμα Κοινοτικό πλαίσιο για τις ενισχύσεις στην αυτοκινητοβιομηχανία, EEC 94/11, 30-3-1996, Ανακοίνωση 94/C-350/07 σχετικά με την εφαρμογή των άρθρων 107 και 108 ΣυνθΛΕΕ στο τομέα της αεροπορίας.

πλαίσιο για την λήψη μέτρων κρατικών ενισχύσεων με στόχο την αποδέσμευση της χορήγησης τραπεζικών δανείων στις εταιρίες και την παροχή κινήτρων στους επενδυτές, ώστε να συνεχίσουν να επενδύουν στο μέλλον στο πλαίσιο μιας βιώσιμης ανάπτυξης. Περαιτέρω επί τη βάσει του προσωρινού αυτού σχεδίου ανάκαμψης της οικονομίας παρέχεται η δυνατότητα στα κράτη μέλη να χορηγούν με πιο ευέλικτες προϋποθέσεις ενισχύσεις διαφόρων κατηγοριών.⁹

Τέλος, στο εδ β της παρ 3 του άρθρου 107 ΣυνθΛΕΕ προβλέπεται δυνατότητα εξαιρέσεως από την αρχή του ασυμβίβαστου για τις οριζόντιες ενισχύσεις, ήτοι τις ενισχύσεις εκείνες οι οποίες χαρακτηρίζονται ως κοινού ευρωπαϊκού ενδιαφέροντος και αφορούν το σύνολο των οικονομικών δραστηριοτήτων της Κοινότητας και οι οποίες τυγχάνουν απαλλαγής υπό τον όρο επίτευξης συγκεκριμένων στόχων ανάπτυξης. Όμοια για την εν λόγω κατηγορία κρατικών ενισχύσεων η Επιτροπή έχει θεσπίσει Κατευθυντήριες Γραμμές με τις οποίες καθορίζει τους όρους νομιμότητας τους.

Επιπλέον, ο Γενικός εξουσιοδοτικός Κανονισμός 994/98 του Συμβουλίου (EEL 142 της 14-5-1998) εξουσιοδοτεί την Επιτροπή να αποφασίζει βάσει του άρθρου 107 ΣυνθΛΕΕ ότι υπό ορισμένες προϋποθέσεις συμβιβάζονται με την κοινή αγορά και δεν υπόκεινται στην υποχρέωση κοινοποίησης στην Επιτροπή συγκεκριμένες κατηγορίες κρατικών ενισχύσεων και δη οι ενισχύσεις για την έρευνα και την ανάπτυξη, την προστασία του περιβάλλοντος, προς μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις, για την απασχόληση και την εκπαίδευση και τέλος οι ενισχύσεις περιφερειακού χαρακτήρα τις οποίες έχει εγκρίνει η Επιτροπή με τον χάρτη των περιφερειακών ενισχύσεων^{10 11}.

Επί τη βάσει του γενικού αυτού εξουσιοδοτικού Κανονισμού η Επιτροπή εξέδωσε τον υπ' αριθμ 800/2008 Γενικό απαλλακτικό Κανονισμό (ΕΚ) (EEL 214/ 9-8-2008) για την κήρυξη ορισμένων κατηγοριών ενισχύσεων ως συμβατών με την κοινή αγορά και ως εκ τούτου μη υποκείμενων σε υποχρέωση

⁹ 2009 /C 10/3 της 15-1-2009, 2009 /C 72/01 της 26-3-2009

¹⁰ Ν 408/2006 Χάρτης Περιφερειακών Ενισχύσεων 2007-2013

¹¹ Αναφορικά με τις ενισχύσεις de minimis και τις Περιφερειακές ενισχύσεις έχουν εκδοθεί οι ειδικοί Κανονισμοί 1998/2006 (ΕΚ)(EEL 379 της 28-12-2006)και 1628/2006 (EEL 302 της 1-11-2006) της Επιτροπής. Ειδικά για τις ενισχύσεις ήσσονος σημασίας ο Κανονισμός 1998/2006 ορίζει ότι οι ενισχύσεις που χορηγούνται για τριετή περίοδο και οι οποίες δεν υπερβαίνουν το ανώτατο όριο των 200.000 ευρώ σωρευτικά δεν θεωρούνται ως κρατικές ενισχύσεις υπό την έννοια του άρθρου 107 παρ 1 και επομένως δεν χρήζουν κοινοποίησης στην Επιτροπή κατά το άρθρο 108 παρ 3 της Συνθήκης

κοινοποίησης στην Επιτροπή κατά το άρθρο 108 παρ 3 της ΣυνθΛΕΕ, υπό τον όρο της συνδρομής των προϋποθέσεων που τίθενται για τις κατηγορίες κρατικών ενισχύσεων που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού.

1.2 Ο έλεγχος των κρατικών ενισχύσεων από την Επιτροπή και οι συνέπειες παράβασης της αρχής της προηγούμενης κοινοποίησης.

Στο άρθρο 108 της ΣυνθΛΕΕ προβλέπεται η υποχρέωση των κρατών μελών να προβαίνουν σε εκ των προτέρων κοινοποίηση στην Επιτροπή των νέων κρατικών ενισχύσεων¹² που προτίθενται να χορηγήσουν, προκειμένου η ίδια να ελέγξει κατά πόσον οι ενισχύσεις αυτές κρίνονται συμβιβάσιμες με την κοινή αγορά και τυγχάνουν απαλλαγής επί τη βάση του άρθρου 107 παρ 2 και 3 ΣυνθΛΕΕ. Η υποχρέωση αυτή των κρατών μελών είναι διαρκής και υφίσταται ανεξαρτήτως της τελικής κρίσεως της Επιτροπής περί του συμβιβάσιμου ή μη χαρακτήρα των χορηγούμενων κρατικών ενισχύσεων.

Ο προκαταρκτικός έλεγχος της Επιτροπής ολοκληρώνεται εντός δυο μηνών από την ημερομηνία κοινοποίησης των μέτρων και περατώνεται με τους εξής τρόπους: είτε η Επιτροπή αποφασίζει ότι το κοινοποιηθέν μέτρο δεν αποτελεί κρατική ενίσχυση ή ότι είναι συμβιβάσιμο με την κοινή αγορά, οπότε και περατώνεται η διαδικασία ελέγχου¹³, είτε αποφασίζει ότι το κοινοποιηθέν μέτρο εγείρει αμφιβολίες αναφορικά με τη συμβατότητα του με την κοινή αγορά, οπότε η Επιτροπή αποφασίζει την εκκίνηση επίσημης (κατ' αντιμωλία) διαδικασίας έρευνας κατά το άρθρο 108 παρ 2 ΣυνθΛΕΕ.

Η επίσημη διαδικασία έρευνας ολοκληρώνεται κατά το δυνατόν εντός 18 μηνών από την έναρξη της διαδικασίας και εφόσον βεβαίως παρασχεθεί η δυνατότητα στα κράτη μέλη και στους τρίτους θιγόμενους να υποβάλλουν τις παρατηρήσεις τους. Η Επιτροπή αφού εξετάσει ενδελεχώς τα μέτρα δύναται να αποφανθεί ότι ι) Δεν αποτελούν μέτρα κρατικής ενίσχυσης, ιι) Αποτελούν κρατική ενίσχυση αλλά συμβιβάζονται με την κοινή αγορά (άρθρο 107 παρ 2,3 ΣυνθΛΕΕ) ιιι) Δύνανται να κριθούν συμβιβάσιμα με την κοινή αγορά υπό συγκεκριμένους όρους, ιν) Είναι ασυμβίβαστα με την κοινή αγορά και ως

¹² Ως νέες κρατικές ενισχύσεις ορίζονται στο άρθρο 1γ του Κανονισμού 659/99 (ΕΕL 83 της 27-3-1999) το καθεστώς ενισχύσεων και οι ατομικές ενισχύσεις οι οποίες δεν αποτελούν υφισταμένη ενίσχυση.

¹³ βλ. άρθρο 4 Κανονισμού (ΕΚ) Επιτροπής 794/04 (ΕΕL 140 της 30-4-2004).

τέτοια δεν πρέπει να τεθούν σε εφαρμογή από το ενδιαφερόμενο κράτος μέλος.¹⁴

Στην πράξη τα κράτη μέλη συχνά δεν τηρούν την υποχρέωση προηγούμενης κοινοποίησης, προβαίνουν δε σε χορήγηση των κρατικών ενισχύσεων και εκ των υστέρων κοινοποίηση τους στην Επιτροπή. Το γεγονός αυτό έχει ως συνέπεια τον χαρακτηρισμό των κρατικών ενισχύσεων ως παράνομων¹⁵¹⁶ και περαιτέρω την υπαγωγή της τυπικά παράνομης κρατικής ενίσχυσης σε δικονομικά αυστηρότερο καθεστώς ελέγχου από την Επιτροπή. Συγκεκριμένα, κατά τη διάρκεια του ελέγχου παράνομης ενίσχυσης δεν υφίσταται η χρονική δέσμευση λήψης απόφασης εντός δυο και δεκαοκτώ μηνών για την διαδικασία προκαταρκτικού και επίσημου ελέγχου αντίστοιχα.

Η τυπικά παράνομη κρατική ενίσχυση διακρίνεται σαφώς από την μη συμβατή με την κοινή αγορά κρατική ενίσχυση κατά το ότι στην περίπτωση της παράνομης κρατικής ενίσχυσης δεν έχει τηρηθεί η διαδικασία κοινοποίησης χωρίς αυτό να σημαίνει ότι η κρατική ενίσχυση είναι απαραίτητα και μη συμβιβάσιμη με την κοινή αγορά σε επίπεδο τελικής υπαγωγικής κρίσης.

1.3 Το ζήτημα της ανάκτησης των κρατικών ενισχύσεων και ο ρόλος των εθνικών αρχών και δικαστηρίων.

Σε εθνικό επίπεδο, η πολιτική περιφερειακής ανάπτυξης και ενισχύσεων έχει συνταγματική θεμελίωση στο άρθρο 106 παρ 1 του ισχύοντος Συντάγματος, το οποίο μεταξύ άλλων προβλέπει ότι το κράτος «για την εδραίωση της κοινωνικής ειρήνης και την προστασία του Δημοσίου συμφέροντος ...λαμβάνει τα επιβαλλόμενα μέτρα για...την προώθηση της περιφερειακής ανάπτυξης και την προαγωγή ιδίως της οικονομίας των ορεινών, νησιωτικών και παραμεθόριων περιοχών».

Παράλληλα με το υπ' αριθμ. 106 άρθρο του Συντάγματος οι διατάξεις των άρθρων 107-108 της ΣυνθΛΕΕ περί κρατικών ενισχύσεων εφαρμόζονται από τον έλληνα δικαστή, απολαμβάνουν αυξημένη τυπική ισχύ και

¹⁴ Άρθρο 7 Καν 659/1999 του Συμβουλίου (EEL83 της 27-3-1999)

¹⁵ Οι κρατικές ενισχύσεις που υπόκεινται σε υποχρέωση κοινοποίησης από την Επιτροπή κατατάσσονται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή με τον κωδικό N «NOTIFIED». Όταν όμως δεν κοινοποιούνται παρά την σχετική υποχρέωση χαρακτηρίζονται ως «NOT NOTIFIED», NN

¹⁶ Η Ελλάδα όσον αφορά στους αναπτυξιακούς νόμους συμμορφώθηκε για πρώτη φορά με την υποχρέωση προηγούμενης κοινοποίησης με το Ν 3299/04

υπερισχύουν από κάθε άλλη αντίθετη διάταξη νόμου κατά το άρθρο 28 του Συντάγματος , το οποίο αποτελεί θεμέλιο για τη συμμετοχή της χώρας στις διαδικασίες της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.

Οι κρατικές ενισχύσεις, ως μέτρο αναπτυξιακής πολιτικής χορηγούνται από τις εκάστοτε διοικήσεις των κρατών μελών κατόπιν εγκρίσεως τους από την Επιτροπή, η οποία έχει την αποκλειστική αρμοδιότητα να ελέγχει την συμβατότητα του εκάστοτε χορηγούμενου μέτρου με την κοινή αγορά και αναλόγως να εκδίδει σχετική απόφαση είτε έγκρισης των κρατικών ενισχύσεων , είτε μη έγκρισης αυτών και ανάκτησης σε περίπτωση που έχουν ήδη χορηγηθεί άνευ κοινοποίησης και κρίνονται ασυμβίβαστες με την κοινή αγορά.(άρθρο 108 παρ 2 ΣυνθΛΕΕ).

Τα εθνικά δικαστήρια, τα οποία, όπως έχει επισημανθεί¹⁷, δεν αποφαινόμενοι επί του συμβιβασμού της κρατικής ενίσχυσης με την κοινή αγορά , δύνανται να επεμβαίνουν λόγω του αμέσου αποτελέσματος που αναγνωρίζεται στην τελευταία φράση της παρ. 3 του άρθρου 108 της ΣυνθΛΕΕ ¹⁸ σύμφωνα με την οποία «..το ενδιαφερόμενο κράτος μέλος δεν δύναται να εφαρμόσει τα σχεδιαζόμενα μέτρα πριν η Επιτροπή καταλήξει σε τελική απόφαση».

Ο ρόλος των εθνικών δικαστηρίων εξαρτάται από το εκάστοτε μέτρο ενίσχυσης και το κατά πόσον τα μέτρα κρατικών ενισχύσεων έχουν κοινοποιηθεί στην Επιτροπή και έχουν λάβει την έγκριση της. Σε περίπτωση που δεν έχει γίνει κοινοποίηση στην Επιτροπή, ο εθνικός δικαστής καλείται να ερμηνεύσει και να εφαρμόσει αρνητικά την έννοια της ενίσχυσης κατά το άρθρο 107 ΣυνθΛΕΕ¹⁹, ήτοι, είτε να αποφανθεί ότι το υπό κρίση μέτρο δεν αποτελεί κρατική ενίσχυση, είτε σε περίπτωση που κρίνει ότι το μέτρο αυτό αποτελεί κρατική ενίσχυση να προστατεύσει τα δικαιώματα των τρίτων θιγόμενων από την παράνομη εφαρμογή της ενίσχυσης²⁰ και ενδεχομένως να

¹⁷ βλ παραπάνω υπό 1.2

¹⁸ ΔικΕΕ C-91 FNCE κλπ κατά Γαλλικής Δημοκρατίας (Saumon), Συλλ 1991, σελ I-5505. Σχετικά επισημαίνεται ότι η νομολογία επί του ζητήματος αυτού είναι πάγια

¹⁹ Αντίθετη η στάση μέρους της ελληνικής νομολογίας η οποίας δεν εφαρμόζει το άρθρο 107 της ΣυνθΛΕΕ με την αιτιολογία ότι δεν παράγει άμεσο αποτέλεσμα βλ ΣΤΕ 1093/87, ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΗ ΝΟΜΟΣ

²⁰ βλ και Ανακοίνωση της Επιτροπής 2009/C 85/01 (EEC 85/9-4-2009) παρ. 21 καθώς και Υπόθεση C-368/04 Transalpine Olleitung in Österreich κατά Finanzlandesdirektion für Tirol κ.λπ., διαθέσιμη στην ηλεκτρονική σελίδα <http://curia.europa.eu/> σκέψ. 38 και 44

διατάξει την ανάκτηση χορηγηθείσας κρατικής ενίσχυσης ανεξαρτήτως συμβατού ή μη χαρακτήρα της με την κοινή αγορά²¹.

Εξαιρετικά ουσιώδης είναι επίσης η παρέμβαση των εθνικών δικαστηρίων στην εφαρμογή των αποφάσεων ανάκτησης παράνομων και μη συμβατών με την κοινή αγορά κρατικών ενισχύσεων που λαμβάνονται βάσει του άρθρου 14 παρ 1 του Κανονισμού (ΕΚ) 659/99 (ΕΕL 83 της 27-3-1999) . Μετά την κοινοποίηση της ανακτητικής απόφασης της Επιτροπής στο κράτος μέλος το εθνικό δικαστήριο καλείται να επιβάλλει όλες τις έννομες συνέπειες που απορρέουν από την καταψηφιστική διάταξη της απόφασης²² σύμφωνα με τους κανόνες της εσωτερικής έννομης τάξης, περιοριζόμενης μόνον από την ανάγκη αποτελεσματικότητας της ανάκτησης κατά την νομολογία του ΔικΕΕ²³.

2. ΥΠΟΧΡΕΩΣΗ ΑΝΑΚΤΗΣΗΣ ΠΑΡΑΝΟΜΩΝ ΚΡΑΤΙΚΩΝ ΕΝΙΣΧΥΣΕΩΝ ΣΤΟ ΕΝΩΣΙΑΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗ ΑΥΤΗΣ

2.1 Αρχική νομολογιακή διάπλαση της υποχρέωσης ανάκτησης από το ΔικΕΕ

Η διάταξη του άρθρου 108 παρ 3 της ΣυνθΛΕΕ, αν και έδινε την εντύπωση μικρής εμβέλειας , προσέλαβε ευρύτερη διάσταση χάρις στη νομολογία του ΔικΕΕ, το οποίο βάσει της αρχής της πρακτικής αποτελεσματικότητας [αρχή του effet utile] έκρινε ήδη από το έτος 1973 με την απόφαση Lorenz²⁴ ότι η διάταξη αυτή είναι αμέσου εφαρμογής .Το άρθρο 108 παρ 3 συνίσταται σε δυο αλληλένδετες πτυχές , αφενός μεν στην υποχρέωση προηγούμενης κοινοποίησης του σχεδίου κρατικής ενίσχυσης στην Επιτροπή και αφετέρου στην υποχρέωση των κρατών μελών να απέχουν από την

²¹ ΔικΕΕ C-354/90, Federation Nationale du Commerce exterieur des Produits alimentaires και Syndicat National des Nefociants et des Transformateurs κατά Saumon Γαλλικής Δημοκρατίας Συλλ. 1991 σελίδα I-05505

²² πχ διατάξεις ΝΔ 356/1974ΚΕΔΕ περί αχρεωστήτως καταβληθέντων

²³ ΔικΕΕ C-142/87, Βασίλειο του Βελγίου κατά Επιτροπής, Συλλ 1990, σελ I-00959

²⁴ ΔικΕΕ C- 120/73 Lorenz GmbH κατά Δημοκρατίας της Γερμανίας , Συλλ. 1973, σελ I-815

εφαρμογή του σχεδίου κρατικής ενίσχυσης προτού η Επιτροπή αποφανθεί επ' αυτής.²⁵

Αναφορικά με την πρώτη διάσταση που αφορά στην υποχρέωση κοινοποίησης του σχεδίου κρατικών ενισχύσεων στην Επιτροπή, το ΔικΕΕ στην απόφαση του “ Kohlegesetz”²⁶ επιβεβαίωσε για πρώτη φορά ότι η Επιτροπή είχε την εξουσία να διατάξει την ανάκτηση παράνομων και ασυμβίβαστων με την κοινή αγορά κρατικών ενισχύσεων .Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο απεφάνθη ότι η Επιτροπή είχε την αρμοδιότητα να αποφασίσει ότι ένα κράτος μέλος έπρεπε να τροποποιήσει ή να καταργήσει μια ασυμβίβαστη κρατική ενίσχυση και επομένως θα έπρεπε να είναι σε θέση να διατάξει και την ανάκτηση αυτής.

Κατόπιν τούτου αλλά και επί τη βάσει της διαμορφωθείσας εν τω μεταξύ νομολογίας²⁷ η Επιτροπή εξέδωσε το 1983 την Ανακοίνωση EEC 318 της 24.11.1983 με την οποία διακήρυττε ότι προτίθετο να κάνει χρήση όλων των μέσων που είχε στη διάθεση της προκειμένου να εξασφαλιστεί η τήρηση των υποχρεώσεων των κρατών μελών βάσει του άρθρου 108 παρ 3 της ΣυνθΛΕΕ και συγκεκριμένα η ανάκτηση των παράνομων και ασυμβίβαστων κρατικών ενισχύσεων.

Κατά το δεύτερο ήμισυ της δεκαετίας του 1980 και κατά τη δεκαετία του 1990 , η Επιτροπή άρχισε να διατάσσει πιο συστηματικά την ανάκτηση παράνομων και ασυμβίβαστων κρατικών ενισχύσεων.

Ιδιαίτερο ζήτημα αποτέλεσε η διαταγή ανάκτησης κρατικών ενισχύσεων υπό μορφή πίστωσης φόρου ή φοροαπαλλαγής. Αξιοσημείωτη επί του θέματος είναι η υπουργική απόφαση Ε 3789/128/15-3-1988²⁸, η οποία απάλλασσε τις επιχειρήσεις τα κέρδη των οποίων προέρχονταν από εξαγωγική δραστηριότητα από την υποχρέωση καταβολής έκτακτης εισφοράς. Το 1991 η Επιτροπή²⁹ προσέφυγε ενώπιον του ΔικΕΕ κατά της Ελληνικής Δημοκρατίας λόγω παράβασης της υποχρέωσης ανάκτησης παράνομης κρατικής ενίσχυσης υπό

²⁵ Χ. Συνοδινός «Οι κρατικές ενισχύσεις υπό τον έλεγχο του Κοινοτικού Δικαίου», εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα Αθήνα-Κομοτηνή 1998, σελ 75-95.

²⁶ ΔικΕΕ, C-70/72, Επιτροπή κατά Γερμανίας, Συλλ 1973, σελ I- 813, σκεψ. 13

²⁷ ΔικΕΕ C-121/73, Markmann KG κατά Γερμανίας και του ομόσπονδου κράτους Schleswig-Holstein Συλλ 1973 σελ I- 01495, C- 122/73 Nordsee, Deutsche Hochseefischerei GmbH κατά Γερμανίας και ομόσπονδου κράτους Rheinland –Pfalz Συλλ 1973 σελ I- 01511 και C- 141/73, Fritz Lohrey κατά Γερμανίας και ομόσπονδου κράτους της Έσσης, Συλλ 1973, σελ I-01527.

²⁸ Η οποία κυρώθηκε με το νόμο 1796/1988, ΦΕΚ Α 152

²⁹ ΔικΕΕ, C-183/91, Επιτροπή κατά Ελληνικής Δημοκρατίας, Συλλ. 1993, σελ I-03131, σκεψ. 18

μορφή φοροαπαλλαγής.³⁰ Το Δικαστήριο δικαίωσε την Επιτροπή και δέχθηκε ότι το κράτος μέλος υποχρεούται να μεριμνήσει για την ανάκτηση κρατικών ενισχύσεων ακόμα και στην περίπτωση που η αναζήτηση πρέπει κατ' ανάγκην να λάβει την μορφή αναδρομικής φορολογίας, εφόσον πρόκειται για παράνομες κρατικές ενισχύσεις, με το σκεπτικό ότι τα κράτη μέλη δεν μπορούν να στηρίζονται στη δική τους παράνομη συμπεριφορά και στην δικαιολογημένη εμπιστοσύνη που καλλιέργησαν στους δικαιούχους μιας ενίσχυσης προκειμένου να εμποδίζουν την αποτελεσματικότητα των άρθρων 107 και 108 της ΣυνθΛΕΕ..

Σε συμμόρφωση με την απόφαση της Επιτροπής και του Δικαστηρίου η Ελλάδα θέσπισε το άρθρο 21 του Ν 2214/1994³¹ το οποίο προέβλεπε την εκ των υστέρων καταβολή των αναλογούμενων εισφορών από τις ωφεληθείσες επιχειρήσεις.

Κατά των αποφάσεων επιβολής εισφοράς επί τη βάσει του Ν. 2214/1994 ασκήθηκαν προσφυγές από τις εταιρίες που κλήθηκαν να καταβάλλουν τις οφειλόμενες εισφορές, οι οποίες κρίθηκαν σε τελικό βαθμό από το Συμβούλιο της Επικρατείας (ΣΤΕ) το οποίο δέχθηκε ότι, σε περίπτωση κρατικής ενίσχυσης χορηγηθείσης υπό τη μορφή φορολογικής απαλλαγής η αναζήτηση αυτής μπορεί να επιτευχθεί μόνο με την αναδρομική άρση της φορολογικής απαλλαγής, η οποία δεν εμπίπτει στο άρθρο 78 παρ 2 του Συντάγματος το οποίο επιτάσσει τη μη αναδρομικότητα κατά την επιβολή φορολογικών βαρών, διότι η απαγόρευση της επίμαχης διάταξης αποσκοπεί στην αποφυγή της επιβολής φόρου εις βάρος της ασφάλειας δικαίου από το νομοθέτη και δεν αφορά πάντως στην επί τη βάσει της ευρωπαϊκής έννομης τάξης υποχρέωση ανάκτησης οικονομικής ενίσχυσης η οποία χορηγήθηκε αντίθετα προς τους κανόνες αυτούς. Περαιτέρω δε με τις νεότερες αποφάσεις του το Ανώτατο Δικαστήριο³² απεφάνθη ότι η αναφερόμενη φοροαπαλλαγή της ως άνω υπουργικής αποφάσεως ως αντικείμενη στο κοινοτικό δίκαιο είναι εξυπαρχής άκυρη και ως εκ τούτου δεν τίθεται θέμα αναδρομικής άρσης φορολογικού ευεργετήματος.

³⁰ ΔικΕΕ, C-183/91, Επιτροπή κατά Ελληνικής Δημοκρατίας, Συλλ. 1993, σελ I-03131, σκεψ. 18

³¹ ΦΕΚ Α 75

³² βλ ΣτΕ 1957/99, ΝοΒ 2001.115, ΣΤΕ 1916, 1917, 1918 /02, ΤΜ β, ΔΦΝ 2004, 78 και αναλυτικά Β. Καραγιάννη «Κρατικές Ενισχύσεις «Κοινοτική και εθνική Ρύθμιση», Αθήνα, 2006. εκδόσεις Σάκκουλα, σελ 93-94

Το Δικαστήριο υπό το πρίσμα της προστασίας του συμφέροντος της Κοινότητας και συναφώς της διατήρησης της ανταγωνιστικής ισορροπίας σε αυτήν προτάσσει την αποτελεσματικότητα του συστήματος ανάκτησης κρατικών ενισχύσεων και ως εκ τούτου καταλείπει ελάχιστα περιθώρια παρέκκλισης των εθνικών αρχών κατά την εφαρμογή των ανακτητικών αποφάσεων. Έτσι, σε σχετική απόφαση του επί προδικαστικού ερωτήματος της Land Rheinland-Pfalz κατά της Alcan Deutschland GmbH ³³ το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι η εθνική αρχή υποχρεούται δυνάμει του κοινοτικού δικαίου να ανακαλέσει την απόφαση περί χορηγήσεως παράνομης και ασυμβίβαστης με την κοινή αγορά κρατικής ενίσχυσης ακόμη και στην περίπτωση που λόγω αδράνειας του κράτους μέλους παρήλθε η αποσβεστική προθεσμία του εθνικού δικαίου ή ακόμα και αν το εθνικό δίκαιο αποκλείει την ανάκτηση λόγω εκλείψεως πλουτισμού και μη συνδρομής κακής πίστης εκ μέρους της ωφελούμενης επιχειρήσεως.

Περαιτέρω, στις επόμενες αποφάσεις του το Δικαστήριο κατέστησε σαφές ότι μετά την παρέλευση διμήνου για την αμφισβήτηση της νομιμότητας της απόφασης της Επιτροπής ενώπιον του ΔικΕΕ το κράτος μέλος μπορεί να προβάλλει ως μοναδικό μέσο άμυνας κατά της απόφασης ανάκτησης της Επιτροπής την απόλυτη αδυναμία εκτέλεσης της. Στην υπόθεση C-280/95³⁴ το Δικαστήριο κατέστησε μάλιστα σαφές ότι προκειμένου ένα κράτος μέλος να προβάλει βάσιμα απόλυτη αδυναμία εκτέλεσης της απόφασης θα πρέπει να έχει προβεί προηγουμένως σε ενέργειες αναζήτησης της ενίσχυσης προς τις ωφελούμενες επιχειρήσεις, να έχει γνωστοποιήσει στην Επιτροπή τις δυσκολίες που αντιμετωπίζει καθώς και να έχει προτείνει εναλλακτικούς τρόπους εκτέλεσης της απόφασης που καθιστούν δυνατή την υπερπήδηση των δυσκολιών. Συναφώς, το Δικαστήριο τόνισε ότι οι νομικές, πολιτικές και πρακτικές δυσχέρειες αναζήτησης της φορολογικής πίστωσης και μάλιστα την στιγμή κατά την οποία το κράτος μέλος δεν προβαίνει σε ουδεμία ενέργεια προς συμμόρφωση δεν καθιστούν την αναζήτηση τεχνικώς αδύνατη.

Όσον αφορά τους όρους ανάκτησης της κρατικής ενίσχυσης, όπως αυτοί διαμορφώνονται στην ανακτητική απόφαση της Επιτροπής, το Δικαστήριο

³³ ΔικΕΕ, C-24/95, Land Rheinland-Pfalz κατά Alcan Deutschland GmbH, Συλλ 1997, σελ I-01591, σκεψ. 33-38 και 48-54

³⁴ ΔικΕΕ C280/95, Επιτροπή κατά Ιταλικής Δημοκρατίας, Συλλ. 1998, σελ I-00259, σκεψ. 14, 23

εξετάζει αυτούς στο πλαίσιο της αρχής της άμεσης και αποτελεσματικής ανάκτησης επί σκοπώ ανάσχεσης του οικονομικού πλεονεκτήματος της παρανόμως ωφεληθείσας επιχείρησης και επαναφοράς των πραγμάτων στην προτέρα κατάσταση. Ενδεικτικά, το Δικαστήριο την απόφαση του στην υπόθεση κρατικών ενισχύσεων που χορηγήθηκαν στην Alfa Romeo από το Ιταλικό Δημόσιο³⁵ απεφάνθη ότι το κράτος μέλος υποχρεούται να εκτελέσει την απόφαση ανάκτησης της Επιτροπής εντός της δέμηνης προθεσμίας που προβλέπει το ίδιο το σώμα της απόφασης, εντόκως από την ημερομηνία που ορίζεται εκεί. Παρατηρούμε επομένως την προσήλωση του στην ακριβή εκτέλεση της ανακτητικής απόφασης της Επιτροπής.

Χαρακτηριστική επίσης, είναι η απόφαση του ΓΔικΕΕ στην υπόθεση Deggenдорf³⁶, στην οποία παρατηρούμε την προσπάθεια του Δικαστηρίου, να κατευθύνει μέσω της νομολογίας του το έργο της Επιτροπής σε ένα πιο ολοκληρωμένο σύστημα ελέγχου των κρατικών ενισχύσεων αλλά και την αυστηρή στάση του Δικαστηρίου έναντι των κρατών μελών που παραβιάζουν την ανακτητική απόφαση της Επιτροπής. Το ΓΔικΕΕ στην υπόθεση αυτή αποφάνθηκε ότι όταν η Επιτροπή εξετάζει το ασυμβίβαστο κρατικής ενίσχυσης με την κοινή αγορά, πρέπει να λαμβάνει υπ' όψιν όλα τα στοιχεία που ασκούν επιρροή, συμπεριλαμβανομένου του πλαισίου που έχει αξιολογηθεί σε προηγούμενη απόφαση, καθώς και των υποχρεώσεων που η προηγούμενη απόφαση επέβαλλε σε κράτος μέλος. Κατ' εφαρμογή της απόφασης αυτής και της ονομαζόμενης αρχής Deggenдорf η Επιτροπή μπορεί να διατάζει ένα κράτος μέλος να αναστείλει την πληρωμή νέας συμβιβάσιμης ενίσχυσης σε επιχείρηση η οποία έχει στη διάθεση της παράνομη και ασυμβίβαστη ενίσχυση που υπόκειται σε προηγούμενη απόφαση ανάκτησης. Η εν λόγω αρχή έχει ενσωματωθεί ενήδρι διακριτικής ευχέρειας στις κοινοτικές κατευθυντήριες γραμμές όσον αφορά στις κρατικές ενισχύσεις για τη διάσωση και αναδιάρθρωση προβληματικών επιχειρήσεων³⁷ και στους πρόσφατους Κανονισμούς απαλλαγής κατά κατηγορία³⁸.

³⁵ ΔικΕΕ C-348/93, Επιτροπή κατά Ιταλικής Δημοκρατίας, Συλλ. 1995, σελ. I-00673 σκεψ. 14,20-23

³⁶ ΓΔικΕΕ, T-244/93, Textilwerke Deggenдорf GmbH κατά Επιτροπής, Συλλ. 1995, σελ. II-02265

³⁷ EEC 244 της 1-10-2004, σελ 2, σκεψ. 23

³⁸ Κανονισμός (ΕΚ) αριθμ 1628/2006 της Επιτροπής της 24^{ης} Οκτωβρίου 2006, για την εφαρμογή των άρθρων 87 και 88 της Συνθήκης στις εθνικές επενδυτικές ενισχύσεις περιφερειακού χαρακτήρα, EEL 302 της 1-11-2006, σελ 29

Όσον αφορά στο εύρος της διακριτικής ευχέρειας της Επιτροπής προκειμένου να επιτρέπει την χορήγηση κρατικών ενισχύσεων κατ' εξαίρεση της γενικής απαγορεύσεως της παρ 1 του άρθρου 107 της ΣυνθΛΕΕ ή να διατάσσει την ανάκτηση αυτής είναι πάγια η νομολογία του Δικαστηρίου³⁹ περί του ότι το άρθρο 107 παρ 3 απονέμει ευρεία διακριτική ευχέρεια στην Επιτροπή στο μέτρο που λαμβάνονται υπ' όψιν και εκτιμώνται σύνθετες περιστάσεις οικονομικού χαρακτήρα. Συνεπώς, ο ασκούμενος από το Δικαστή έλεγχος πρέπει να περιορίζεται στην εξακρίβωση της τηρήσεως των κανόνων διαδικασίας και αιτιολογήσεως καθώς και στο υποστατό των πραγματικών περιστατικών, της ελλείψεως προδήλου σφάλματος εκτιμήσεως και της καταχρήσεως εξουσίας.⁴⁰ Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο δεν υποκαθιστά την Επιτροπή στην οικονομική της εκτίμηση, προβαίνει ωστόσο σε έλεγχο νομιμότητας της αποφάσεως της.

Σε ότι αφορά στη δεύτερη πτυχή της διάταξης του άρθρου 108 ΣυνθΛΕΕ που αφορά στην υποχρέωση των κρατών μελών να απέχουν από την εφαρμογή του σχεδίου κρατικής ενίσχυσης προτού η Επιτροπή αποφανθεί επ' αυτής θα αναπτυχθεί κατωτέρω ⁴¹, ότι η νομολογία του ΔικΕΕ δέχθηκε προοδευτικά πως τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να αναλαμβάνουν παράλληλα με την Επιτροπή έναν ξεχωριστό και ουσιαστικό ρόλο στην διασφάλιση της αποτελεσματικής εφαρμογής των άρθρων 107 και 108 της ΣυνθΛΕΕ. Στην αποστολή τους αυτή τα εθνικά δικαστήρια επιβοηθούνται, από τη νομολογία του ΔικΕΕ⁴², ειδικής προς τούτο ανακοίνωσης⁴³, αλλά και από την Επιτροπή στην οποία μπορούν να αποταθούν για διευκρινίσεις για παράδειγμα ως προς το εάν τα επίμαχα μέτρα συνιστούν κρατική ενίσχυση και επιπλέον έχουν την δυνατότητα βάσει του άρθρου 277 ΣυνθΛΕΕ να απευθύνουν προδικαστικό ερώτημα στο ΔικΕΕ για οποιοδήποτε ζήτημα εγείρει αμφιβολίες αναφορικά με την εφαρμογή των διατάξεων περί κρατικών ενισχύσεων.

³⁹ ΔικΕΕ, T-149/95, *Etablisements J Richard Ducros* κατά Επιτροπής, Συλλ 1998, σελ II-2031, σκ 63

⁴⁰ ΔικΕΕ T-380/94, *AIUFFASS* και *AKT* κατά Επιτροπής. Συλλ 1996, σελ II-2169, σκεψ. 56

⁴¹ Βλ κατωτέρω υπό 4.1, 4.2

⁴² ΓΔικΕΕ C-39/1994 *SFEI* κατά *La Poste*, Συλλ 1996, σελ I-03547 σκέψ.44

⁴³ 93 /C 39 /05 Ανακοίνωση της Επιτροπής περί συνεργασίας μεταξύ της Επιτροπής και των εθνικών δικαιοδοτικών οργάνων για την εφαρμογή των άρθρων 85,86 της ΣυνθΕΚ

2.2. Το κανονιστικό πλαίσιο –Ο Κανονισμός (ΕΚ) 659/1999. Η διάκριση μεταξύ νέων και υφιστάμενων ενισχύσεων

Ο Κανονισμός 659/99 (στο εξής Διαδικαστικός Κανονισμός) θεσπίστηκε από το Συμβούλιο την 22^η Μαρτίου του 1999 ⁴⁴ κυρίως επί σκοπώ νομοθετικής εξειδίκευσης δικονομικών ζητημάτων άσκησης της εξουσίας της Επιτροπής σύμφωνα και με την προηγούμενη νομολογία του ΔικΕΕ, αναφορικά με την εφαρμογή του άρθρου 108 της ΣυνθΛΕΕ. Ο Κανονισμός αυτός συμπλήρωσε κανονιστικά το υφιστάμενο νομοθετικό πλαίσιο εφαρμογής και ανάκτησης των κρατικών ενισχύσεων και ως εκ τούτου ενισχύει την διαφάνεια και την ασφάλεια δικαίου κατά την λήψη μέτρων κρατικών ενισχύσεων. Όσον αφορά στα χρονικά όρια εφαρμογής του Διαδικαστικού Κανονισμού, επισημαίνεται ότι αυτός εφαρμόζεται επί όλων των σχετικών με τις κρατικές ενισχύσεις διαδικασιών που ήταν εκκρεμείς ενώπιον της Επιτροπής κατά το χρονικό σημείο θέσεως σε ισχύ του, ήτοι την 16^η Απριλίου 1999.⁴⁵

Καταρχήν, πλην αντίθετης πρόβλεψης σε οποιοδήποτε κανονισμό που εκδίδεται κατ' εφαρμογή του άρθρου 109 της ΣυνθΛΕΕ ή οποιαδήποτε άλλη σχετική διάταξη της συνθήκης, οποιοδήποτε σχέδιο χορήγησης νέας κρατικής ενίσχυσης πρέπει να κοινοποιείται εγκαίρως στην Επιτροπή από το ενδιαφερόμενο κράτος μέλος , το οποίο οφείλει να παρέχει όλες τις απαραίτητες πληροφορίες στην Επιτροπή, ώστε να μπορεί να λάβει την απόφαση της επ' αυτού.

Προκαταρκτικά πρέπει να καταστεί σαφής η διάκριση μεταξύ νέων και υφιστάμενων ενισχύσεων: Υφιστάμενες ενισχύσεις σύμφωνα με το άρθρο 1β του Κανονισμού είναι ι) Οι κρατικές ενισχύσεις που ίσχυαν και εφαρμόζονταν στα κράτη μέλη πριν την ένταξη κάθε κράτους μέλους στην Ε.Ε ιι) κάθε εγκεκριμένη ενίσχυση , δηλαδή τα καθεστάτα ενισχύσεων και οι ατομικές ενισχύσεις που έχουν εγκριθεί από την Επιτροπή ή το Συμβούλιο⁴⁶ , ιιι) κάθε ενίσχυση που θεωρείται ότι έχει εγκριθεί βάσει του άρθρου 4 παρ. 6 του Κανονισμού, ήτοι οι ενισχύσεις εκείνες οι οποίες έχουν κοινοποιηθεί στην

⁴⁴ EEL 83 Της 27.3.99, σελ 1

⁴⁵ ΔικΕΕ C-276/03, Scott κατά Επιτροπής , Συλλογή 2005, σελ. I-8437, C-368/04, Transalpine Olleitung in Osterreich GmbH κλπ κατά Finanzlandesdirektion fur Tirol κλπ, διαθέσιμη στην ηλεκτρονική σελίδα <http://curia.europa.eu/>

⁴⁶ ΓΔικΕΕ. C-3211/99 ,Associacao dos Refinadores de Acucar Portugueses κλπ κατά Επιτροπής, Συλλ. 2002, σελ. I-4287

Επιτροπή και δεν έχουν αποτελέσει αντικείμενο απόφασης εκ μέρους της εντός 2 μηνών, ή πριν τον Κανονισμό αλλά σύμφωνα με το τεκμήριο που θεσπίζει η διάταξη αυτή⁴⁷ ιν) κάθε ενίσχυση της οποίας η δεκαετής περίοδος παραγραφής έχει εκπνεύσει σύμφωνα με το άρθρο 15 παρ 3 του Κανονισμού.

Σύμφωνα με το άρθρο 1γ του Κανονισμού νέα ενίσχυση είναι κάθε ενίσχυση, δηλαδή τα καθεστώτα ενισχύσεων και οι ατομικές ενισχύσεις, οι οποίες δεν αποτελούν υφιστάμενη ενίσχυση καθώς και οι μεταβολές (τροποποιήσεις) υφιστάμενων ενισχύσεων.

Η διάκριση μεταξύ νέων και υφιστάμενων ενισχύσεων έχει καθοριστική σημασία διότι, τα κράτη μέλη απαλλάσσονται της υποχρέωσης κοινοποίησης των υφιστάμενων κρατικών ενισχύσεων αν και εξακολουθούν βέβαια να υπόκεινται και ως προς αυτές στον διαρκή έλεγχο της Επιτροπής και του κοινοτικού δικαστή.⁴⁸

Επιπλέον, η υποχρέωση κοινοποίησης των νέων κρατικών ενισχύσεων δεν ισχύει στην περίπτωση ενισχύσεων που υπάγονται σε γενικούς απαλλακτικούς κανονισμούς (block exemption regulations). Συγκεκριμένα, στον γενικό απαλλακτικό Κανονισμό (ΕΚ) 800/2008⁴⁹ της Επιτροπής υπάγονται οι κρατικές ενισχύσεις: ι) σε μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις (ΜΜΕ), ιι) για έρευνα και ανάπτυξη, ιιι) για την προστασία του περιβάλλοντος, ιν) για την κατάρτιση και την απασχόληση, ν) οι περιφερειακές ενισχύσεις (εθνικοί χάρτες), νι) οι ενισχύσεις ήσσονος σημασίας (de minimis). Εξ αυτών οι περιφερειακές ενισχύσεις για την ανάπτυξη των πλέον μειονεκτουσών περιοχών, για την υποστήριξη επενδύσεων και την δημιουργία θέσεων εργασίας υπάγονται ειδικότερα στον Κανονισμό (ΕΚ) 1628/06 της Επιτροπής⁵⁰.

Αναφορικά με τις περιφερειακές ενισχύσεις σύμφωνα με τις Κατευθυντήριες Γραμμές της Επιτροπής για τα έτη 2007-2013⁵¹ κάθε κράτος μέλος οφείλει προηγουμένως να κοινοποιήσει στην Επιτροπή έναν χάρτη περιφερειακών ενισχύσεων, ο οποίος θα πρέπει να καλύπτει όλη την επικράτεια

⁴⁷ Πρόκειται για τις ενισχύσεις εκείνες οι οποίες έχουν κοινοποιηθεί στην Επιτροπή και δεν έχουν αποτελέσει αντικείμενο απόφασης εκ μέρους της εντός προθεσμίας δυο μηνών, οπότε θεωρείται ότι έχουν εγκριθεί σιωπηρά σύμφωνα με το άρθρο 4 παρ 6 του Κανονισμού (ΕΚ) 659/99

⁴⁸ Δικ.ΕΕ. Τ-288/97, Regione Friuli Venezia Giulia κατά Επιτροπής, Συλλ 2001, σελ. ΙΙ-1169

⁴⁹ ΕΕL 214 της 9.8.2008 σελ 3

⁵⁰ ΕΕL 302 της 1.11.2006, σελ 29

⁵¹ ΕΕC 54, της 4.3.2006, σελ 13

του. Ο χάρτης αυτός προτείνεται να ισχύσει για μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο και υπό τον όρο έγκρισης αυτού απαλλάσσει τα κράτη μέλη από την υποχρέωση κοινοποίησης στην Επιτροπή των ατομικών ενισχύσεων που χορηγούνται κατ' εφαρμογή του.

Επιπροσθέτως, τα κράτη μέλη οφείλουν πριν τη θέση σε ισχύ των αναπτυξιακών νόμων, να υποβάλλουν αυτούς προς έγκριση στην Επιτροπή. Σύμφωνα με το άρθρο 10 του εγκεκριμένου από την Επιτροπή Αναπτυξιακού Νόμου 3299/04⁵², όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 37 του Ν 3522/06⁵³ και όπως ισχύει σήμερα μετά την τελευταία τροποποίηση του άρθρου 13 του Ν 3840/10⁵⁴ οι επιχειρήσεις οφείλουν να τηρούν τους όρους της υπαγωγής, όπως αυτές εξειδικεύονται σε κάθε επιμέρους περίπτωση και επιπλέον να αποκτούν την κυριότητα του εξοπλισμού μετά το πέρας της χρηματοδοτικής μίσθωσης, να συνεχίζουν την παραγωγική τους δραστηριότητα άνευ διακοπής ή παύσης -πλην των περιπτώσεων ανωτέρας βίας λόγω φυσικών φαινομένων- και να μην μεταβιβάζουν τα επιδοτούμενα περιουσιακά τους στοιχεία εκτός αν αντικαθιστούν αυτά εντός εξαμήνου. Επίσης, για την διενέργεια συγκεκριμένων πράξεων από τις επιδοτούμενες επιχειρήσεις προβλέπεται ως αναγκαίος όρος η λήψη άδειας από το αρμόδιο για τη λήψη της απόφασης υπαγωγής όργανο. Στην κατηγορία αυτών των ενεργειών ανήκουν η μεταβολή της εταιρικής σύνθεσης και η εκμίσθωση της ενισχυθείσας επένδυσης. Τέλος, οι επιχειρήσεις οφείλουν να διατηρούν τις επιδοτούμενες θέσεις εργασίας και να ενημερώνουν τις αρμόδιες υπηρεσίες αποστέλλοντας στοιχεία από τα οποία να προκύπτει η τήρηση των υποχρεώσεων τους.

Επιπλέον, οι κρατικές ενισχύσεις ήσσονος σημασίας (de minimis) οι οποίες υπάγονται στον Κανονισμό (ΕΚ) 1998/06⁵⁵ της Επιτροπής δεν χρήζουν κοινοποίησεως υπό τους όρους που θέτει ο Κανονισμός. Ειδικότερα, ως ενισχύσεις ήσσονος σημασίας ορίζονται οι ενισχύσεις εκείνες οι οποίες χορηγούνται αθροιστικά σε μια επιχείρηση κατά την διάρκεια 3 οικονομικών ετών και δεν υπερβαίνουν τις 200.000 ευρώ. Ως προς τις ενισχύσεις αυτής της κατηγορίας θα πρέπει να επισημανθούν τα ακόλουθα : ι) Ως επιχείρηση

⁵² ΦΕΚ Α 261/23.12.04

⁵³ ΦΕΚ Α 276/22.12.06

⁵⁴ ΦΕΚ Α53/31.3.210

⁵⁵ EEL 379 της 28.12.2006, σελ 5

σύμφωνα με τους ορισμούς του κοινοτικού δικαίου θα πρέπει να θεωρηθεί μια οικονομική μονάδα που κατατείνει στην επίτευξη συγκεκριμένου οικονομικού σκοπού⁵⁶ και υ) Θα πρέπει να σημειωθεί ότι στις ενισχύσεις de minimis εφαρμόζεται ένα κριτήριο σώρευσης, συνυπολογίζεται δηλαδή το σύνολο των λαμβανομένων ενισχύσεων μιας επιχείρησης ανεξαρτήτως ομοειδούς ή μη χαρακτήρα σε μια συνολική περίοδο τριών ετών, ανεξαρτήτως αν η κρινόμενη ενίσχυση υπολείπεται του συνολικού ορίου των 200.000 ευρώ.

Οι ενισχύσεις οι οποίες υπάγονται στις ανωτέρω κατηγορίες και πληρούν τους εκάστοτε εφαρμοζόμενους όρους που ορίζουν οι απαλλακτικοί κανονισμοί απαλλάσσονται της υποχρέωσης κοινοποίησης στην Επιτροπή και θεωρούνται αυτοδικαίως συμβιβάσιμες με την κοινή αγορά. Αξίζει δε να υπομνησθεί ότι οι απαλλακτικοί Κανονισμοί ως άμεσα εφαρμοστέο δίκαιο εφαρμόζονται άμεσα και από τις εθνικές αρχές και από τα εθνικά δικαστήρια.

2.2.1 Ουσιαστικές προϋποθέσεις της ανάκτησης –Περιπτώσεις εξαιρέσεων (άρθρο 14).

Ο Διαδικαστικός Κανονισμός παρέχει την δυνατότητα στην Επιτροπή να αναλαμβάνει συμπληρωματική δράση, κυρίως σε ότι αφορά στην ανάκτηση παράνομων και ασυμβίβαστων ενισχύσεων. Σύμφωνα με το άρθρο 14 του Κανονισμού η Επιτροπή σε περίπτωση παράνομων ενισχύσεων οι οποίες έχουν κριθεί ασυμβίβαστες με την κοινή αγορά διατάσσει το κράτος μέλος να προβεί σε όλα τα απαραίτητα μέτρα για την επιστροφή- ανάκτηση της ενίσχυσης από την ωφεληθείσα επιχείρηση.

Συνεπώς, τίθενται δυο ουσιαστικές προϋποθέσεις προκειμένου η Επιτροπή να εκδώσει απόφαση ανάκτησης. Η πρώτη εξ αυτών αφορά στην παράνομη χορήγηση της κρατικής ενίσχυσης. Το κράτος μέλος θα πρέπει να έχει προβεί σε χορήγηση νέας κρατικής ενίσχυσης παραβιάζοντας την υποχρέωση προηγούμενης κοινοποίησης στην Επιτροπή που υπέχει βάσει του άρθρου 108 παρ 3 της ΣυνθΛΕΕ. Η παράβαση της υποχρέωσης αυτής έχει ως αποτέλεσμα,

⁵⁶ Βασίλης Καραγιάννης, «Κρατικές Ενισχύσεις Κοινοτική και Εθνική ρύθμιση», Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2006, σελ 40,41

ως προελέχθη ⁵⁷, την υπαγωγή της κρατικής ενίσχυσης σε αυστηρότερο δικονομικό καθεστώς ελέγχου από την Επιτροπή, η οποία δεν δεσμεύεται από τις προθεσμίες των δυο και δεκαοκτώ μηνών για την διενέργεια της προκαταρκτικής και της κατ' αντιμωλία (επίσημης) διαδικασίας ελέγχου της κρατικής ενίσχυσης αντίστοιχα.⁵⁸

Μετά την ολοκλήρωση του προκαταρκτικού ελέγχου, εάν η Επιτροπή διαπιστώσει ότι το μέτρο προκαλεί αμφιβολίες όσον αφορά στη συμβατότητα του με την κοινή αγορά, υποχρεούται να κινήσει την επίσημη διαδικασία έρευνας σύμφωνα με το άρθρο 108 παρ. 2 της ΣυνθΛΕΕ⁵⁹.

Κατά την επίσημη διαδικασία ελέγχου εφόσον η Επιτροπή συμπεράνει ότι η κρατική ενίσχυση δεν συμβιβάζεται με την κοινή αγορά σύμφωνα με το άρθρο 107 της ΣυνθΛΕΕ (πρόκειται για την λεγόμενη αρνητική απόφαση⁶⁰), διατάσσει την εκ μέρους του κράτους μέλους άμεση λήψη όλων των αναγκαίων μέτρων για την ανάκτηση της ενίσχυσης από την ωφεληθείσα επιχείρηση σύμφωνα με την διαδικασία που προβλέπει η εθνική νομοθεσία .

Η Επιτροπή σύμφωνα με το άρθρο 14 παρ. 1 του Κανονισμού κατ' εξαίρεση δεν διατάσσει την ανάκτηση της ενίσχυσης μόνον για λόγους που ανάγονται σε κάποιες γενικές αρχές του Κοινοτικού δικαίου. Οι γενικές αρχές που προβάλλονται συχνότερα είναι οι αρχές της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης και της ασφάλειας δικαίου ⁶¹, η ορθή επίκληση των οποίων τελεί υπό την προϋπόθεση ότι η ίδια η Επιτροπή δημιούργησε στην ωφεληθείσα επιχείρηση την πεποίθηση ότι η ενίσχυση είναι συμβιβάσιμη με την κοινή αγορά .

Το κράτος μέλος ή η ωφεληθείσα επιχείρηση κατά κανόνα δεν δύνανται να επικαλεστούν την αρχή της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης προκειμένου να εμποδίσουν την επιστροφή της ενίσχυσης λόγω της υπεροχής του κοινοτικού δικαίου και της αρχής της πρακτικής αποτελεσματικότητας ⁶², παρά το γεγονός ότι το εφαρμοστέο δίκαιο στην διαδικασία της ανάκτησης είναι το

⁵⁷ βλ. ανωτέρω υπό 1.2

⁵⁸ Κανονισμός 659/1999 του Συμβουλίου (ΕΚ)(ΕΕL 83 27-3-1999) σελ. 3, παρ 11

⁵⁹ Κανονισμός 659/1999 του Συμβουλίου (ΕΚ)(ΕΕL 83 27-3-1999) σελ. 10 άρθρ.13, παρ 1.

⁶⁰ Κανονισμός 659/1999 του Συμβουλίου (ΕΚ)(ΕΕL 83 27-3-1999), σελ. 9, άρθρο 7, παρ 5.

⁶¹ Υπ' αριθμ 2007 C 272/05 Ανακοίνωση της Επιτροπής ΕΕC-15.11.2007 παρ. 11 υπό 2.1

⁶² Κων/νος Στεφάνου «Εισαγωγή στις Ευρωπαϊκές σπουδές-Οικονομική Ολοκλήρωση και Πολιτική-Το ρυθμιστικό πλαίσιο», Ελληνική Ένωση Τραπεζών, Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2006, Μελέτη του Χάρη Συνοδινού-Πολιτική Ανταγωνισμού ΙΙ: Ο έλεγχος των κρατικών Ενισχύσεων σελ 120

δίκαιο του κράτους μέλους.⁶³ Είναι μάλιστα αδύνατη η επίκληση της αρχής της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης εκ μέρους της ωφελούμενης επιχείρησης, εάν δεν έχει τηρηθεί η υποχρέωση κοινοποίησης στην Επιτροπή, επί τη βάση της παραδοχής ότι ένας επιμελής επιχειρηματίας θα πρέπει να είναι σε θέση να εξακριβώνει εάν η ενίσχυση που έλαβε κοινοποιήθηκε ή όχι.⁶⁴

Ωστόσο, στην υπόθεση RSV⁶⁵ το ΔικΕΕ έκανε κατ' εξαίρεση δεκτή την παραπάνω αρχή λόγω υπερβολικής καθυστέρησης της Επιτροπής να αποφανθεί επί κοινοποιηθέντων μέτρων κρατικών ενισχύσεων. Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο δέχθηκε ότι, όταν η Επιτροπή, σε περίπτωση κρατικής ενισχύσεως που προορίζεται να καλύψει τις πρόσθετες δαπάνες που συνεπάγονται ορισμένες ενέργειες, οι οποίες έχουν ήδη αποτελέσει αντικείμενο ενισχύσεων, εκδίδει απόφαση με την οποία δέχεται ότι δεν συμβιβάζεται η εν λόγω ενίσχυση με την κοινή αγορά και διατάσσει την κατάργησή της 25 μήνες μετά την κοινοποίησή της, υφίσταται καθυστέρηση από την οποία η ωφεληθείσα επιχείρηση σχημάτισε δικαιολογημένη εμπιστοσύνη και ως εκ τούτου η ενίσχυση δεν θα πρέπει να ανακτηθεί.

Αντιθέτως το Δικαστήριο δεν έκανε δεκτή την αρχή της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης στην πρόσφατη απόφαση του επί της υπόθεσης CELF κατά SIDE⁶⁶. Το Δικαστήριο στην υπόθεση αυτή δέχθηκε κατ' αρχήν την δυνατότητα του δικαιούχου να επικαλεστεί την ύπαρξη εξαιρετικών περιστάσεων, οι οποίες καλλιέργησαν αίσθημα δικαιολογημένης εμπιστοσύνης περί της νομιμότητας των κρατικών ενισχύσεων. Εντούτοις, εν συνεχεία επεσήμανε ότι η δικαιολογημένη εμπιστοσύνη δεν μπορεί να στηριχθεί σε απόφαση της Επιτροπής δεχόμενη τη συμβατότητα μιας ενίσχυσης με την κοινή αγορά στις περιπτώσεις εκείνες κατά τις οποίες είτε η απόφαση αυτή προσβλήθηκε εμπρόθεσμα και ακυρώθηκε από το κοινοτικό δικαστήριο ή αυτό δεν έχει αποφανθεί οριστικά, είτε δεν έχει εκπνεύσει η προθεσμία ασκήσεως προσφυγής. Περαιτέρω, το Δικαστήριο έκρινε ότι στην προκειμένη περίπτωση το ασυνήθιστο γεγονός της έκδοσης τριών αποφάσεων του Πρωτοδικείου με τις οποίες ακυρώνονται οι αποφάσεις της Επιτροπής καταδεικνύει τις δυσχέρειες

⁶³ ΓΔικΕΕ C480/98 Βασίλειο της Ισπανίας κατά Επιτροπής, Συλλ. 2000, σελ I-08717

⁶⁴ ΓΔικΕΕ, C-5/89 Επιτροπή κατά Γερμανίας, Συλλογή 1990, σελ I-3437 καθώς και υπ' αριθμ 2009 C 85/01 Ανακοίνωση της Επιτροπής (EEC 85/9.4.2009), παρ. 32

⁶⁵ ΓΔικΕΕ, C -223/85, RSV κατά Επιτροπής, Συλλ 1987, σελ I- 4617

⁶⁶ ΔικΕΕ, C-1/09, CELF κατά SIDE, διαθέσιμη στην ηλεκτρονική σελίδα [http:// curia.europa.eu./](http://curia.europa.eu/), σκεψ.43, 45, 51, 54-55, βλ και παρακάτω υπό 4.1.1

της υποθέσεως και όχι μόνον δεν θα έπρεπε να καλλιεργεί αίσθημα δικαιολογημένης εμπιστοσύνης αλλά πολύ περισσότερο θα έπρεπε να εντείνει τις επιφυλάξεις του δικαιούχου ως προς τη συμβατότητα της ενίσχυσης με την κοινή αγορά. Το Δικαστήριο δεν δέχθηκε την ύπαρξη εξαιρετικής περιστάσεως ούτε επί τη βάση της αρχής της αναλογικότητας, διότι έκρινε ότι η ανάκτηση μιας παράνομης κρατικής ενίσχυσης αποτελεί τη λογική συνέπεια της διαπίστωσης του παράνομου χαρακτήρα της επί τω τέλει της αποκατάστασης της προτέρας κατάστασης και ως εκ τούτου δεν μπορεί να θεωρηθεί μέτρο δυσανάλογο προς τους σκοπούς των διατάξεων της Συνθήκης στο τομέα των κρατικών ενισχύσεων. Ως εκ των ανωτέρω, απεφάνθη ότι η εκ μέρους της Επιτροπής έκδοση τριών διαδοχικών αποφάσεων με τις οποίες ενίσχυση κρίνεται συμβατή με την κοινή αγορά και οι οποίες ακυρώθηκαν ακολούθως από το κοινοτικό δικαστήριο δεν μπορεί αφ' εαυτής να αποτελεί εξαιρετική περίπτωση δυνάμενη να δικαιολογήσει περιορισμό της εκτάσεως της υποχρεώσεως του δικαιούχου να επιστρέψει την ενίσχυση αυτή, σε περίπτωση κατά την οποία η ενίσχυση χορηγήθηκε κατά παράβαση του άρθρου 108 παρ 3 της ΣυνθΛΕΕ.⁶⁷

Επιπλέον, τα κράτη μέλη δεν δύνανται να επικαλούνται δικονομικές ή άλλες δυσχέρειες του εσωτερικού δικαίου προκειμένου να αποφύγουν την εκτέλεση της ανακτητικής απόφασης. Κατά πάγια νομολογία του ΔικΕΕ, το μοναδικό μέσο άμυνας το οποίο μπορεί να επικαλεστεί ένα κράτος μέλος είναι η απόλυτη αδυναμία εκτέλεσης της απόφασης.⁶⁸ Ο ισχυρισμός αυτός ερμηνεύεται με πολύ περιοριστικό τρόπο από το ΔικΕΕ⁶⁹ και γίνεται δεκτός υπό την αυστηρή τήρηση δυο σωρευτικά συντρέχουσών προϋποθέσεων: Καταρχήν, το ενδιαφερόμενο μέρος θα πρέπει να είναι σε θέση να αποδείξει αφενός ότι υφίστανται νομικά ή πρακτικά τεχνικά προβλήματα εξαιτίας των οποίων δεν δύναται να εκτελέσει με προσήκοντα τρόπο την απόφαση ανάκτησης και

⁶⁷ βλ και ΔικΕΕ C-91/01 Ιταλία κατά Επιτροπής, Συλλογή 2004, σ. I-4355, σκέψ. 66 και 67.

⁶⁸ Ν. Φαραντούρης «Ο έλεγχος των κρατικών ενισχύσεων διάσωσης και αναδιάρθρωσης προβληματικών επιχειρήσεων» εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα- Κομοτηνή 2006, σελ 79-89

⁶⁹ Τα Δικαστήρια έχουν επιβεβαιώσει επανειλημμένα ότι το κράτος μέλος δεν μπορεί να επικαλείται απαιτήσεις της εθνικής νομοθεσίας όπως εθνικούς κανόνες παραγραφής, ή απουσία τίτλου βάσει εθνικής νομοθεσίας ή περιστάσεις που συνδέονται με την οικονομική κατάσταση του αποδέκτη προκειμένου να αιτιολογήσει την έλλειψη συμμόρφωσης σε απόφαση ανάκτησης. βλ. ΔικΕΕ, C- 24/95, Alcan κατά Επιτροπής (1997), Συλλ. 1591, σκεψ. 34-37, και ΔικΕΕ C 303/88, Ιταλία κατά Επιτροπής, Συλλ 1991, σελ I-1433, ΔικΕΕ C-52/84, Επιτροπή κατά Βελγίου, Συλλ 1986, σελ I- 89, σκεψ 14

αφετέρου το κράτος μέλος θα πρέπει να έχει μεριμνήσει για την διαδικασία ανάκτησης από την ωφεληθείσα επιχείρηση και να έχει ενημερώσει την Επιτροπή σχετικά με τα εμπόδια που έχουν προκύψει.⁷⁰

Η εξουσία της Επιτροπής να διατάξει την ανάκτηση υπόκειται σε δεκαετή προθεσμία παραγραφής σύμφωνα με το άρθρο 15 παρ 1 του Κανονισμού, η οποία αρχίζει να προσμετράται από την ημερομηνία χορήγησης της ενίσχυσης. Ως ημερομηνία χορήγησης της ενίσχυσης θα πρέπει να θεωρηθεί η ημερομηνία εκείνη κατά την οποία η Επιτροπή και οι τρίτοι ενδιαφερόμενοι ήταν σε θέση να γνωρίζουν την χορήγηση της κρατικής ενίσχυσης και ως εκ τούτου να ασκήσουν τα νόμιμα δικαιώματά τους. Συνεπώς, στην περίπτωση των ατομικών ενισχύσεων ως εναρκτήριο σημείο της προθεσμίας παραγραφής θα πρέπει να θεωρηθεί η ημερομηνία πραγματικής χορήγησης της ενίσχυσης στην ωφελούμενη επιχείρηση, ενώ στην περίπτωση των καθεστώτων ενισχύσεων, θα πρέπει να λαμβάνεται υπ' όψιν η ημερομηνία δημοσίευσης του καθεστώτος ενισχύσεων.

Η προθεσμία παραγραφής της ανάκτησης διακόπτεται, σύμφωνα με το άρθρο 15 παρ 2 του Διαδικαστικού Κανονισμού, από κάθε ενέργεια της Επιτροπής ή κράτους μέλους που ενεργεί, κατόπιν αίτησης της Επιτροπής, σε σχέση με την παράνομη ενίσχυση και αρχίζει να προσμετράται από την αρχή έπειτα από κάθε διακοπή. Από το γράμμα της διάταξης δεν προκύπτει εάν, για να διακοπεί η προθεσμία της παραγραφής πρέπει η πράξη να έχει κοινοποιηθεί στον αποδέκτη της ενίσχυσης.

Το Δικαστήριο στην υπόθεση Scott⁷¹ έκρινε ότι ενόψει του προστατευτικού σκοπού της υπ' όψιν διάταξης οι ενδιαφερόμενοι, ήτοι το κράτος μέλος και η ωφελούμενη επιχείρηση έχουν συμφέρον να ενημερώνονται για τις πράξεις της Επιτροπής που διακόπτουν την παραγραφή. Εντούτοις, η εφαρμογή του άρθρου 15 δεν είναι δυνατόν να εξαρτάται από την κοινοποίηση των πράξεων της Επιτροπής στην ωφελούμενη επιχείρηση, διότι η διαδικασία του άρθρου 108 παρ 2 κινείται έναντι του κράτους μέλους και όχι έναντι των δικαιούχων, οι οποίοι δεν έχουν την ιδιότητα του διαδίκου και

⁷⁰ Κων/νος Στεφάνου «Εισαγωγή στις Ευρωπαϊκές σπουδές-Οικονομική Ολοκλήρωση και Πολιτική-Το ρυθμιστικό πλαίσιο», Ελληνική Ένωση Τραπεζών, Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2006, Μελέτη του Χάρη Συνοδινού-Πολιτική Ανταγωνισμού II: Ο έλεγχος των κρατικών Ενισχύσεων σελ 119

⁷¹ ΓΔικΕΕ, C-276/03, Scott κατά Επιτροπής, Συλλ 2005, σελ I -08437

αντιμετωπίζονται απλά ως «πηγή πληροφοριών» . Ως εκ τούτου η διαπίστωση ότι η ωφελούμενη επιχείρηση δεν έχει την ιδιότητα του διαδίκου αρκεί για να δικαιολογήσει το γεγονός ότι η προθεσμία παραγραφής μπορεί να διακοπεί από πράξη που δεν κοινοποιήθηκε στην ωφελούμενη επιχείρηση.⁷²

Στο σημείο αυτό , αξίζει να αναφερθεί ότι ο Εισαγγελέας της εν λόγω υποθέσεως παρότι δέχθηκε ομοίως τα όσα έκανε δεκτά το Δικαστήριο διατύπωσε στις πρακτικές παρατηρήσεις του ⁷³ την άποψη ότι , ανεξαρτήτως των διατάξεων του Κανονισμού 659/99 εναπόκειται στην Επιτροπή στο πλαίσιο της ορθής διοικητικής πρακτικής να γνωστοποιεί στους δικαιούχους οποιεσδήποτε πράξεις ενδέχεται να διακόψουν την προθεσμία παραγραφής, ιδίως αν η περίοδος αυτή πλησιάζει στη λήξη της και ενδέχεται ο δικαιούχος της να μην ενημερωθεί με άλλο τρόπο. Η ερμηνευτική αυτή προσέγγιση θα μπορούσε να συμβάλλει στην πληρέστερη προστασία της ωφελούμενης επιχείρησης , η οποία παρότι αναντίρρητα δεν είναι διάδικος στη διαδικασία του άρθρου 108 παρ.2 ΣυνθΛΕΕ αποτελεί το μέρος που επωμίζεται τη μεγαλύτερη οικονομική βλάβη. ⁷⁴

Τέλος, η προθεσμία παραγραφής αναστέλλεται το χρονικό διάστημα κατά το οποίο η απόφαση της Επιτροπής αποτελεί αντικείμενο διαδικασίας ενώπιον του ΔικΕΕ.

2.2.2 ΔΙΚΟΝΟΜΙΚΑ

2.2.2.1 Κοινοποιηθείσες Ενισχύσεις.

Οι υφιστάμενες κρατικές ενισχύσεις, αν και έχουν κοινοποιηθεί και εγκριθεί από την Επιτροπή, υπόκεινται σε διαρκή έλεγχο σύμφωνα με το άρθρο 108 παρ 1 της ΣυνθΛΕΕ , όπως εξειδικεύεται στα άρθρα 17 επομ. του Διαδικαστικού Κανονισμού. Συγκεκριμένα, η Επιτροπή διατηρεί το δικαίωμα να ελέγχει τις υφιστάμενες ενισχύσεις σε συνεργασία με τα κράτη μέλη και να συστήνει σε αυτά την τροποποίηση ή την κατάργηση του καθεστώτος

⁷² ΔηΣΚΕ, 1-2/2006,σελ 245 παρ 29

⁷³ ΔικΕΕ, C-276/03, Scott κατά Επιτροπής, Σύνλ 2005, προτάσεις Εισαγγελέα , σημ. 118

⁷⁴ H. Nehl, "The imperfect procedural status of beneficiaries of aid in EC state aid proceedings, EstAL, 2006,57.

ενισχύσεων και την επιβολή διαδικαστικών όρων. Σε περίπτωση που το κράτος μέλος δεν αποδέχεται τα προτεινόμενα μέτρα της Επιτροπής(συστάσεις) , τα οποία δεν έχουν δεσμευτικό χαρακτήρα⁷⁵, η Επιτροπή κινεί την επίσημη διαδικασία έρευνας κατά το άρθρο 4 παρ 4 του Κανονισμού και εκδίδει απόφαση δεσμευτικού χαρακτήρα. Εάν η επίσημη διαδικασία έρευνας καταλήξει σε αρνητική απόφαση της Επιτροπής το υφιστάμενο καθεστώς , εφόσον εν τω μεταξύ δεν καταργήθηκε ή τροποποιήθηκε κατά τα προτεινόμενα μέτρα , μετατρέπεται από εκείνη τη στιγμή σε παράνομο .⁷⁶ Συνεπώς, η Επιτροπή δύναται και σε αυτή την περίπτωση να εκδώσει απόφαση ανάκτησης της ενίσχυσης στο μέτρο και στο βαθμό που αυτή κηρύσσεται παράνομη.

Θα πρέπει επίσης να διακρίνουμε την περίπτωση των καταχρηστικών κρατικών ενισχύσεων, οι οποίες ερειδόμενες στο άρθρο 108 παρ 2 της Συνθήκης αναφέρονται στο Διαδικαστικό Κανονισμό, παρά την περιορισμένη σήμερα εφαρμογή τους. Σύμφωνα με το άρθρο 16 του Διαδικαστικού Κανονισμού η Επιτροπή μπορεί , σε περιπτώσεις καταχρηστικής εφαρμογής ενισχύσεων να κινήσει την επίσημη διαδικασία έρευνας σύμφωνα με το άρθρο 4 παρ 4 του Κανονισμού και εφόσον διαπιστώσει την καταχρηστική εφαρμογή μιας ενίσχυσης από τον δικαιούχο να προβεί σε ανάλογες με την περίπτωση των παράνομων ενισχύσεων ενέργειες, συμπεριλαμβανομένης και της ανάκτησης .

Κατά την διαδικασία ελέγχου της καταχρηστικής εφαρμογής μιας ενίσχυσης η Επιτροπή μπορεί να διατάξει την προσωρινή αναστολή χορήγησης κρατικής ενίσχυσης, (λ.χ στην περίπτωση της περιοδικής παροχής) ενώ δεν μπορεί να διατάξει την προσωρινή της ανάκτηση κατ' άρθρο 11 παρ 2του Κανονισμού, δεδομένου ότι έχει προηγηθεί κοινοποίηση και έγκριση της κρατικής ενίσχυσης και δεν δικαιολογείται έκδοση διαταγή ανάκτησης.

Σύμφωνα με την απόφαση του ΓΔικΕΕ στην υπόθεση Gonzalez y Diez, SA κατά Επιτροπής ⁷⁷ όταν με απόφαση της Επιτροπής διαπιστώνεται καταχρηστική εφαρμογή μέρους των εγκριθεισών ενισχύσεων , το υπόλοιπο μέρος των επίμαχων ενισχύσεων για το οποίο δεν διαπιστώθηκε

⁷⁵ ΓΔικΕΕ T-330/94, Salt Union κατά Επιτροπής, Συλλ 1996, σελ II-1475

⁷⁶ Ε Μουαμελέτζη, Σ Παπαντωνιάδου, Αικ Σγουρίδου «Οι κοινοτικοί κανόνες για τις κρατικές ενισχύσεις, Θεσσαλονίκη 2002, Κέντρο Διεθνούς και Ευρωπαϊκού Οικονομικού Δικαίου, σελ 119 επομ.

⁷⁷ ΓΔικΕΕ, T-25/04, Gonzalez y Diez, SA κατά της Επιτροπής, Συλλ.2007, σελ II-03121, σκεψ.119-121

καταχρηστικότητα , εξακολουθεί να εμπίπτει στην εγκριτική απόφαση της Επιτροπής και ως προς αυτό ισχύει τεκμήριο μη καταχρηστικής ασκήσεως. Ωστόσο, η νέα επίσημη έρευνα της Επιτροπής , η οποία κινείται προκειμένου να ανακληθεί προγενέστερη απόφαση της και να θεσπιστεί νέα απόφαση επί του ζητήματος αυτού πρέπει να αφορά στο σύνολο του ποσού της ενισχύσεως που αποτέλεσε αντικείμενο της πρώτης εξετάσεως στο πλαίσιο της διαδικασίας που οδήγησε στην έκδοση της υπό ανάκληση αποφάσεως. Συνεπεία των ανωτέρω η ωφελούμενη επιχείρηση δεν μπορεί να επικαλεστεί της αρχή της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης αναφορικά με τα ποσά για τα οποία ισχύει τεκμήριο μη καταχρηστικής ασκήσεως.⁷⁸

Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθεί ότι αναφορικά με τις καταχρηστικές κρατικές ενισχύσεις το προοίμιο του Διαδικαστικού Κανονισμού έρχεται σε αντίφαση με το άρθρο 16 αυτού , διότι ενώ στην παράγραφο 15 του προοιμίου ρητά αναφέρεται ότι η Επιτροπή δεν έχει δικαίωμα ανάκτησης της καταχρηστικής κρατικής ενίσχυσης λόγω της προηγούμενης έγκρισης από την ίδια, στο άρθρο 16 αυτού αναφέρεται ότι στις καταχρηστικές ενισχύσεις εφαρμόζεται *mutatis mutandis* το άρθρο 14 περί ανακτήσεως. Η διάταξη του άρθρου 16 είναι σαφής ως προς την δυνατότητα ανάκτησης καταχρηστικής κρατικής ενίσχυσης και κατισχύει του προοιμίου, δεδομένου ότι το προοίμιο λειτουργεί κατά κανόνα επιβοηθητικά ως προς την ερμηνεία των άρθρων του Κανονισμού και σε καμία περίπτωση δεν κατισχύει αυτών.

2.2.2.2 Έλεγχος από τα Κοινοτικά Δικαστήρια

Η Επιτροπή ή άλλο κράτος μέλος δύνανται σύμφωνα με το άρθρο 108 παρ 2 της ΣυνθΛΕΕ και το άρθρο 23 του Διαδικαστικού Κανονισμού να προσφύγουν ενώπιον του ΔικΕΕ λόγω μη συμμόρφωσης κράτους μέλους σε ανακτητική απόφαση της Επιτροπής (ακόμα και διαταγής αναστολής χορήγησης ή προσωρινής ανάκτησης κρατικής ενίσχυσης)⁷⁹ και μάλιστα κατά

⁷⁸ βλ και ΓΔικΕΕ, T-111/01, συνεκδ με T-133/01, Saxonia Edelmetalle και Zemag κατά Επιτροπής, Συλλ. 05, σελ II-1575, σκεψ. 86

⁷⁹ βλ παρακάτω υπό 3.1.2.2.

παρέκκλιση των άρθρων 258 και 259 ΣυνθΛΕΕ. Η ιδιαιτερότητα της ειδικής αυτής προσφυγής, η οποία συνιστά κατ' ουσία προσφυγή σε παράλειψη έγκειται στο γεγονός ότι εν προκειμένω η Επιτροπή δεν στρέφεται κατά του κράτους μέλους λόγω παράβασης του πρωτογενούς δικαίου των κρατικών ενισχύσεων, αλλά λόγω παράλειψης του κράτους μέλους να συμμορφωθεί προς την δευτερογενή απόφαση της Επιτροπής προς ανάκτηση.⁸⁰ Στο πλαίσιο της προσφυγής του άρθρου 108 παρ 2 της Επιτροπής το κράτος μέλος δεν δύναται να αμφισβητήσει παρεμπιπτόντως το κύρος της απόφασης της Επιτροπής, ώστε να δικαιολογήσει την μη εκτέλεση της ανακτητικής απόφασης. Τουναντίον ο μόνος ισχυρισμός που παραδεκτώς μπορεί να υποβληθεί από τα κράτη μέλη στο στάδιο αυτό είναι η απόλυτη αδυναμία εκτέλεσης της ανακτητικής αποφάσεως και μάλιστα υπό αυστηρές προϋποθέσεις.⁸¹

Εξαίρεση της αρχής του αποκλεισμού υποβολής ενστάσεων αναγόμενων στο κύρος της ανακτητικής απόφασης κατά την εξέταση της ειδικής προσφυγής της Επιτροπής θα μπορούσε να γίνει δεκτή στην περίπτωση υποβολής ενστάσεως επί του υποστατού της πράξης της Επιτροπής ή για λόγους παραβίασης βασικών αρχών του κοινοτικού δικαίου. Έτσι, το ΓΔικΕΕ στην πολύκροτη υπόθεση της Επιτροπής κατά της Ολυμπιακής Αεροπορίας⁸² εξέτασε την ένσταση αναλογικότητας που υπέβαλλε η Ελληνική Δημοκρατία, παρά το γεγονός ότι επρόκειτο για ένσταση αναγόμενη στο κύρος της απόφασης της Επιτροπής, υποβληθείσα κατά την διαδικασία εξέτασης προσφυγής της Επιτροπής κατ' άρθρο 108 παρ 2 της ΣυνθΛΕΕ.⁸³

Εάν το κράτος μέλος δεν συμμορφωθεί με την εκδοθείσα υπό το ΔικΕΕ απόφαση, η Επιτροπή μπορεί να κινήσει την διαδικασία του άρθρου 260 ΣυνθΛΕΕ για την επιβολή προστίμου από το ΔικΕΕ στο κράτος μέλος παραβάτη σύμφωνα με το άρθρο 23 του Διαδικαστικού Κανονισμού. Σε κάθε περίπτωση μάλιστα η Επιτροπή μπορεί να διατάξει την αναστολή χορήγησης νέων συμβατών κρατικών ενισχύσεων στην ωφεληθείσα επιχείρηση εφόσον

⁸⁰ Β. Καραγιάννης, «Διάλογος με το Διεθνές Περιβάλλον-Παράνομες κρατικές ενισχύσεις» Παρατηρήσεις στην υπ' αριθμ. ΓΔικΕΕ C 419/06 απόφαση της 14-2-2008, Ολυμπιακή Αεροπορία-Παράνομες Κρατικές Ενισχύσεις, ΘΠΔΔ 3/2008, σελ 362

⁸¹ Βλ. ανωτέρω υπό 2.1

⁸² ΔικΕΕ, C-419/06 Επιτροπή κατά Ελληνικής Δημοκρατίας, διαθέσιμη στην ηλεκτρονική Δ/ση . <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62003A0068:EL:HTML>

⁸³ βλ. παρακάτω υπό 5.1.4

εκκρεμεί η εκτέλεση ανακτητικής απόφασης κατά του ιδίου αποδέκτη κατ' εφαρμογή της αρχής Deggendorf.⁸⁴

Το κράτος μέλος, η ωφελούμενη επιχείρηση και οι τρίτοι έχουν δικαίωμα σύμφωνα με το άρθρο 263 και 278 της ΣυνθΛΕΕ να προσβάλουν την περί ανάκτησης απόφαση ενώπιον του ΔικΕΕ και του ΓΔικΕΕ εντός προθεσμίας 2 μηνών από την κοινοποίηση αυτής αντίστοιχα και σε επίπεδο προσωρινής δικαστικής προστασίας να αιτηθούν την αναστολή εκτελέσεως αυτής. Κατά πάγια νομολογία του ΔικΕΕ⁸⁵ στο πλαίσιο της διαδικασίας αυτής τα κράτη μέλη νομιμοποιούνται να προβάλουν τις ενστάσεις που ανάγονται στο κύρος της απόφασης της Επιτροπής, οι οποίες, ως προελέχθη δεν προβάλλονται παραδεκτά στο πλαίσιο της ειδικής προσφυγής της Επιτροπής κατ' άρθρο 108 παρ 2 ΣυνθΛΕΕ.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το ζήτημα της ενεργητικής νομιμοποίησης τρίτων ενδιαφερομένων προς άσκηση προσφυγής ακύρωσης κατ' άρθρο 263 της ΣυνθΛΕΕ. Οι προϋποθέσεις της ατομικότητας και της αμεσότητας των θιγόμενων συμφερόντων των ανταγωνίστριων εταιριών ερμηνεύονται ιδιαίτερα συσταλτικά από τα κοινοτικά Δικαστήρια.

Το ΔικΕΕ στη υπόθεση La Poste⁸⁶ διευκρίνισε ότι προκειμένου μια τρίτη επιχείρηση να αμφισβητήσει το βάσιμο απόφασης της Επιτροπής απαιτείται απόδειξη περί του ότι η επίμαχη ενίσχυση που αποτελεί το αντικείμενο της αμφισβητούμενης αποφάσεως επηρεάζει σε σημαντικό βαθμό την θέση της στην αγορά. Έπειτα, το δικαστήριο διέκρινε μεταξύ, αφενός, του προκαταρκτικού σταδίου της εξετάσεως των ενισχύσεων που καθιερώνει η παράγραφος 3 του άρθρου 108 ΣυνθΛΕΕ και η οποία έχει ως μοναδικό σκοπό να παράσχει τη δυνατότητα στην Επιτροπή να σχηματίσει μια πρώτη γνώμη ως προς το αν η συγκεκριμένη ενίσχυση συμβιβάζεται εν όλω ή εν μέρει με την κοινή αγορά και, αφετέρου, του σταδίου της λεπτομερούς εξετάσεως την οποία προβλέπει η παράγραφος 2 του ίδιου άρθρου και τόνισε ότι μόνο στο πλαίσιο αυτού του σταδίου, που αποσκοπεί στην πλήρη ενημέρωση της Επιτροπής επί του συνόλου των στοιχείων της υποθέσεως, προβλέπει η Συνθήκη υποχρέωση

⁸⁴ βλ. παραπάνω υπό 2.1

⁸⁵ ΔικΕΕ, C-419/06 Επιτροπή κατά Ελληνικής Δημοκρατίας, διαθέσιμη στην ηλεκτρονική Δ/νση . <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62003A0068:EL:HTML>

⁸⁶ ΓΔικΕΕ T-388/03 Deutsche Post AG και DHL International κατά Επιτροπής, , διαθέσιμη στην ηλεκτρονική σελίδα <http://eur-lex.europa.eu>, σκ 43,44,47,48 με σχόλιο Β. Καραγιάννη στο «Ευρωπαϊών Πολιτεία», 2/09, σελ 505-518

της Επιτροπής να ζητήσει από τους ενδιαφερομένους να διατυπώσουν τις παρατηρήσεις τους. Παρά ταύτα, το Δικαστήριο πρόσθεσε όμως ότι όταν η Επιτροπή, όπως εν προκειμένω, χωρίς να έχει κινήσει την επίσημη διαδικασία εξετάσεως του άρθρου 108, παράγραφος 2, ΕΚ, διαπιστώνει, με απόφαση εκδιδόμενη βάσει της παραγράφου 3 του ίδιου άρθρου, ότι μια ενίσχυση συμβιβάζεται με την κοινή αγορά, εκείνοι υπέρ των οποίων έχουν τεθεί αυτές οι διαδικαστικές εγγυήσεις μπορούν να επιτύχουν την τήρησή τους μόνον αν έχουν τη δυνατότητα να αμφισβητήσουν την απόφαση αυτή της Επιτροπής ενώπιον του κοινοτικού δικαστηρίου. Για τους λόγους αυτούς, η προσφυγή ακυρώσεως κατά της αποφάσεως της Επιτροπής, την οποία είχαν ασκήσει ανταγωνίστριες επιχειρήσεις της La Poste κατά την έννοια του άρθρου 108, παράγραφος 2 Συνθ ΛΕΕ, κρίθηκε παραδεκτή εφόσον οι προσφεύγουσες επιδιώκαν, με την άσκηση της προσφυγής τους, την προστασία των διαδικαστικών δικαιωμάτων που αντλούσαν από τη διάταξη αυτή.

Ζήτημα γεννάται στην περίπτωση αποδέκτη κρατικής ενίσχυσης ο οποίος προσβάλλει την απόφαση της Επιτροπής ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων, δίχως προηγουμένως τα κοινοτικά δικαστήρια, τα οποία είναι αποκλειστικά αρμόδια να κρίνουν επί του κύρους της απόφασης της Επιτροπής να έχουν αποφανθεί επ' αυτού⁸⁷. Στην περίπτωση αυτή εθνικά δικαστήρια δύνανται ή υποχρεούνται, αναλόγως του βαθμού δικαιοδοσίας τους να υποβάλλουν προδικαστικό ερώτημα στο ΔικΕΕ κατ' άρθρο 277 ΣυνθΛΕΕ ως προς το κύρος και την ερμηνεία της απόφασης της Επιτροπής.⁸⁸ Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τη νομολογία του ΔικΕΕ δεν μπορεί να αποκλειστεί η δυνατότητα του δικαιούχου να επικαλεστεί εξαιρετικές περιστάσεις που στήριξαν δικαιολογημένα την εμπιστοσύνη του στο νόμιμο χαρακτήρα της ενισχύσεως και κατά συνέπεια να αντιταχθεί στην επιστροφή της.⁸⁹

⁸⁷ Κων/νος Στεφάνου «Εισαγωγή στις Ευρωπαϊκές σπουδές-Οικονομική Ολοκλήρωση και Πολιτική- Το ρυθμιστικό πλαίσιο», Ελληνική Ένωση Τραπεζών, Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2006, Μελέτη του Χάρη Συνοδινού-Πολιτική Ανταγωνισμού ΙΙ: Ο έλεγχος των κρατικών Ενισχύσεων σελ 122επομ.. και ΔικΕΕ C-24/95, Land Rheinland Pfalz κατά Alcan Deutschland GmbH, Συλλ 2000, σελ I-04897, σκ 34, ΔικΕΕ C-404/97, Επιτροπή κατά Πορτογαλικής Δημοκρατίας, Συλλ. 2000, σελ. I-04897, σκ 34, C-261/99

⁸⁸ ΔικΕΕ, C-346/03 και 529/03 (συνεκδικ), Giuseppe Atzeni κατά Regione autonoma della Sardegna. Συλλ 2006, σελ I-01875, σκ 30-34

⁸⁹ ΔικΕΕ, C-199/06, CELF κατά SIDE, Συλλ, σελ, σκεψ. 43, C-5/89, Επιτροπή κατά Γερμανίας, Συλλ. 1990, σελ. I-3437, σκ 16.

Τέλος, θα πρέπει να επισημανθεί ότι τα ενδιαφερόμενα μέρη εκτός των κρατών μελών, ήτοι η ωφεληθείσα επιχείρηση και οι ανταγωνίστριες επιχειρήσεις δεν έχουν κανένα δικονομικό δικαίωμα βάσει της ΣυνθΛΕΕ να προσφύγουν ενώπιον των κοινοτικών δικαστηρίων κατά του οικείου κράτους μέλους που χορήγησε την ενίσχυση, για λόγους μη συμμόρφωσης με την απόφαση της Επιτροπής ή εφαρμογής παράνομης ενίσχυσης. Σε τέτοιες περιπτώσεις μπορούν να προσφύγουν μόνον στα εθνικά δικαστήρια.⁹⁰

2.2.2.3 Προσωρινή Δικαστική Προστασία

Στόχος του διενεργούμενου ελέγχου των κρατικών ενισχύσεων από την Επιτροπή είναι η διαφύλαξη του ανόθευτου ανταγωνισμού στην Κοινότητα και η αποκατάσταση της ανταγωνιστικής ισορροπίας μέσω ανακτητικών αποφάσεων της Επιτροπής στην περίπτωση εκείνη κατά την οποία τα κράτη μέλη προβαίνουν σε χορήγηση παράνομων και μη συμβατών με την κοινή αγορά κρατικών ενισχύσεων. Κρίσιμη, συνεπώς, είναι η δυνατότητα της Επιτροπής να προβαίνει σε λήψη ενδιάμεσων –ασφαλιστικών μέτρων, τα οποία της επιτρέπουν να παρεμβαίνει αποτελεσματικά και να άρει τις επιβλαβείς για τον ανταγωνισμό συνέπειες των παράνομων και ασυμβίβαστων με την κοινή αγορά ενισχύσεων.

Πριν την έκδοση του Διαδικαστικού Κανονισμού είχε κριθεί νομολογιακά ότι η Επιτροπή δύναται βάσει του άρθρου 108 παρ 2, 3 της ΣυνθΛΕΕ εφόσον εκδώσει απόφαση περί κινήσεως της επίσημης διαδικασίας ελέγχου να διατάξει την αναστολή εκτέλεσης των μέτρων των οποίων έχει αρχίσει ήδη η εκτέλεση και τα οποία η ίδια χαρακτηρίζει ως νέες ενισχύσεις. Ωστόσο λαμβανομένων υπ' όψιν των εννόμων συνεπειών⁹¹ της αποφάσεως περί κινήσεως της επίσημης διαδικασίας ελέγχου καθώς και του προσωρινού χαρακτηρισμού των επίμαχων μέτρων ως νέων ενισχύσεων η Επιτροπή θα ήταν σκόπιμο να συζητά

⁹⁰ J.A Winter, The right of complainants in state aid cases : Judicial review of Commission decisions adopted under articles 88(ex 93) EC, CML Rev.1999, p.521 και μελέτη της Επιτροπής : The application of EC State Aid law by the member state courts, 4-6-1999 at www.europa.eu.int/comm/competition/state_aid/others/

⁹¹ ΔικΕΕ, C-400/99, Ιταλική Δημοκρατία κατά Επιτροπής, Συλλ. 2005, σελ. I-3567, σκεψ 29-30, 38-39

προηγουμένως το θέμα των επίμαχων μέτρων με το κράτος μέλος προκειμένου να του παρασχεθεί η δυνατότητα να αναπτύξει τις απόψεις του επί του θέματος, στο πλαίσιο της αρχής της ειλικρινούς συνεργασίας μεταξύ κρατών μελών και θεσμικών οργάνων και προς αποφυγή καθυστέρησης της διαδικασίας ελέγχου των κρατικών ενισχύσεων.

Μετά τη θέσπιση του Διαδικαστικού Κανονισμού ρητά ορίστηκε ότι η Επιτροπή στην περίπτωση μιας παράνομης κρατικής ενίσχυσης δύναται σύμφωνα με τα άρθρα 10 παρ. 3 και 11 παρ 1 και 2 του Κανονισμού να λάβει δυο είδη προσωρινών μέτρων: διαταγή αναστολής και διαταγή προσωρινής ανάκτησης των παράνομων κρατικών ενισχύσεων.

Καταρχήν επί παράνομων κρατικών ενισχύσεων η Επιτροπή έχει την εξουσία να διατάξει προσωρινά την αναστολή της ενίσχυσης. Με την διαταγή αυτή η Επιτροπή αφού καλέσει το κράτος μέλος, το οποίο χορήγησε μια ενίσχυση χωρίς να την κοινοποιήσει έγκαιρα, να υποβάλλει τις απόψεις του, δύναται να το υποχρεώσει να αναστείλει την χορήγηση της ενίσχυσης αυτής μέχρι την λήψη οριστικής απόφασης επί του συμβατού της χορηγούμενης ενίσχυσης ⁹². Η διαταγή αναστολής διατάσσεται σε περίπτωση καθεστώτων ενισχύσεων και ενισχύσεων που χορηγούνται τμηματικά, δεδομένου ότι λειτουργεί μόνο για το μέλλον και δεν θα είχε νόημα στη περίπτωση των ατομικών ενισχύσεων που χορηγούνται άπαξ. ⁹³

Ο Διαδικαστικός Κανονισμός αναγνωρίζει επίσης στην Επιτροπή την αρμοδιότητα να διατάξει την προσωρινή ανάκτηση της κρατικής ενίσχυσης, την οποία εξαρτά υπό την συνδρομή τριών σωρευτικά εφαρμοζόμενων προϋποθέσεων: ι) βεβαιότητα βάσει των ισχυόντων περί του χαρακτήρα του συγκεκριμένου μέτρου ως ενίσχυση, ιι) ανάγκη ανάληψης επείγουσας δράσης και ιιι) ύπαρξη σοβαρού κινδύνου πρόκλησης ουσιώδους και ανεπανόρθωτης βλάβης σε ανταγωνιστή.

Για την διαδικασία της ανάκτησης εφαρμόζεται το άρθρο 14 του Διαδικαστικού Κανονισμού και υπό τον όρο ότι η απόφαση προσωρινής ανάκτησης συντελέστηκε πλήρως από τις εθνικές αρχές η Επιτροπή δεσμεύεται να λάβει απόφαση επί του συμβατού ή μη της ενίσχυσης εντός της

⁹² ΔικΕΕ, C-301/87, Γαλλία κατά Επιτροπής Συλλ 1990, σελ I-303, σκ. 19

⁹³ Ε Μουαμελέτζη, Σ Παπαντωνιάδου, Αικ Σγουρίδου «Οι κοινοτικοί κανόνες για τις κρατικές ενισχύσεις», Θεσσαλονίκη 2002, Κέντρο Διεθνούς και Ευρωπαϊκού Οικονομικού Δικαίου, σελ 107 επομ

προθεσμίας που ισχύει για τις κοινοποιηθείσες κρατικές ενισχύσεις. Οι προϋποθέσεις αυτές σπανίως πληρούνται και δυσχερώς αποδεικνύονται με αποτέλεσμα η Επιτροπή να προβαίνει κατ' εξαίρεση σε διαταγή ανάκτησης.⁹⁴

Σε περίπτωση μη συμμόρφωσης με διαταγή αναστολής ή προσωρινής ανάκτησης της ενίσχυσης, η Επιτροπή κατά το άρθρο 12 του Κανονισμού νομιμοποιείται να προσφύγει απευθείας στο ΔικΕΕ προκειμένου το τελευταίο να διαπιστώσει τη σχετική παράβαση του κράτους μέλους προς το οποίο απευθύνεται η διαταγή.

2.3 Το ήπιο δίκαιο της ανάκτησης των παράνομων κρατικών ενισχύσεων .

Η εμπειρία της Επιτροπής στον τομέα των κρατικών ενισχύσεων και ειδικότερα στην εφαρμογή των άρθρων 107 και 108 της ΣυνθΛΕΕ αλλά και η αναγκαιότητα ασφάλειας δικαίου στον νευραλγικό τομέα της ανάκτησης κρατικών ενισχύσεων οδήγησαν την Επιτροπή στην έκδοση αυτοδεσμευτικών κειμένων ήπιου δικαίου (soft law) , που εξειδικεύουν κανονιστικά τα κριτήρια άσκησης της διακριτικής της ευχέρειας, στο πλαίσιο που είχε ήδη θέσει ο Διαδικαστικός Κανονισμός του Συμβουλίου⁹⁵. Στις Κατευθυντήριες γραμμές της Επιτροπής αποτυπώνεται η εφαρμοζόμενη από την Επιτροπή πολιτική επί των μέτρων κρατικών ενισχύσεων, όπως αυτή σταδιακά εξελίσσεται και αναδιαμορφώνεται επί τη βάσει των στόχων της Επιτροπής και στο πλαίσιο του υπό το ΔικΕΕ γενομένου ελέγχου.

Μολονότι, τα κείμενα αυτά δεν έχουν δεσμευτική ισχύ αποτελούν έναν χρήσιμο οδηγό για τα κράτη μέλη, τα οποία καλούνται να εφαρμόσουν το κοινοτικό δίκαιο περί κρατικών ενισχύσεων και συχνά να διατάξουν την ανάκτηση παράνομων και ιδίως ασυμβίβαστων με την κοινή αγορά κρατικών ενισχύσεων. Αξιοσημείωτο είναι, άλλωστε, το γεγονός ότι κατά το ΔικΕΕ τα κείμενα αυτά είναι ικανά να δημιουργήσουν προστατευόμενη νόμιμη εμπιστοσύνη υπέρ των διοικούμενων, δεδομένου ότι η παράβαση των κανόνων

⁹⁴ Γ. Καρύδης «Ευρωπαϊκό Δίκαιο επιχειρήσεων και ανταγωνισμού», Εκδόσεις Σάκουλα, Αθήνα, 2004, σελ 321.

⁹⁵ ΚΑΝ. 659/99, ΕΕΛ 83 της 27.3.99, σελ. 1

που αποτυπώνονται στα κείμενα αυτά της Επιτροπής, ή η αδικαιολόγητη απόκλιση της πρακτικής της Ευρωπαϊκής Επιτροπής παραβιάζει την αρχή της προστατευόμενης νόμιμης εμπιστοσύνης, η οποία αποτελεί βασική αρχή των γενικά παραδεδεγμένων αρχών του κοινοτικού δικαίου.⁹⁶

Το ζήτημα της ανάκτησης των κρατικών ενισχύσεων πραγματεύεται κυρίως η υπ' αριθμ. 2007 C 272/05 /15.11.2007 Ανακοίνωση της Επιτροπής για την αποτελεσματική εφαρμογή των αποφάσεων της Επιτροπής με τις οποίες τα κράτη μέλη διατάσσονται να ανακτήσουν παράνομες και ασυμβίβαστες κρατικές ενισχύσεις.

Κατόπιν εκδόσεως του σχεδίου δράσης για τις κρατικές ενισχύσεις 2005-2009 βασικός άξονας του οποίου ήταν η αρχή των «λιγότερων και καλύτερα στοχευμένων κρατικών ενισχύσεων» η έκδοση της εν λόγω ανακοίνωσης διακηρύσσει την πρόθεση της Επιτροπής για την υιοθέτηση μιας αυστηρότερης στάσης αναφορικά με το ζήτημα της ανάκτησης των παράνομων και ασυμβίβαστων κρατικών ενισχύσεων. Το αυστηρότερο πλαίσιο του συστήματος ανάκτησης κρίνεται επιτακτικό με δεδομένο μάλιστα ότι, όπως προέκυψε από σχετική έρευνα της Επιτροπής, το 45% των αποφάσεων ανάκτησης που εκδόθηκαν στο διάστημα 2000- 2001 εξακολουθούσε να μην έχει εφαρμοστεί έως και τον Ιούνιο του 2006.⁹⁷

Στο πλαίσιο της προσπάθειας επιτυχούς ανάκτησης των παράνομων και ασυμβίβαστων με την κοινή αγορά κρατικών ενισχύσεων η Επιτροπή επισημαίνει την ανάγκη συνεργασίας της με τα κράτη μέλη, αποσαφηνίζει τους στόχους και τις βασικές αρχές της ανάκτησης και εξειδικεύει τον ρόλο που καλούνται να διαδραματίσουν οι εθνικές αρχές στην ανάκτηση.

Ρητά διατυπώνεται στη σχετική ανακοίνωση της Επιτροπής ότι η ανάκτηση των κρατικών ενισχύσεων δεν έχει κυρωτικό χαρακτήρα⁹⁸ αλλά διατάσσεται στο πλαίσιο της ενδοκοινοτικής αποκατάστασης της ανταγωνιστικής ισορροπίας σύμφωνα με το άρθρο 23 στοιχ. ζ της ΣυνθΛΕΕ. Για τον λόγο αυτό και σύμφωνα με την πλούσια νομολογία του ΔικΕΕ, η ανάκτηση των κρατικών ενισχύσεων τελείται στο πλαίσιο της επαναφοράς των

⁹⁶ Βασίλης Καραγιάννης, «Κρατικές Ενισχύσεις-Κοινοτική και Εθνική ρύθμιση, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2006 σελ 78-80.

⁹⁷ «Μελέτη για την εφαρμογή της νομοθεσίας κρατικών ενισχύσεων σε εθνικό επίπεδο», έξι μελέτες ανταγωνισμού, Λουξεμβούργο, Υπηρεσία Επίσημων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων: http://ec.europa.eu/comm/competition/state_aid/overview/studies.html

⁹⁸ ΔικΕΕ C-75/97, Βέλγιο κατά Επιτροπής Συλλ 19991, σελ I-03671, σκέψη 65.

πραγμάτων στην προτέρα κατάσταση για τη άρση του ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος της ωφεληθείσας επιχείρησης και πρέπει να συντελείται άμεσα⁹⁹ και έντοκα.¹⁰⁰

Στην σχετική ανακοίνωση της Επιτροπής επισημαίνεται το ενδεικνυόμενο περιεχόμενο της απόφασης της Επιτροπής για ανάκτηση και ειδικότερα δίδεται έμφαση στην υποχρέωση της Επιτροπής να εκδίδει σαφείς και πλήρεις αποφάσεις, ώστε αυτές να εκτελούνται με ευχέρεια από τα κράτη μέλη. Συγκεκριμένα, η Επιτροπή υποχρεούται να προσδιορίσει στην απόφαση της τις επιχειρήσεις από τις οποίες πρέπει να αναζητηθεί η ενίσχυση, προσδιορισμός που έχει ιδιαίτερη σημασία σε περίπτωση μεταβίβασης της ενίσχυσης σε άλλες οντότητες¹⁰¹. Επίσης η Επιτροπή πρέπει να προσδιορίζει το προς ανάκτηση ποσό και να παρέχει τις απαραίτητες πληροφορίες στα κράτη μέλη για τον ακριβή υπολογισμό αυτού.¹⁰² Εντούτοις έχει κριθεί νομολογιακά ότι η Επιτροπή δεν είναι υπόχρεη να προσδιορίζει επακριβώς το προς ανάκτηση ποσό.

Η υποχρέωση ανάκτησης της κρατικής ενίσχυσης και οι εξαιρέσεις αυτής προσδιορίζονται με σαφήνεια στο άρθρο 14 του διαδικαστικού Κανονισμού, το οποίο προβλέπει την υποχρέωση του κράτους μέλους να εκτελέσει άμεσα και αποτελεσματικά την απόφαση της Επιτροπής για ανάκτηση κρατικής ενίσχυσης. Η υποχρέωση αυτή των κρατών μελών προσδιορίζεται περαιτέρω με ακρίβεια στη σχετική ανακοίνωση της Επιτροπής, στην οποία, όπως θα αναλύσουμε παρακάτω¹⁰³, δίδεται έμφαση στην δεσμευτικότητα¹⁰⁴ των ανακτητικών αποφάσεων της Επιτροπής και ως εκ τούτου στην ευθύνη και το ρόλο που καλούνται οι εθνικές αρχές και τα εθνικά δικαστήρια να διαδραματίσουν στην εφαρμογή των σχετικών αποφάσεων.

Αναφορικά με το χρονοδιάγραμμα εκτέλεσης της ανακτητικής απόφασης, η Επιτροπή αναγνωρίζοντας ότι το χρονικό διάστημα των δυο μηνών είναι

⁹⁹ ΔικΕΕ C-232/05 Επιτροπή κατά Γαλλίας (Scott), διαθέσιμη στην ηλεκτρονική σελίδα www.europa.eu.int/comm/competition/index_el.htm

¹⁰⁰ ΓΔικΕΕ T459/93, Siemens κατά Επιτροπής Συλλ 1995, σελΙ--673, σκεψ.27

¹⁰¹ βλ παρακάτω υπό 5.2

¹⁰² Η Επιτροπή δεν έχει όμως την υποχρέωση να προσδιορίσει επακριβώς το ποσό της ανάκτησης, όπως έχει κριθεί στις: ΔικΕΕ, C-480/98 Ισπανία κατά Επιτροπής, Συλλ 2000, σελ Ι-18717, σκέψη 25 και συνεκδικασθείσες υποθέσεις C 67/85, C 68/85 και C 70/85 Kwekerij van der Kooy BV και λοιποί κατά Επιτροπής Συλλ 1988, σελ Ι- 219.

¹⁰³ βλ. παρακάτω υπό 3.1.1

¹⁰⁴ ΔικΕΕ C-249/85, Albako Margarinefabrik Maria Von Der Linde GmbH & Co KG κατά Bundesanstalt für landwirtschaftliche Mark tordnung Συλλ 1987, σελ Ι- 02345

ανεπαρκές για την εκτέλεση της απόφασης της δεσμεύεται να αναγνωρίζει δυο προθεσμίες ήτοι, προθεσμία δυο μηνών εντός της οποίας το κράτος μέλος οφείλει να την ενημερώνει για τα μέτρα τα οποία έχει λάβει ή προτίθεται να λάβει και προθεσμία τεσσάρων μηνών μετά την έναρξη ισχύος της απόφασης, εντός της οποίας η απόφαση της πρέπει να έχει εκτελεστεί.¹⁰⁵ Επομένως, σύμφωνα με τα παραπάνω, η Επιτροπή δεν νομιμοποιείται να προσφύγει κατά παραλείψεως του κράτους μέλους κατ' άρθρο 108 παρ 2 ΣυνθΛΕΕ πριν την παρέλευση των ανωτέρω προθεσμιών .

3. ΑΝΑΚΤΗΣΗ ΤΩΝ ΚΡΑΤΙΚΩΝ ΕΝΙΣΧΥΣΕΩΝ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΟΣ ΔΙΚΑΣΤΗΣ

3.1 Ο ρόλος του εθνικού δικαστή κατά το ενωσιακό δίκαιο.

3.1.1 Γενικά

Η Επιτροπή σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 108 της ΣυνθΛΕΕ και 14 του Διαδικαστικού Κανονισμού είναι επιφορτισμένη με την αρμοδιότητα ελέγχου των κρατικών ενισχύσεων και σε περίπτωση διαπίστωσης παράνομης και μη συμβατής με την κοινή αγορά κρατικής ενίσχυσης έχει αρμοδιότητα να διατάξει την ανάκτηση αυτής. Η αρμοδιότητα της αυτή διακρίνεται αλλά και αλληλοσυμπληρώνεται από τον ρόλο των εθνικών δικαστηρίων , ο οποίος προκύπτει, από την άμεση εφαρμογή¹⁰⁶ του άρθρου 108 παρ. 3 της ΣυνθΛΕΕ και συνίσταται στην διασφάλιση των δικαιωμάτων των διοικούμενων σε περίπτωση τυχόν παραβάσεως εκ μέρους των εθνικών αρχών της υποχρέωσης προηγούμενης κοινοποίησης.

Περαιτέρω, τα εθνικά δικαστήρια είναι επιφορτισμένα με τον έλεγχο της εκτέλεσης της ανακτητικής απόφασης της Επιτροπής από την εθνική διοίκηση κατά την διαδικασία που προβλέπει το εκάστοτε εθνικό δίκαιο. Συγκεκριμένα,

¹⁰⁵ Υπ' αριθμ 2007 C 272/05 Ανακοίνωση της Επιτροπής παρ. 40-43

¹⁰⁶ Η οποία θα αναλυθεί παρακάτω υπό 3.2

το άρθρο 14 παρ 3 του Διαδικαστικού Κανονισμού για τη θέσπιση λεπτομερών κανόνων εφαρμογής του άρθρου 108 της ΣυνθΛΕΕ, προβλέπει ότι « η ανάκτηση πραγματοποιείται αμελλητί και σύμφωνα με τις διαδικασίες της εθνικής νομοθεσίας του οικείου κράτους μέλους, εφόσον αυτές επιτρέπουν την άμεση και πραγματική εκτέλεση της απόφασης της Επιτροπής. Για το σκοπό αυτό σε περίπτωση κινήσεως διαδικασίας ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων , τα ενδιαφερόμενα κράτη μέλη λαμβάνουν όλα τα αναγκαία μέτρα που διαθέτουν στα αντίστοιχα νομικά τους συστήματα, συμπεριλαμβανομένων των προσωρινών μέτρων, με την επιφύλαξη της κοινοτικής νομοθεσίας»

3.1.2 Η διαφύλαξη της πρακτικής αποτελεσματικότητας των αποφάσεων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

Κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου¹⁰⁷ η ανάκτηση ενισχύσεων που κηρύχθηκαν μη συμβατές με την κοινή αγορά διενεργείται ελλείψει σχετικών διατάξεων του κοινοτικού δικαίου, κατά τις προβλεπόμενες από το εθνικό δίκαιο διαδικασίες και με τρόπο ώστε να μην καθίσταται στην πράξη αδύνατη ή ιδιαιτέρως δυσχερής η ανάκτηση και να λαμβάνεται υπ' όψιν το συμφέρον της Κοινότητας.

Το άρθρο 14 του Διαδικαστικού Κανονισμού , το οποίο απηχεί την διαμορφωθείσα νομολογιακή πρακτική¹⁰⁸, θέτει όρια στην δικονομική αυτονομία των κρατών μελών υπό την έννοια ότι οι εθνικές αρχές και ο εθνικός δικαστής καλούνται να μεριμνήσουν για την εκτέλεση της ανακτητικής απόφασης της Επιτροπής στο πλαίσιο της εθνικής έννομης τάξης αλλά με γνώμονα το κοινοτικό συμφέρον για την αποτελεσματικότητα του συστήματος της ανάκτησης και την αποκατάσταση της ανταγωνιστικής ισορροπίας. Εξάλλου , σε κάθε περίπτωση τα εθνικά δικαστήρια υποχρεούνται να τηρούν τις γενικές αρχές του κοινοτικού δικαίου, ήτοι : την αρχή της μη διακρίσεως, ώστε οι εκ του κοινοτικού δικαίου πηγάζουσες αξιώσεις να μην υφίστανται δυσμενέστερη μεταχείριση σε σχέση με τις απορρέουσες αποκλειστικά από το

¹⁰⁷ βλ. αντί άλλων ΔικΕΕC-94/87, Επιτροπή κατά Γερμανίας, Συλλ 1989, σελ I-175, C-142/87 Βέλγιο κατά Επιτροπής, Συλλ 1990, σελ. I-959, σκεψ.61, C-404/97 Επιτροπή κατά Πορτογαλίας, Συλλ 2000, σελ. I-4897, σκ.55

¹⁰⁸ βλ. αντί άλλων ΔικΕΕ C-215/82 Deutsche Milchkontor και λοιποί, Συλλ 1983, σελ. I-2633, σκ 19

εθνικό δίκαιο αξιώσεις¹⁰⁹ καθώς και την αρχή της αποτελεσματικότητας κατά την οποία οι εθνικοί δικονομικοί κανόνες δεν επιτρέπεται να καθιστούν υπερβολικά δυσχερή ή αδύνατη στη πράξη την άσκηση των δικαιωμάτων που προέρχονται από την κοινοτική έννομη τάξη.¹¹⁰

Προς υποβοήθηση των εθνικών δικαστηρίων η Επιτροπή έχει εκδώσει την υπ' αριθμ. 2007/C 272/05 Ανακοίνωση της¹¹¹ «Για μια αποτελεσματική εφαρμογή των αποφάσεων της Επιτροπής με τις οποίες τα κράτη μέλη διατάσσονται να ανακτήσουν παράνομες και ασυμβίβαστες κρατικές ενισχύσεις» και την υπ' αριθμ. 2009/C 85/01 Ανακοίνωση της¹¹² «Σχετικά με την εφαρμογή της νομοθεσίας περί κρατικών ενισχύσεων από τα εθνικά δικαστήρια», στις οποίες μάλιστα ρητά αναφέρεται η δυνατότητα των εθνικών δικαστηρίων να ζητήσουν την συνδρομή της Επιτροπής κατά την εφαρμογή του Κοινοτικού Δικαίου¹¹³. Ειδικότερα, διευκρινίζεται ότι η συνδρομή της Επιτροπής συνίσταται είτε στην διαβίβαση κρίσιμων στοιχείων που έχει στην κατοχή της¹¹⁴ είτε στην γνωμοδότηση της¹¹⁵.

Αναφορικά με την πρώτη μορφή συνδρομής της Επιτροπής, ήτοι τη διαβίβαση κρίσιμων στοιχείων διευκρινίζεται ότι τα στοιχεία αυτά είναι δυνατόν να αφορούν είτε τη διαδικασία που εκκρεμεί ενώπιον της Επιτροπής, όπως για παράδειγμα πληροφορίες για το κατά πόσον ένα μέτρο ενίσχυσης έχει κοινοποιηθεί δεόντως στην Επιτροπή (άρθρ 108 παρ 3 ΣυνθΛΕΕ), κλπ., είτε τη διαβίβαση εγγράφων που η Επιτροπή κατέχει, όπως στατιστικά στοιχεία, οικονομικές αναλύσεις, αποφάσεις της κλπ.

Εντούτοις, επισημαίνεται ότι η Επιτροπή διατηρεί το δικαίωμα άρνησης διαβίβασης στοιχείων αναφορικά με πληροφορίες που καλύπτονται από το επαγγελματικό απόρρητο καθώς και στοιχείων η διαβίβαση των οποίων θα μπορούσε να θεωρηθεί ως ανάμειξη στη λειτουργία και ανεξαρτησία των Κοινοτήτων (π.χ. πληροφορίες για την εσωτερική διαδικασία λήψης αποφάσεων)¹¹⁶. Παρά ταύτα, η νομολογία των κοινοτικών δικαιοδοτικών

¹⁰⁹ βλ. αντί άλλων ΔικΕΕ C-382/99, Κάτω Χώρες κατά Επιτροπής, Συλλ 2002, σελ I-5163, σκεψ. 90

¹¹⁰ βλ. αντί άλλων ΔικΕΕ C-209/00, Επιτροπή κατά Γερμανίας, Συλλ 2002, σελ I-11695, σκεψ. 34

¹¹¹ ΕΕΕΚ C-272/415-11-2007

¹¹² ΕΕΕΚ C-85/1/9-4-2009

¹¹³ 2009/C 85/01 Ανακοίνωση υπό 3. παρ.77

¹¹⁴ 2009/C 85/01 Ανακοίνωση υπό 3.1

¹¹⁵ 2009/C 85/01 Ανακοίνωση υπό 3.2

¹¹⁶ 2009/C 85/01 Ανακοίνωση υπό 3.1 παρ. 85-88

οργάνων , αλλά και οι Κατευθυντήριες Γραμμές της Επιτροπής (υπ' αριθμ 2009/C 85/01 Ανακοίνωση) επιβεβαιώνουν ότι το καθήκον πιστής συνεργασίας επιβάλλει στην Επιτροπή να κοινοποιεί στοιχεία στα εθνικά δικαστήρια ακόμη και αν καλύπτονται από το επαγγελματικό απόρρητο υπό την προϋπόθεση ότι το εθνικό δικαστήριο εγγυάται την προστασία των εμπιστευτικών πληροφοριών.

Η δικονομική δυνατότητα αίτησης παροχής των αναγκαίων πληροφοριών προς έκδοση οριστικής απόφασης από τα εθνικά δικαστήρια παρέχεται από τα άρθρα 245 παρ. 1 ΚΠολΔ, όταν πρόκειται για διαφορές ενώπιον των πολιτικών δικαστηρίων και από τα άρθρα 151-152ΚΔΔ όταν πρόκειται για διαφορές ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων.

Αναφορικά με τη δεύτερη μορφή συνδρομής, ήτοι την παροχή γνωμοδοτήσεων, διευκρινίζεται ότι οι γνωμοδοτήσεις είναι δυνατόν να αφορούν κάθε πραγματικό, νομικό ή οικονομικό ζήτημα που προκύπτει στο πλαίσιο της εθνικής διαδικασίας, όπως ενδεικτικά το κατά πόσον ένα μέτρο συνιστά κρατική ενίσχυση (άρθρο 107 ΣυνθΛΕΕ) και κατά πόσον μια κρατική ενίσχυση υπάγεται σε κάποιο απαλλακτικό κανονισμό¹¹⁷. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να επισημανθεί ότι η Επιτροπή κατά την παροχή των αναγκαίων διευκρινίσεων στα κράτη μέλη δεν υπεισέρχεται στην ουσία της υπόθεσης και δεν παρέχει νομικώς δεσμευτικές γνωμοδοτήσεις.

Επιπροσθέτως, τα εθνικά δικαστήρια κατ' άρθρο 277 ΣυνθΛΕΕ δύνανται εφόσον κρίνουν ότι η υποβολή προδικαστικού ερωτήματος είναι αναγκαία για την έκδοση αποφάσεως να απευθύνουν προδικαστικό ερώτημα στο ΔικΕΕ αναφορικά με ζήτημα που έχει ανακύψει επί μέτρων κρατικών ενισχύσεων, ενώ στη περίπτωση κατά την οποία οι αποφάσεις των εθνικών δικαστηρίων δεν υπόκεινται σε ένδικα μέσα, υποχρεούνται να υποβάλλουν προδικαστικό ερώτημα. Σε κάθε περίπτωση θα πρέπει να υπομνησθεί ότι χρήσιμο οδηγό για τα εθνικά δικαστήρια αποτελεί και η πλούσια νομολογία του ΔικΕΕ¹¹⁸.

Ο ουσιώδης ρόλος των εθνικών δικαστηρίων στην διασφάλιση της αποτελεσματικότητας του κοινοτικού δικαίου έχει ρητά αναγνωρισθεί από το ΔικΕΕ, το οποίο χαρακτηριστικά επισημαίνει στις αποφάσεις του ότι ο

¹¹⁷ 2009/C 85/01 Ανακοίνωση υπό 3.2 παρ.93

¹¹⁸ ΔικΕΕ, C-39/1994, SFEI κλπ, Συλλ 1995, σελ I-3591-Αρμ 996 σελ 1548 με παρατηρ. Γ Τσερκεζή (1997)

κίνδυνος έκδοσης αντιφατικών αποφάσεων εθνικών δικαστηρίων και Επιτροπής δεν θα πρέπει να θεωρείται ανασταλτικός παράγοντας στην ουσιώδη αποστολή των εθνικών δικαστηρίων για τη διασφάλιση της αποτελεσματικότητας του κοινοτικού δικαίου, διότι διαφορετική ερμηνεία των διατάξεων περί κρατικών ενισχύσεων θα είχε ως αποτέλεσμα να ευνοείται η παραβίαση του άρθρου 108 παρ3 ΣυνθΛΕΕ από τα κράτη μέλη και περαιτέρω τον κλονισμό της πρακτικής αποτελεσματικότητας της εν λόγω διάταξης.¹¹⁹

3.1.3 Η θέση του ρόλου του εθνικού δικαστή σε δυναμική τροχιά μέσω της νομολογίας του ΔικΕΕ.

Τα εθνικά δικαστήρια καλούνται να επιληφθούν μιας κρατικής ενίσχυσης είτε πριν η Επιτροπή λάβει θέση επ' αυτής είτε μετά τη λήψη θέσης από μέρους της.

A. Ειδικότερα, το εθνικό δικαστήριο στην περίπτωση κατά την οποία η Επιτροπή δεν έχει λάβει θέση για μια κρατική ενίσχυση ενδέχεται να κληθεί μεσολαβήσει σε δυο περιπτώσεις:

i) Στην πρώτη περίπτωση η Επιτροπή δεν έχει λάβει γνώση της επίμαχης κρατικής ενίσχυσης¹²⁰ και το εθνικό δικαστήριο καλείται να κρίνει αφενός μεν εάν το κρατικό μέτρο αποτελεί κρατική ενίσχυση κατά την έννοια του άρθρου 107 παρ 1 ΣυνθΛΕΕ, ώστε να ελέγξει εάν το επίμαχο μέτρο θα έπρεπε να έχει κοινοποιηθεί στην Επιτροπή κατ' άρθρο 108 παρ 3 ΣυνθΛΕΕ, αφετέρου δε και υπό τον όρο καταφατικής απάντησης του πρώτου ερωτήματος να προφυλάξει τα θιγόμενα δικαιώματα των ανταγωνιστών από την παρανόμως χορηγηθείσα κρατική ενίσχυση που απορρέουν από το άμεσο αποτέλεσμα του άρθρου 108 παρ 3 της ΣυνθΛΕΕ¹²¹.

¹¹⁹ ΔικΕΕ, C-39/1994, SFEI κλπ, Συλλ 1995, σελ I-3591, ΣΚ 43,44, 53 και προτάσεις γενικού Εισαγγελέα Jacobs, σελ I-3591, αρ 53

¹²⁰ Η υπόθεση οδηγείται στην Επιτροπή είτε κατόπιν αυτεπάγγελτης έρευνας είτε κατόπιν καταγγελίας τρίτου ενδιαφερομένου, άρθρο 108 παρ1 ΣυνθΛΕΕ και άρθρο 20 ΚΑΝ. (ΕΚ) 659/99 (ΕΕΛ 83 της 27-3-1999)

¹²¹ ΔικΕΕ, C-39/1994, SFEI κλπ, Συλλ 1995, σελ I-3591, σκεψ.67

Ειδικότερα, ιδιαίτερο προβληματισμό έχει προκαλέσει το ζήτημα της αμέσου εφαρμογής του άρθρου 107 της ΣυνθΛΕΕ, ήτοι το ερώτημα κατά πόσον η διάταξη αυτή τυγχάνει αμέσου εφαρμογής από τα εθνικά δικαστήρια. Προκαταρκτικά, αναφέρουμε ότι σύμφωνα με τη νομολογία του ΔικΕΕ οι διατάξεις του Ενωσιακού δικαίου που περιέχουν σαφείς και ακριβείς απαγορεύσεις ορισμένης συμπεριφοράς των κρατών μελών και είναι αυτάρκειες, ισχύουν άμεσα καθότι θεμελιώνουν απευθείας δικαιώματα των ιδιωτών άξια προστασίας από τα εθνικά δικαστήρια.¹²² Ωστόσο, τα κοινοτικά δικαστήρια με την πλούσια νομολογία τους επί του σχετικού θέματος έχουν κρίνει ότι τα εθνικά Δικαστήρια δεν δύνανται να κρίνουν το συμβιβάσιμο ή μη χαρακτήρα μιας κρατικής ενίσχυσης, διότι η συγκεκριμένη εκτίμηση απαιτεί σύνθετες αναλύσεις διαρκώς μεταβαλλόμενων οικονομικών δεδομένων και ανήκει στην αποκλειστική αρμοδιότητα της Επιτροπής.¹²³ Τα ανωτέρω έκανε δεκτά και το ΣΤΕ, ήδη από το έτος 1987 με την υπ' αριθμ 1093/87 ¹²⁴ απόφαση του αλλά και με τις μεταγενέστερες αποφάσεις του¹²⁵, δια των οποίων έκρινε ότι οι διατάξεις του άρθρου 107 δεν είναι δεκτικές αμέσου εφαρμογής από τα εθνικά δικαστήρια και εφαρμόζονται από την Επιτροπή με την διαδικασία του άρθρου 108 ΣυνθΛΕΕ.

Εντούτοις, το ΔικΕΕ¹²⁶ έχει αποφανθεί ότι τα εθνικά Δικαστήρια στο πλαίσιο της υποχρέωσης αμέσου εφαρμογής του άρθρου 108 παρ 3 της ΣυνθΛΕΕ και ειδικότερα της απαγόρευσης εφαρμογής κρατικής ενίσχυσης (νέας ή τροποποίηση υφιστάμενης) που δεν έχει κοινοποιηθεί προηγουμένως στην Επιτροπή έχουν αναπόφευκτα την αρμοδιότητα να εκτιμούν *prima facie*, εάν το επίμαχο μέτρο ενέχει στοιχεία κρατικής ενίσχυσης¹²⁷ (θέση η οποία αποτυπώνεται ρητά πλέον στην 2009/C 85/01 Ανακοίνωση της Επιτροπής¹²⁸). Συνεπώς, τα εθνικά δικαστήρια προκειμένου να εφαρμόσουν το άρθρο 108 παρ

¹²² ΔικΕΕ, C-26/62, Van Gend en Loos, Συλλ 1963, σελ Ι-2, Ν. Σκανδάμη, «Ευρωπαϊκό Δίκαιο Ι», 1994, σελ 404

¹²³ βλ αντί άλλων ΔικΕΕ, C-77/72, Capollongo, Συλλ 1973, σελ Ι-567, C-74/76, Lanelli., Συλλ 1977, σελ 143, C-78/76 Steinlike, Συλλ 1977, σελ 171 και C-78-83/90, Συλλ 1992, σελ Ι-1847

¹²⁴ ΟΛΣΤΕ 1093/87, ΕΕυρΔ 1988 σελ 99 επ. και ιδίως σελ 106

¹²⁵ βλ αντί άλλων ΣΤΕ 220/02, 3905/88, πρβλ και ΔικΕΕ C-78-93/90 *Companie Commerciale de l' Ouest* Συλλ 1992, σελ 1847, σκεψ. 33

¹²⁶ ΔικΕΕ C-308/01 *GIL Insurance* κλπ, Συλλ 2004, σελ Ι-477, σκεψ. 65 επομ, C-295/97 *Piaggio*, Συλλ 1999, σελ Ι-3735, σκεψ. 31-32

¹²⁷ Β. Καραγιάννης «Κρατικές Ενισχύσεις- Κοινοτική και Εθνική Ρύθμιση», Αθήνα, 2006, Νομική Βιβλιοθήκη, σελ 94-96.

¹²⁸ C/85/1/9-4-2009 υπό 2.1 παρ 10

3 της Συνθ ΛΕΕ θα πρέπει προηγουμένως να ελέγξουν κατά πόσον συντρέχουν οι όροι του άρθρου 107 παρ 1 της ΣυνθΛΕΕ , ήτοι κατά πόσον το επίμαχο εθνικό μέτρο θα μπορούσε να χαρακτηριστεί κρατική ενίσχυση.

Επιπλέον , ο εθνικός δικαστής υποχρεούται να εφαρμόσει άμεσα τους κοινοτικούς κανονισμούς ομαδικής απαλλαγής¹²⁹. Ειδικότερα, υποχρεούται να ελέγξει κατά πόσον ένα συγκεκριμένο εθνικό μέτρο υπάγεται στο ρυθμιστικό πεδίο κανονισμού απαλλαγής και συνεπώς δεν συνιστά κρατική ενίσχυση η οποία υποβάλλεται σε διαδικασία κοινοποίησης κατά το άρθρο 108 παρ 3 ΣυνθΛΕΕ. Συναφώς , ο εθνικός δικαστής δύναται εφόσον διαπιστώσει ότι το επίμαχο μέτρο δεν συγκεντρώνει τις προϋποθέσεις που θέτει ο κανονισμός απαλλαγής να χαρακτηρίσει παράνομη την κρατική ενίσχυση και να οδηγηθεί σε έκδοση ανάλογων αποφάσεων , μεταξύ των οποίων και η απόφαση ανάκτησης της κρατικής ενίσχυσης.

Παρά ταύτα, όπως διαπιστώνεται από τη νομολογία των εθνικών δικαστηρίων μας τα ελληνικά δικαστήρια εμφανίζονται ιδιαιτέρως διστακτικά στην εφαρμογή των διατάξεων του άρθρου 107 παρ 1 της ΣυνθΛΕΕ και αποφεύγουν κάθε μνεία των διατάξεων αυτών¹³⁰, χωρίς να απουσιάζουν βεβαίως και οι περιπτώσεις ορθής επίκλησης του άρθρου 107 παρ 1 της ΣυνθΛΕΕ , όπως για παράδειγμα στην υπ' αριθμ 1040/85 ΣτΕ¹³¹, στην οποία επ' ευκαιρίας επεξεργασίας σχεδίου ΠΔ για κατάργηση μειωμένων εργοδοτικών εισφορών προς το ΙΚΑ ή άλλους οργανισμούς ασφάλισης προς όφελος συγκεκριμένων επιχειρήσεων, το ΣτΕ δέχθηκε ότι το υπ' όψιν σχέδιο συμμορφώνεται με τις διατάξεις του άρθρου 107 παρ. 1 ΣυνθΛΕΕ .

Στην περίπτωση λοιπόν που τα εθνικά δικαστήρια αποφανθούν ότι το κρατικό μέτρο συνιστά πράγματι κρατική ενίσχυση, που δεν έχει κοινοποιηθεί στην Επιτροπή, όπως ορίζει η διάταξη του άρθρου 108 ΣυνθΛΕΕ, υποχρεούνται να εφαρμόσουν άμεσα την απορρέουσα από το άρθρο 108 παρ. 3 απαγόρευση προστατεύοντας τους θιγόμενους. Ειδικότερα, οφείλουν να αναστείλουν την χορήγηση της κρατικής ενίσχυσης στις περιπτώσεις εκείνες κατά τις οποίες επίκειται η καταβολή αυτής, ενόψει του ότι η πράξη χορήγησης πάσχει ακυρότητας λόγω παράβασης του Ενωσιακού Δικαίου από το κράτος μέλος.

¹²⁹ βλ παραπάνω υπό 1.1

¹³⁰ ΣτΕ 3910/88Αρμ 2989, σελ 919, Ολ ΣτΕ 1093/87, ΕΕΕυρΔ 1988, σελ 105, Εφ. Αθ. 2436/92

ΕΕμπΔ 1992, σελ. 652

¹³¹ ΝΟΒ 1985 (1585)

Στην περίπτωση όμως εκείνη κατά την οποία το κράτος μέλος έχει ήδη χορηγήσει την παράνομη κρατική ενίσχυση τα εθνικά δικαστήρια υποχρεούνται καταρχήν να προβούν σε διαταγή ανάκτησης των χορηγηθεισών κρατικών ενισχύσεων¹³² κατ' εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου για την αποκατάσταση της ανταγωνιστικής ισορροπίας και την προστασία των θιγόμενων ανταγωνιστών, δυνατότητα εξαιρετικά ουσιώδης ενόψει του γεγονότος ότι η Επιτροπή δεν δύναται να διατάξει την ανάκτηση προτού αποφανθεί επί του συμβατού μιας κρατικής ενίσχυσης με την κοινή αγορά¹³³, ενώ και η δυνατότητα αυτής προς έκδοση προσωρινής διαταγής ανάκτησης υπόκειται σε πολύ αυστηρές προϋποθέσεις¹³⁴.

Ωστόσο θα πρέπει να υπομνησθεί ότι η υποχρέωση του εθνικού δικαστηρίου να διατάξει την ανάκτηση παράνομης κρατικής ενίσχυσης προτού η Επιτροπή αποφανθεί επί του συμβατού χαρακτήρα αυτής δεν είναι απόλυτη. Έτσι, σύμφωνα με την ιδιαίτερα σημαντική απόφαση του ΔικΕΕ SFEI¹³⁵ το εθνικό δικαστήριο δεν είναι υποχρεωμένο να διατάξει την ανάκτηση μιας παράνομης κρατικής ενίσχυσης αν λόγω εξαιρετικών περιστάσεων αυτή δεν κρίνεται σκόπιμη. Ως εξαιρετικές περιστάσεις θα πρέπει να θεωρηθούν αναλογικά οι περιστάσεις που κωλύουν την ανάκτηση σύμφωνα με τα άρθρα 14 και 15 του Διαδικαστικού Κανονισμού¹³⁶, ήτοι για λόγους που ανάγονται στην αρχή προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης, της ασφάλειας δικαίου και σε περίπτωση παραγραφής του δικαιώματος ανάκτησης.

Θα πρέπει βέβαια να επισημανθεί ότι οι αρχές που δικαιολογούν εξαίρεση από την υποχρέωση ανάκτησης ερμηνεύονται στενά από το Δικαστήριο και σε κάθε περίπτωση προϋποτίθεται σύμφωνα με τη νομολογία του ΔικΕΕ¹³⁷ ότι η Επιτροπή με συγκεκριμένη συμπεριφορά της έχει καλλιεργήσει στην ωφελούμενη επιχείρηση την πεποίθηση (δικαιολογημένη εμπιστοσύνη) ότι το εν

¹³² Βλ. 2009/C 85/01 Ανακοίνωση της Επιτροπής υπό 2.2.2 και ΔικΕΕ C-71/04 Xunta de Galicia, Συλλ. 2005, σελ. I-7419, C-354/90 Federation Nationale du Commerce Extérieur des Produits Alimentaires κλπ κατά Γαλλίας, Συλλ. 1991, I-5505, σκεψ38

¹³³ Δικ ΕΕ C-301/87 Γαλλία κατά Επιτροπής, Συλλ. 1990, σελ. I-307

¹³⁴ βλ. παραπάνω υπό 2.2.2.3

¹³⁵ ΔικΕΕ, C-39/94 SFEI κλπ, Συλλ 1995, σελ I-3591, σκ 44,45

¹³⁶ βλ παραπάνω υπό 2.2.1

¹³⁷ ΔικΕΕ C-182/03 συνεκδικ. C-217/03 Βελγιο και Forum 187 κατά Επιτροπής, Συλλ 2006, σελ I-5479, σκεψ. 147

λόγω μέτρο δεν συνιστά κρατική ενίσχυση ή δεν εμπίπτει στην υποχρέωση αναστολής της Επιτροπής .

ii) Στην δεύτερη περίπτωση η επίδικη κρατική ενίσχυση έχει τεθεί υπ' όψιν της Επιτροπής και η ίδια δεν έχει πάρει θέση . Στην περίπτωση αυτή αν η Επιτροπή έχει επιληφθεί κατόπιν νομότυπης κοινοποίησης από το κράτος μέλος δεν συντρέχει λόγος εφαρμογής του άρθρου 108 παρ 3 ΣυνθΛΕΕ και τα εθνικά δικαστήρια δεν έχουν αρμοδιότητα, εφόσον το κράτος μέλος σέβεται την υποχρέωση αναστολής του άρθρου 108 παρ 3 ΣυνθΛΕΕ.

Εάν όμως η Επιτροπή επιληφθεί της επίμαχης ενίσχυσης κατόπιν καταγγελίας ή αυτεπάγγελτα, τίθεται το ζήτημα κατά πόσον το εθνικό δικαστήριο υποχρεούται να αναμείνει την απόφαση της Επιτροπής. Σύμφωνα με την απόφαση SFEI¹³⁸ αλλά και τις Κατευθυντήριες Γραμμές της Επιτροπής τα εθνικά δικαστήρια δεν οφείλουν να αναμείνουν την έκδοση απόφασης της Επιτροπής, τουναντίον υποχρεούνται να ενεργούν άμεσα επί σκοπώ διαφύλαξης της πρακτικής αποτελεσματικότητας του άρθρου 108 παρ 3 και προστασίας των δικαιωμάτων των θιγόμενων από την παράβαση της υποχρέωσης κοινοποίησης εκ μέρους των κρατών μελών. Συνεπώς, και στην περίπτωση αυτή τα Εθνικά Δικαστήρια οφείλουν να διατάξουν την ανάκτηση των χορηγηθείσών κρατικών ενισχύσεων κατά τα ως άνω λεχθέντα (υπό i) .

Σε περίπτωση παράνομης κρατικής ενίσχυσης, όπως αποσαφηνίστηκε από το ΔικΕΕ στην υπόθεση CELF,¹³⁹ τα εθνικά δικαστήρια δεν υποχρεούνται να διατάξουν την πλήρη ανάκτηση της παράνομης κρατικής ενίσχυσης, δεδομένου ότι σκοπός της διάταξης του άρθρου 108 παρ 3 ΣυνθΛΕΕ είναι σε τελικό επίπεδο να χορηγούνται μόνον συμβατές με τη κοινή αγορά κρατικές ενισχύσεις. Θα πρέπει όμως και σε αυτή την περίπτωση να θεραπευθεί το αδικαιολόγητο πλεονέκτημα υπέρ της ωφεληθείσας επιχείρησης λόγω της πρόωρης καταβολής μιας κρατικής ενισχύσεως με την επιβολή από τα εθνικά δικαστήρια υποχρέωσης καταβολής τόκων για το χρονικό διάστημα της παρανομίας.

¹³⁸ ΔικΕΕ, C-39/94 SFEI κλπ Συλλ 1995, σελ I-3591, σκ 44,45

¹³⁹ ΔικΕΕ, C-199/06 , Celf κλπ κατά SIDE, αδημοσιεύτη, διαθέσιμη στην ηλεκτρονική σελίδα www.europa.eu.int/comm/competition/index_el.htm, σκεψ. 46-55

Β. Αν η Επιτροπή έχει λάβει θέση επί του συμβατού ή μη χαρακτήρα της ενίσχυσης ο ρόλος των εθνικών δικαστηρίων διαμορφώνεται ως εξής:

i) Αν σύμφωνα με την απόφαση της Επιτροπής η κρατική ενίσχυση θεωρηθεί μη συμβατή με την κοινή αγορά η ίδια εκδίδει απόφαση ανάκτησης κατά το άρθρο 14 του Διαδικαστικού Κανονισμού με την οποία καλεί το κράτος μέλος να προβεί σε πλήρη έντοκη ανάκτηση της κρατικής ενίσχυσης και πραγματοποίηση αυτής αμελλητί κατά την προβλεπόμενη εθνική διαδικασία. Το κράτος μέλος οφείλει να συμμορφωθεί με την παραπάνω απόφαση και να μεριμνήσει για την άμεση και πραγματική ανάκτηση της κρατικής ενίσχυσης. Μάλιστα σύμφωνα με τις Κατευθυντήριες γραμμές της Επιτροπής¹⁴⁰ και την νομολογία του ΔικΕΕ¹⁴¹ η εφαρμογή των εθνικών διαδικασιών ανάκτησης τελεί υπό τον όρο της αποτελεσματικότητας αυτών και επομένως τα κράτη μέλη οφείλουν να αφήνουν ανεφάρμοστες τις εθνικές διαδικασίες οι οποίες καθιστούν αδύνατη την άμεση και αποτελεσματική εκτέλεση της ανακτητικής απόφασης της Επιτροπής, ως μη πληρούσες τους όρους του άρθρου 14 παρ. 3 του Διαδικαστικού Κανονισμού.

Η ωφελούμενη επιχείρηση έχει το δικαίωμα να προσβάλλει την ανακτητική απόφαση της Επιτροπής ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων με την ιδιότητα του τρίτου έχοντα έννομο συμφέρον, όπως επίσης να προσβάλλει τις εθνικές διαταγές ανάκτησης που έχουν εκδοθεί σε εκτέλεση της ανακτητικής απόφασης της Επιτροπής. Δεν νομιμοποιείται, ωστόσο, να προσβάλει το κύρος της απόφασης της Επιτροπής ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων ως άμεσα ενδιαφερόμενη παρά μόνον ενώπιον των κοινοτικών δικαστηρίων σύμφωνα με το άρθρο 258 ΣυνθΛΕΕ¹⁴². Τούτο σημαίνει ότι το εθνικό δικαστήριο δεν μπορεί να αναστείλει την εκτέλεση της ανακτητικής απόφασης για λόγους που ανάγονται στο κύρος της ανακτητικής απόφασης της Επιτροπής. Εξαίρεση θα μπορούσε να γίνει δεκτή στις περιπτώσεις κατά τις οποίες ο προσφεύγων δεν ηδύνατο να ασκήσει την κατ' άρθρο 258 ΣυνθΛΕΕ προσφυγή, όπως για παράδειγμα στην περίπτωση κατά την οποία το μέτρο ήταν καθεστώς

¹⁴⁰ 2007/C 272/05 Ανακοίνωση (ΕΕΕΚ C-272/415-11-2007)

¹⁴¹ Βλ αντί άλλων ΔικΕΕ, C-232/05, Επιτροπή κατά Γαλλίας, αδημοσιεύτη, διαθέσιμη στην ηλεκτρονική σελίδα www.europa.eu.int/comm/competition/index_el.htm, σκεψ. 46-54

¹⁴² Βλ. παραπάνω υπό 2.2.2.2

ενίσχυσης με ευρεία κάλυψη και ο προσφεύγων δεν μπορούσε να δικαιολογήσει έννομο συμφέρον, οπότε το εθνικό δικαστήριο οφείλει να παράσχει έννομη προστασία.¹⁴³

Το εθνικό δικαστήριο δύναται σε αυτή την περίπτωση σύμφωνα με τη νομολογία του ΔικΕΕ (υποθέσεις Zuckerfabrik και Atlanta)¹⁴⁴ να διατάξει την αναστολή της απόφασης ανάκτησης υπό πολύ αυστηρές προϋποθέσεις και δη: ι) Το Δικαστήριο να διατηρεί σοβαρές επιφυλάξεις ως προς το κύρος της ανακτητικής απόφασης της Επιτροπής και υπό τον όρο ότι έχει υποβληθεί σχετικό προδικαστικό ερώτημα στο ΔικΕΕ, το οποίο δεν είχε προηγουμένως επιληφθεί, ιι) Να υφίσταται περίπτωση επείγοντος με την έννοια ότι η εκτέλεση της ανακτητικής απόφασης θα προκαλέσει στον αιτούντα σοβαρή και ανεπανόρθωτη ζημία και ιιι) Το δικαστήριο θα πρέπει να λάβει υπ' όψιν το συμφέρον της κοινότητας. Επιπροσθέτως, σε κάθε περίπτωση το εθνικό Δικαστήριο θα πρέπει να σέβεται τις αποφάσεις των κοινοτικών Δικαστηρίων επί της νομιμότητας της απόφασης της Επιτροπής ή επί αιτήσεως προσωρινής προστασίας σε κοινοτικό επίπεδο.

Σε συμμόρφωση με τις επιταγές του κοινοτικού δικαίου το ΣτΕ έχει δεχτεί ότι ¹⁴⁵, ο χαρακτηρισμός με απόφαση της Επιτροπής μιας κατά παράβαση του άρθρου 108 Συνθ ΛΕΕ χορηγηθείσης κρατικής ενίσχυσης ως ασυμβίβαστης με την κοινή αγορά, έχει ως λογική συνέπεια την κατάργηση της δια της αναζητήσεως της¹⁴⁶, η συνέπεια δε αυτή δεν εξαρτάται από τη μορφή με την οποία χορηγήθηκε η κρατική ενίσχυση. Περαιτέρω δε με τις νεότερες αποφάσεις του το Ανώτατο Δικαστήριο ¹⁴⁷ απεφάνθη ότι η κρατική ενίσχυση υπό μορφή φοροαπαλλαγής εφόσον αντίκειται στο κοινοτικό δίκαιο περί

¹⁴³ Ανακοίνωση της Επιτροπής 2009/C 85/01 υπό 2.3 παρ. 67

¹⁴⁴ ΔικΕΕ C-143/88 συνεκδ. C-92/89 Zuckerfabrik Suderdithmarschen κλπ κατά Hauptzollamt Itzehoe κλπ, Συλλ. 1991, σελ. I-415, σκεψ. 33 και C-465/93 Atlanta κλπ κατά Bundesamt für Ernährung und Forstwirtschaft, Συλλ. 1995, σελ. I-3761, σκεψ. 51

¹⁴⁵ ΣτΕ 1957/99, ΝοΒ 2001.115, με σχόλιο Μ. Κυπραίου στο ΔΕΕ, σελ 328-330

¹⁴⁶ ΔικΕΕ C-183/91 Επιτροπή κατά Ελληνικής Δημοκρατίας, Συλλ 1993, σελ I-3131, C-142/87, Βασίλειο του Βελγίου κατά Επιτροπής, Συλλ 1990, σελ. I-959, C-310/85, Deufil GmbH & Co KG κατά Επιτροπής, Συλλ. 1987, σελ. I- 901

¹⁴⁷ βλ. ΣτΕ 1957/99, ΝοΒ 2001.115, ΣΤΕ 1916, 1917, 1918 /02, ΤΜ β, ΔΦΝ 2004, 78 και αναλυτικά Β. Καραγιάννη «Κρατικές Ενισχύσεις «Κοινοτική και εθνική Ρύθμιση», Αθήνα, 2006. εκδόσεις Σάκκουλα, σελ 93-94

κρατικών ενισχύσεων είναι εξυπαρχής άκυρη και ως εκ τούτου δεν τίθεται θέμα αναδρομικής άρσης φορολογικού ευεργετήματος.¹⁴⁸

ii) Αν η Επιτροπή αποστέλλει διοικητική επιστολή (confort letter) σύμφωνα με την οποία θέτει την υπόθεση που κίνησε βάσει καταγγελίας θιγόμενης επιχείρησης στο αρχείο, τα εθνικά δικαστήρια σύμφωνα με τη νομολογία του ΔικΕΕ¹⁴⁹ δεν δεσμεύονται από το περιεχόμενο αυτής παρά μόνο ως προς τα πραγματικά στοιχεία που αναφέρονται εκεί¹⁵⁰. Σε πρακτικό επίπεδο, ωστόσο, τα εθνικά δικαστήρια συντάσσονται με την απόφαση της Επιτροπής και δεν προβαίνουν σε έκδοση αντίθετων αποφάσεων, δεδομένου ότι σε αυτές τις περιπτώσεις δεν υφίσταται διαπίστωση παράβασης κοινοτικού δικαίου που να στοιχειοθετεί νομική βάση ανάκτησης κρατικής ενίσχυσης από τα εθνικά δικαστήρια.

3.2 Εσωτερική διαδικασία ανάκτησης – Αίτηση ακύρωσης/ Αίτηση αναστολής

Στη χώρα μας οι κρατικές ενισχύσεις ανακτώνται κατά κανόνα σύμφωνα με τις διατάξεις του Κώδικα Είσπραξης Δημοσίων Εσόδων (ΚΕΔΕ) (ν.δ 356/74)¹⁵¹.

Απαραίτητη προϋπόθεση για την έναρξη διοικητικής εκτέλεσης είναι σύμφωνα με το άρθρο 2 παρ. 2 του ΚΕΔΕ η ύπαρξη νόμιμου τίτλου. Ωστόσο, παρά το γεγονός ότι η εκδοθησόμενη απόφαση της Επιτροπής δια της οποίας διαπιστώνεται η χορήγηση μη συμβατών με την κοινή αγορά κρατικών ενισχύσεων δημιουργεί υποχρέωση ανάκτησης προς το κράτος μέλος σύμφωνα

¹⁴⁸ ιδέ αναλυτικά παραπάνω υπό 2.1 υποθ. ΔικΕΕ C-183/91, Επιτροπή κατά Ελληνικής Δημοκρατίας, Συλλ 1993, σελ I-3131

¹⁴⁹ ΔικΕΕ, C- 99/79 SA LANCOME κλπ, Συλλ 1980, σελ I-2327 και C-31/80 LOREAL κλπ Συλλ 1980, σελ I-3775

¹⁵⁰ Χ. Συνοδινός, «Οι κρατικές ενισχύσεις υπό τον έλεγχο του κοινοτικού δικαίου», Αθήνα-Κομοτηνή 1998, εκδόσεις Αντ Ν Σάκκουλα, σελ 90, Ανακοίνωση της Επιτροπής 2009/C 85/01 υπό 2.2.2 παρ 35, ΔικΕΕ C-199/06, Celf κλπ κατά SIDE, αδημοσιεύτη, διαθέσιμη στην ηλεκτρονική σελίδα www.europa.eu.int/comm/competition/index_el.htm, σκεψ

¹⁵¹ ΑΕΔ 8/2002, 14/2003-Δημοσίευση ΝΟΜΟΣ, Άρθρο 216ΚΔΔ «στις υπό τον πρώτο τίτλο ρυθμίσεις του τμήματος αυτού υπάγονται οιδιαφορές που αναφέρονται, κατά τη σύμφωνα με τις διατάξεις του Ν.Δ. 356/1974(ΚΕΔΕ) είσπραξη δημοσίων εσόδων, εκτός αν τα έσοδα αυτά αναφέρονται σε απαιτήσεις ιδιωτικού δικαίου.»

με το άρθρο 14 του Διαδικαστικού Κανονισμού¹⁵² και την νομολογία του ΔικΕΕ, η Επιτροπή στην απόφαση ανάκτησης δεν υποχρεούται¹⁵³,¹⁵⁴ να προσδιορίζει επακριβώς το ποσό της ανάκτησης παρά μόνον να παρέχει στο κράτος μέλος το απαραίτητα στοιχεία βάσει των οποίων το κράτος μέλος θα καθορίσει το ύψος αυτού χωρίς υπερβολικές δυσχέρειες. Εύλογα λοιπόν, η διοίκηση υποχρεούται στην έκδοση νόμιμου τίτλου¹⁵⁵ στον οποίο να προσδιορίζει επακριβώς το επιστρεπτέο ποσό βάσει στοιχείων από τα οποία να προκύπτει το ύψος του κεφαλαίου και των τόκων αλλά και η ακριβής αιτία της οφειλής, τον οποίο οφείλει να κοινοποιήσει στον αποδέκτη της κρατικής ενίσχυσης μαζί με λοιπά συνοδευτικά έγγραφα(δηλαδή έγγραφα που αποδεικνύουν την καταβολή της ενίσχυσης στην επιχείρηση, τις διατάξεις στις οποίες στηρίχθηκε ο υπολογισμός του τόκου, ο χρηματικός κατάλογος κλπ).¹⁵⁶

Οι ατομικές διοικητικές πράξεις που εκδίδονται στο πλαίσιο της εσωτερικής έννομης τάξης συμπεριλαμβάνοντας την κοινοτική διάταξη περί ανάκτησης και αποτελούν νόμιμο τίτλο βεβαίωσης χρεών λόγω καταβληθεισών ασυμβίβαστων με τη κοινή αγορά κρατικών ενισχύσεων προσβάλλονται με αίτηση ακυρώσεως και αίτηση αναστολής ενώπιον του ΣτΕ και στην περίπτωση που έχει εκδοθεί ταμειακή βεβαίωση, με ανακοπή των άρθρων 217 επομ. ΚΔΔ για λόγους τυπικής νομιμότητας του τίτλου.

Στο πλαίσιο της ακυρωτικής διαδικασίας ενώπιον του ΣτΕ ο προσφεύγων κατά της απόφασης ανάκτησης κρατικών ενισχύσεων δύναται σύμφωνα με το άρθρο 52 του π.δ 18/89 να αιτηθεί την παροχή προσωρινής δικαστικής προστασίας ασκώντας το ένδικο βοήθημα της αίτησης αναστολής. Η προσωρινή δικαστική προστασία θα πρέπει να υποβάλλεται σε αυστηρές προϋποθέσεις σύμφωνα με τη νομολογία του ΔικΕΕ και τις Κατευθυντήριες γραμμές της Επιτροπής, ως προελέχθη.¹⁵⁷ Συνακόλουθα, ο εθνικός δικαστής δύναται στα πλαίσια αίτησης ακυρώσεως να διατάξει την αναστολή εκτέλεσης της εθνικής διοικητικής πράξεως ερειδομένης στην απόφαση της Επιτροπής.

¹⁵² βλ παραπάνω υπό 2.3 και 2.4

¹⁵³ Βλ. αντί άλλων ΔικΕΕ C-415/03, Επιτροπή κατά Ελλάδας, Συλλ 2005, σελ. I-3875, σκεψ.39 και 41

¹⁵⁴ 2007/C 272/05 Ανακοίνωση (ΕΕΕΚ C-272/415-11-2007)

υπό 3.1 παρ. 37

¹⁵⁵ Γ.Γρύλλος «Η αρχή της διαδικαστικής αυτονομίας των εθνικών αρχών κατά την ανάκτηση κρατικών ενισχύσεων: Μέσα δράσης και περιορισμοί», ΔηΣΚΕ 1-3/2006 σελ 93

¹⁵⁶ Γνωμοδότηση ΝΣΚ 438/03

¹⁵⁷ Βλ. παραπάνω υπό 2.4 σελ.

Ειδικότερα, η αναστολή εκτέλεσης της ανακτητικής απόφασης θα πρέπει να διατάσσεται με φειδώ από τον εθνικό δικαστή και υπό την προϋπόθεση ότι οι ισχυρισμοί του αιτούντος άπτονται του κύρους της ανακτητικής απόφασης της Επιτροπής και ο εθνικός δικαστής έχει υποβάλλει προδικαστικό ερώτημα στο ΔικΕΕ, αναφορικά με το κύρος αυτής. Επιπροσθέτως, ο εθνικός δικαστής οφείλει να εξετάζει την προϋπόθεση του επείγοντος και της συνδρομής του όρου της ανεπανόρθωτης βλάβης στον αιτούντα αλλά και περαιτέρω να ερευνά την πιθανότητα ευδοκίμησης της αιτήσεως ακυρώσεως. Αξίζει, εντούτοις, να σημειωθεί στο σημείο αυτό ότι ο κοινοτικός δικαστής στην υπόθεση Επιτροπή κατά Technische Glaswerke ¹⁵⁸ έκρινε ότι, παρότι η αναστολή εκτέλεσης μιας ανακτητικής απόφασης ενδέχεται να παρατείνει τα στρεβλωτικά για τον ανταγωνισμό αποτελέσματα, εντούτοις η άμεση εκτέλεση μιας τέτοιας αποφάσεως συνεπάγεται μη αναστρέψιμα για την ωφεληθείσα-λήπτρια επιχείρηση αποτελέσματα, χωρίς να μπορεί να αποκλειστεί η πιθανότητα να κριθεί τελικά νόμιμη η διατήρηση της ενισχύσεως, λόγω ελαττωμάτων της εν λόγω αποφάσεως.

Η εν λόγω διάταξη του Προέδρου του Δικαστηρίου υποδεικνύει την σημασία της προσωρινής δικαστικής προστασίας σε περίπτωση που πράγματι υφίστανται λόγοι ακύρωσης της ανακτητικής απόφασης, δεδομένου ότι η εκτέλεση αυτής έχει εξ ορισμού μη αναστρέψιμα αποτελέσματα.

Σε κάθε περίπτωση βέβαια τα εθνικά δικαιοδοτικά όργανα σε επίπεδο προσωρινής δικαστικής προστασίας δεσμεύονται από τις αποφάσεις των κοινοτικών οργάνων επί των προβαλλόμενων λόγων ακυρώσεως και δεν είναι επιτρεπτό να διατάξουν ασφαλιστικά μέτρα επί τη βάσει λόγων που έχουν απορριφθεί από τα κοινοτικά δικαστήρια, ¹⁵⁹ ενώ, επίσης οφείλουν να λαμβάνουν υπ' όψιν τις αποφάσεις των κοινοτικών δικαστηρίων επί αιτήσεων ασφαλιστικών μέτρων που υπεβλήθησαν ενώπιον τους κατ' άρθρο 278 ΣυνθΛΕΕ. ¹⁶⁰

¹⁵⁸ ΔικΕΕ, C-232/02, Επιτροπή κατά Technische Glaswerke Iimenau, Συλλ 2002 σκ 58

¹⁵⁹ ΔικΕΕ, C-465/93, Atlanta κατά Bundesamt fuer Ernaehrung und Forstwirtschaft, Συλλ. 1995, σελ I-3761, σκεψ.46-50 Με την εν λόγω απόφαση του το Δικαστήριο διατύπωσε σαφώς την αρχή της ευθύνης του κράτους μέλους για ζημιές προκαλούμενες σε ιδιώτες από την παράβαση του κοινοτικού δικαίου και προσδιόρισε κάποιες γενικές προϋποθέσεις για την στοιχειοθέτηση ευθύνης του κράτους μέλους έναντι ιδιώτη λόγω παράβασης του κοινοτικού δικαίου.

¹⁶⁰ βλ. αντί άλλων ΓΔικΕΕ, T-181/02 Διάταξη του Προέδρου του Πρωτοδικείου, Neue Erba Lautex κατά Επιτροπής, Συλλ 2002, σελ. II-5081, σκεψ. 108

Εάν ο προβαλλόμενος από την ωφεληθείσα επιχείρηση λόγος ακυρώσεως πλήττει αποκλειστικά τη νομιμότητα των εθνικών μέτρων αναζήτησης της ενίσχυσης ο εθνικός δικαστής οφείλει και σε αυτή την περίπτωση να λάβει υπ' όψιν του το κοινοτικό συμφέρον για την αποκατάσταση της ανταγωνιστικής ισορροπίας και ως εκ τούτου να σταθμίσει την πιθανότητα ευδοκίμησης των λόγων ακυρώσεως και να μην αρκестεί μόνον στους εθνικούς δικονομικούς κανόνες περί προσωρινής δικαστικής προστασίας.¹⁶¹

3.3 Η θέση των ανταγωνιστών της ωφελομένης επιχείρησης

3.3.1 Η Αγωγή αποζημίωσης (105, 106 ΕισΝΑΚ)

Η παράβαση της υποχρέωσης αναστολής χορήγησης μιας παράνομης κρατικής ενίσχυσης και ανάκτησης μιας μη συμβατής με την κοινή αγορά κρατικής ενίσχυσης συνιστά καταρχήν παράβαση του άρθρου 108 παρ 3 της ΣυνθΛΕΕ και του άρθρου 14 του Διαδικαστικού Κανονισμού, οι οποίες μπορούν να αποτελέσουν έρεισμα έγερσης σχετικής αγωγής¹⁶² ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων σε περιπτώσεις αγωγών αποζημιώσεως ανταγωνιστών κατά του κράτους μέλους, το οποίο χορήγησε παράνομη ή και μη συμβατή με την κοινή αγορά κρατική ενίσχυση.

Παρότι, οι προϋποθέσεις επιδίκασης αποζημιώσεως καθορίζονται από το εθνικό δικαίκο σύστημα αξίζει να αναφερθεί ότι και η κοινοτική νομολογία παρέχει κάποιες χρήσιμες κατευθύνσεις¹⁶³ αναφορικά με την ευθύνη του κράτους μέλους. Ειδικότερα, το ΔικΕΕ¹⁶⁴ έχει κάνει δεκτό ότι ευθύνη του κράτους μέλους προς αποζημίωση υφίσταται όταν συντρέχουν σωρευτικά οι ακόλουθες προϋποθέσεις : i) ο παραβιαζόμενος κανόνας αποσκοπεί στην απονομή δικαιωμάτων στους ιδιώτες, ii) η παράβαση είναι αρκούντως σοβαρή

¹⁶¹βλ. αντί άλλων ΓΔικΕΕ T-198/01, Technische Glaswerke Iimenau κατά Επιτροπής, Συλλ 2004, σελ II-02717 σκέψ. 88

¹⁶²βλ. αντί άλλων ΔικΕΕ, C-46/93 συνεκδ. C-48/93 Brasserie du Pescheur και Factortame, Συλλ 1996, σελ I-1029, ΔικΕΕ C-6/90 συνεκδ. C-9/90, Francovich και Bonifaci κατά Ιταλίας, Συλλ 1991, σελ I-5357

¹⁶³ Ανακοίνωση της Επιτροπής 2009/C 85/01 υπό 2.2.4 παρ.45 και 2.3.2 παρ'.69

¹⁶⁴βλ. αντί άλλων ΔικΕΕ, C-173/03 Traghetti del Mediterraneo κατά Ιταλίας, Συλλ 2006, σελ I-5177, σκεψ 41, Προτάσεις γενικού Εισαγγελέα Jacobs στην ΔικΕΕ C- 39/1994, SFEI κλπ Συλλ 1995, σελ I-3591, αρ. 77

και iii) υπάρχει άμεση αιτιώδης συνάφεια μεταξύ της παράβασης της υποχρέωσης του κράτους μέλους και της βλάβης που υπέστησαν οι ζημιωθέντες.

Οι προϋποθέσεις υπό στοιχεία i) και ii) πληρούνται κατά κανόνα είτε σε περίπτωση παράβασης της υποχρέωσης αναστολής χορήγησης της παράνομης κρατικής ενίσχυσης είτε μη εκτέλεσης της ανακτητικής απόφασης της Επιτροπής.¹⁶⁵ Η τρίτη προϋπόθεση είναι δυνατόν να πληρείται με πλείονες τρόπους. Συνηθέστερα, ωστόσο, προβάλλονται ισχυρισμοί της ανταγωνίστριας επιχείρησης περί διαφυγόντος κέρδους για την στοιχειοθέτηση του οποίου αρκεί κατά το κοινοτικό δίκαιο η παράβαση να προξένησε απώλεια περιουσίας ή ματαίωση της βελτίωσης της περιουσιακής κατάστασης του ανταγωνιστή.¹⁶⁶ Η ως άνω υποχρέωση αποζημίωσης των ανταγωνιστών θα πρέπει σύμφωνα με τη νομολογία του ΔικΕΕ να γίνει δεκτή και στην περίπτωση ακόμα που η βλάβη της ανταγωνίστριας επιχείρησης οφείλεται σε ενέργειες του εθνικού νομοθέτη.

Επιπλέον, θα πρέπει να αποσαφηνιστεί ότι το κοινοτικό δίκαιο δεν παρέχει κάποια νομική βάση για την στοιχειοθέτηση ευθύνης της ωφεληθείσας επιχείρησης έναντι των ανταγωνιστριών επιχειρήσεων (παρά μόνον του κράτους μέλους.¹⁶⁷) σε περιπτώσεις παράνομων ή / και μη συμβατών με τη κοινή αγορά κρατικών ενισχύσεων και ως εκ τούτου οι ανταγωνίστριες επιχειρήσεις δεν νομιμοποιούνται να ασκήσουν αγωγή αποζημίωσης κατά της ωφεληθείσας επιχείρησης επί τη βάσει του κοινοτικού δικαίου.

Αναφορικά με το δικαίωμα αποζημίωσης ιδιωτών από το Δημόσιο στο πλαίσιο της εθνικής έννομης τάξης αυτό προβλέπεται στο άρθρο 105 του Εισαγωγικού Νόμου του ΑΚ (ΕισΝΑΚ). Ειδικότερα το ΠΔ 456/1984¹⁶⁸ προβλέπει ότι για παράνομες πράξεις ή παραλείψεις των οργάνων του Δημοσίου κατά τη άσκηση της δημόσιας εξουσίας τους, το Δημόσιο ενέχεται σε αποζημίωση, εκτός αν η παράβαση οφείλεται σε ενέργεια αποσκοπούσα στη διαφύλαξη του γενικού συμφέροντος. Σύμφωνα με τη διάταξη αυτή

¹⁶⁵ Ανακοίνωση της Επιτροπής 2009/C 85/01 υπό 2.2.4 παρ 46,47

¹⁶⁶ βλ. αντί άλλων ΔικΕΕ, C-46/93 συνεκδ. C-48/93 Brasserie du Pescheur και Factortame, Συλλ 1996, σελ I-1029, σκεψ. 87 και 90

¹⁶⁷ βλ. αντί άλλων ΔικΕΕ C- 39/1994, SFEI κλπ Συλλ 1995, σελ I-3591, σκεψ 70 και Ανακοίνωση της Επιτροπής 2009/C 85/01 υπό 2.2.5

¹⁶⁸ ΦΕΚ/Α/164/1984

προκειμένου να στοιχειοθετηθεί ευθύνη του Δημοσίου απαιτείται συντέλεση παράνομης πράξης , ήτοι παράβαση κανόνα δικαίου δια του οποίου προστατεύεται ατομικό δικαίωμα ή συμφέρον.

Τα ελληνικά δικαστήρια σπανίως κάνουν δεκτές τις αγωγές αποζημιώσεως των τρίτων ανταγωνιστών κατά του κράτους μέλους με την αιτιολογία έλλειψης επαρκών αποδεικτικών στοιχείων που να αποδεικνύουν τις προϋποθέσεις του άρθρου 105 του ΕισΝΑΚ καθιστώντας ούτως ανενεργό το δικαίωμα προστασίας τρίτων ανταγωνιστών σε περιπτώσεις παράβασης του κοινοτικού δικαίου περί κρατικών ενισχύσεων.

Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση φαρμακευτικής εταιρίας η οποία κατέθεσε στο Διοικητικό Πρωτοδικείο¹⁶⁹ αγωγή αποζημιώσεως του άρθρου 105ΕισΝΑΚ κατά του ΕΟΦ για τη ζημία που υπέστη από την καταβολή εισφοράς ποσοστού 15% επί της χονδρικής τιμής πώλησεως των φαρμακευτικών σκευασμάτων, η οποία βαρύνει τους παραγωγούς εισαγωγείς ή αντιπροσώπους αυτών σύμφωνα με το Ν. 1316/1983¹⁷⁰ (ΦΕΚ Α 3) αιτούμενη την επιστροφή της καταβληθείσας εισφοράς των ετών 1983 έως 1992 και ισχυριζόμενη ότι ο Ν 1316/1983 και η θεσπιζόμενη σε αυτόν επιβολή της επίμαχης εισφοράς είναι αντίθετη με τις διατάξεις του άρθρου 107 της ΣυνθΛΕΕ, διότι διατίθεται εξ ολοκλήρου ή κατά το μεγαλύτερο μέρος της για την ενίσχυση δυο ανταγωνιστικών δημοσίων επιχειρήσεων .

Η αγωγή αυτή απερρίφθη από το Διοικητικό Πρωτοδικείο σε πρώτο βαθμό , το οποίο έκρινε ανεπαρκή τα προσκομισθέντα στοιχεία προς απόδειξη της νόθευσης του ανταγωνισμού εξαιτίας των χορηγηθέντων ενισχύσεων και συγκεκριμένα έκρινε ότι η ενάγουσα θα δικαιούτο αποζημίωση μόνο αν αποδείκνυε περαιτέρω και με συγκεκριμένα στοιχεία ότι οι ενισχύσεις νόθευσαν τον ανταγωνισμό μεταξύ αυτής και των εταιριών που τις έλαβαν σε τέτοιο βαθμό που να επηρεάστηκε το ύψος των πωλήσεων της, οι τιμές των πωληθέντων ειδών , το κόστος παραγωγής τους και το αποτέλεσμα που προέκυψε από την επιχειρηματική της δραστηριότητα.

Η διαφορά κρίθηκε σε δεύτερο βαθμό από το Διοικητικό Εφετείο¹⁷¹ το οποίο επικύρωσε την πρωτόδικη απόφαση υποστηρίζοντας ακόμη ότι η

¹⁶⁹ Τρ.ΔΠρ.Αθ. 5110/94, ΕΔΚΑ 1994.621

¹⁷⁰ Όπως τροποποιήθηκε με το Ν 1965/1991, ΦΕΚ Α 146

¹⁷¹ ΔΕΦΑθ 5064/1997, Δημοσίευση στην ηλεκτρονική σελίδα της ΝΟΜΟΣ

καταβολή των ενισχύσεων και αν ακόμη δεν είναι συμβιβάσιμη με την κοινή αγορά , πράγμα το οποίο είναι αποκλειστικά αρμόδια να κρίνει η Επιτροπή , η οποία δεν έλαβε απόφαση παρότι το συγκεκριμένο ζήτημα τέθηκε υπ' όψιν της, υποχρεώνει μεν τις ωφεληθείσες εταιρίες να τις επιστρέψουν αλλά δεν γεννά δικαίωμα αποζημίωσης άλλων εταιριών μόνο για το λόγο αυτό.

Στον τρίτο βαθμό το ΣτΕ¹⁷² επιλαμβανόμενο της αιτήσεως αναιρέσεως της φαρμακευτικής εταιρίας έκρινε βάσιμο τον προβαλλόμενο υπό αυτή λόγο αναιρέσεως δια του οποίου προσέβαλλε την απόφαση του Εφετείου μεταξύ άλλων ως προς το ότι εσφαλμένα έκρινε ότι η αιτούσα όφειλε να ασκήσει το ένδικο βοήθημα της προσφυγής και όχι της αγωγής αποζημιώσεως του άρθρου 105 ΕισΝΑΚ¹⁷³, το οποίο είχε ασκήσει. Το ΣτΕ έκανε λοιπόν δεκτή την αίτηση αναιρέσεως της αιτούσας για τυπικό λόγο και δεν υπεισήλθε στην ουσία της υπόθεσης , την οποία παρέπεμψε στο Διοικητικό Εφετείο Αθηνών, η απόφαση του οποίου εκκρεμεί.

Οι αυστηρές προϋποθέσεις που τίθενται στις προαναφερθείσες αποφάσεις των ελληνικών δικαστηρίων προκειμένου να χορηγηθεί αποζημίωση βάσει του άρθρου 105 ΕισΝΑΚ είναι σύμφωνες με την κοινοτική νομολογία περί θεμελιώσεως δικαιώματος αποζημίωσης και αντανakλούν την υφιστάμενη δυσχέρεια απόδειξης της αιτιώδους συνάφεια μεταξύ της ωφέλειας της αποδέκτριας την κρατική ενίσχυση επιχείρησης και της βλάβης που υφίσταται εξ αυτού του λόγου η ενάγουσα ανταγωνίστρια επιχείρηση .Θα πρέπει , ωστόσο, να υπομνηστεί ότι , τα εθνικά δικαστήρια στο πλαίσιο της αρχής της αποτελεσματικότητας του κοινοτικού δικαίου και της προστασίας των δικαιωμάτων των διοικούμενων από την προσβολή του κοινοτικού δικαίου οφείλουν να μην αρκούνται στην εξέταση της συνδρομής των προϋποθέσεων του νόμου για την χορήγηση αποζημίωσης , αλλά περαιτέρω να μεριμνούν για

¹⁷² ΣτΕ 1062/2006, Α Δημοσίευση ΝΟΜΟΣ

¹⁷³ Συγκεκριμένα, το ΣτΕ με την απόφαση του δέχθηκε ότι οι διαφορές που αναφέρονται αναφορικά με την προβλεπόμενη στο άρθρο 11 παρ 1 περ στ του Ν 1316/1983 εισφορά 15% για το χρονικό διάστημα από 1.12.1991 και έπειτα, οπότε κατά το άρθρο 40 παρ 4 Ν2065/1992 εγγράφεται και εισπράττεται ως έσοδο του κρατικού προϋπολογισμού και αποτελεί δικαίωμα του Δημοσίου κατά την έννοια του Κώδικα Φορολογικής Δικονομίας , υπάγονται στην αρμοδιότητα του διοικητικού πρωτοδικείου με την άσκηση αποκλειστικά του ένδικου βοηθήματος της προσφυγής . Ωστόσο, για το χρονικό διάστημα προ της 1.12.1991, κατά το οποίο η επίμαχη εισφορά αποτελούσε έσοδο του ΕΟΦ, δεν προβλεπόταν από ειδική διάταξη νόμου η άσκηση προσφυγής ουσίας και ως εκ τούτου η αναζήτηση ως αχρεωστήτως καταβληθέντων ήταν δυνατή με την άσκηση του ένδικου βοηθήματος της αγωγής αποζημιώσεως .

τη συγκέντρωση των αποδεικτικών στοιχείων που ελλείπουν¹⁷⁴ αναφορικά με την απόδειξη της επιχειρηματολογίας τους σε περιπτώσεις όπου η απόδειξη οικονομικών μεγεθών είναι ιδιαίτερα δυσχερής¹⁷⁵ λόγου χάρη λόγω αδυναμίας πρόσβασης σε επαγγελματικά δεδομένα του ανταγωνιστή τους.

3.3.2. Προσφυγή ανταγωνιστή κατά πράξης χορήγησης κρατικής ενίσχυσης

Στα εθνικά διοικητικά δικαστήρια δύναται να προσφύγει κάθε τρίτος ανταγωνιστής της ωφελούμενης επιχείρησης προκειμένου να αιτηθεί είτε την ακύρωση της παράνομης πράξης χορήγησης¹⁷⁶ της επίμαχης κρατικής ενίσχυσης, είτε την αναστολή χορήγησης αυτής σε περίπτωση μη νόμιμης κοινοποίησης της κρατικής ενίσχυσης κατά το άρθρο 108 παρ 3 ΣυνθΛΕΕ. Την δυνατότητα αυτή έχουν τα εθνικά δικαστήρια ακόμα και στη περίπτωση που εκ των υστέρων η Επιτροπή εξέδωσε θετική απόφαση επί του συμβατού χαρακτήρα της ανάκτησης, διότι η απόφαση της Επιτροπής ισχύει σύμφωνα με τη νομολογία του ΔικΕΕ¹⁷⁷ «ex nunc» και δεν νομιμοποιεί την παράβαση της υποχρέωσης κοινοποίησης κατ' άρθρο 108 παρ 3 ΣυνθΛΕΕ.

Η ένδικη προστασία των ανταγωνιστών από τα εθνικά δικαστήρια στο στάδιο που προηγείται της λήψης απόφασης της Επιτροπής επί του συμβατού ή μη χαρακτήρα μιας παράνομης κρατικής ενίσχυσης είναι ιδιαίτερα ουσιώδης, δεδομένου ότι η Επιτροπή υποχρεούται να διενεργήσει πλήρη έλεγχο της κρατικής ενίσχυσης ανεξαρτήτως τήρησης της υποχρέωσης αναστολής, ο οποίος συνηθέστατα, ενόψει μάλιστα των αυξημένων υποχρεώσεων της Επιτροπής, είναι ιδιαίτερα χρονοβόρος¹⁷⁸

¹⁷⁴ Διατάσσοντας την διεξαγωγή αποδείξεων συμπεριλαμβανομένης της προσκομιδής από διάδικο ή τρίτο αποδεικτικών στοιχείων, βλ Ανακοίνωση της Επιτροπής 2009/C 85/01 υπό 2.4.4 παρ 76

¹⁷⁵ ΔικΕΕ, C-526/04, Laboratoires Boiron S.A κατά Urssaf και Acoss, Συλλ 2006, I-75299, σκεψ. 51, 56--57

¹⁷⁶ Η των ατομικών πράξεων εφαρμογής της σε περίπτωση καθεστώτος ενισχύσεων

¹⁷⁷ ΔικΕΕ, C-354/90, Συλλ. 1991, σελ I-05505 σκεψ. 16-17

¹⁷⁸ Ανακοίνωση της Επιτροπής 2009/C 85/01 υπό 2.2. παρ 25 και ΓΔικΕΕ, C-301/87, Γαλλία κατά Επιτροπής (Boussac), Συλλ 1990, σελ I-307, σκεψ. 17-23

4. ΚΟΙΝΕΣ ΑΡΧΕΣ

4.1 Πληρότητα της ανάκτησης.

4.1.1 Έντοκος χαρακτήρας.

Η απόφαση της Επιτροπής δια της οποίας διατάσσεται η ανάκτηση μιας παράνομης και μη συμβατής με την κοινή αγορά κρατικής ενίσχυσης σύμφωνα με τις Κατευθυντήριες Γραμμές της Επιτροπής¹⁷⁹ θα πρέπει να προσδιορίζει με σαφήνεια τα παράνομα και ασυμβίβαστα μέτρα ενισχύσεων και να παρέχει επαρκείς πληροφορίες στο κράτος μέλος προκειμένου να προβεί ευχερώς σε προσδιορισμό του προς ανάκτηση ποσού.

Ειδικότερα, σύμφωνα με το άρθρο 14 του Διαδικαστικού Κανονισμού η Επιτροπή διατάσσει με ειδικά αιτιολογημένη απόφαση της¹⁸⁰ την έντοκη ανάκτηση των κρατικών ενισχύσεων για το χρονικό διάστημα από την χορήγηση της ενίσχυσης έως την ανάκτηση αυτής από τα κράτη μέλη. Εξαιρεση θα μπορούσε να γίνει δεκτή κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου στην περίπτωση που η εθνική νομοθεσία προβλέπει αδιακρίτως για το σύνολο των πιστωτών ότι τα χρέη των επιχειρήσεων που έχουν κηρυχθεί σε πτώχευση παύουν να είναι τοκοφόρα από την ημερομηνία κήρυξης της πτώχευσης, οπότε η Επιτροπή θα πρέπει να μην συμπεριλάβει στην απόφαση της τους τόκους που γεννήθηκαν μετά την κήρυξη της επιχείρησης σε πτώχευση.¹⁸¹

Ειδικότερα, η Επιτροπή έχει εκδώσει τον Κανονισμό 794/04(ΕΚ)¹⁸² για τη θέσπιση λεπτομερών κανόνων εφαρμογής του άρθρου 108 της ΣυνθΛΕΕ (στο εξής εκτελεστικός Κανονισμός), ο οποίος προβλέπει ένα απλουστευμένο σύστημα κοινοποίησης των κρατικών ενισχύσεων στην Επιτροπή και πληροφορίες σχετικά με τον τρόπο υπολογισμού του προς ανάκτηση ποσού. Συγκεκριμένα, ο Εκτελεστικός Κανονισμός διευκρινίζει καταρχήν ότι¹⁸³ οι μικρές αυξήσεις ύψους έως 20% του αρχικού προϋπολογισμού ενός

¹⁷⁹ 2007/C 272/05 Ανακοίνωση υπό 3.1 παρ. 37

¹⁸⁰ ΓΔικΕΕ T-369/00, Departement du Loiret (Γαλλία) κατά Επιτροπής, ΔήΣΚΕ 1-3/2007, σελ 233

¹⁸¹ ΔικΕΕ C-480/98, Επιτροπή κατά Ιταλίας, Συλλ. I-699, σκέψ. 36-38.

¹⁸² L 140 της 30-4-2004 σ. 0001 0134

¹⁸³ Παρ. 4 προοιμίου και άρθρο 4 Καν. 794/04 ΕΚ

καθεστώτος ενισχύσεων ,ιδίως με σκοπό να ληφθούν υπ' όψιν οι επιπτώσεις του πληθωρισμού , δεν είναι υποχρεωτικό να κοινοποιούνται στην Επιτροπή, διότι είναι απίθανο να επηρεάσουν το αρχικό συμπέρασμα της για το συμβιβάσιμο του οικείου καθεστώτος. Περαιτέρω, στο κεφάλαιο V του Εκτελεστικού Κανονισμού προβλέπεται η μέθοδος προσδιορισμού και εφαρμογής του επιτοκίου και η δημοσίευση του στην Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και στο διαδίκτυο.

Όσον αφορά στη μέθοδο προσδιορισμού του επιτοκίου¹⁸⁴ το επιτόκιο της ανάκτησης, πλην διαφορετικής προβλέψεως, ανέρχεται σε ετήσιο ποσοστό της ενίσχυσης για κάθε ημερολογιακό έτος και υπολογίζεται με βάση τον μέσο όρο των πενταετών διατραπεζικών επιτοκίων ανταλλαγής (swap) για τους μήνες Σεπτέμβριο, Οκτώβριο και Νοέμβριο του προηγούμενου έτους , συν 75 μονάδες βάσης. Το επιτόκιο αυτό είναι δυνατόν να προσαυξηθεί κατά περισσότερες από 75 μονάδες βάσης για ένα ή περισσότερα κράτη μέλη. Εξαίρεση υφίσταται για τις περιπτώσεις εκείνες κατά τις οποίες η Επιτροπή δεν διαθέτει αξιόπιστα ή ισοδύναμα δεδομένα, οπότε το επιτόκιο ανάκτησης μπορεί να προσδιορισθεί κατόπιν στενής συνεργασίας μεταξύ του κράτους μέλους και της Επιτροπής με διαφορετική μέθοδο.

Όσον αφορά στη μέθοδο εφαρμογής του επιτοκίου το άρθρο 11 του Εκτελεστικού Κανονισμού ορίζει ότι εφαρμοστέο επιτόκιο είναι το επιτόκιο που ίσχυε την ημερομηνία κατά την οποία η εκάστοτε παράνομη ενίσχυση ετέθη για πρώτη φορά στη διάθεση του δικαιούχου και υπολογίζεται με τη μέθοδο του ανατοκισμού έως την ημερομηνία ανάκτησης της ενίσχυσης. Στην περίπτωση όμως κατά την οποία έχει παρέλθει χρονικό διάστημα μεγαλύτερο των πέντε ετών από την ημερομηνία κατά την οποία η ενίσχυση ετέθη για πρώτη φορά στη διάθεση του αποδέκτη μέχρι την ημερομηνία ανάκτησης της ενίσχυσης, το επιτόκιο υπολογίζεται εκ νέου ανά πενταετία με βάση το ισχύον επιτόκιο κατά το χρόνο υπολογισμού του νέου επιτοκίου.

Επιπλέον , η Επιτροπή εξέδωσε την υπ' αριθμ 2008/C 14/02 Ανακοίνωση της¹⁸⁵ με την οποία αναθεώρησε την μέθοδο καθορισμού των επιτοκίων αναφοράς και προεξόφλησης , ώστε να λαμβάνονται υπ' όψιν η πιστοληπτική

¹⁸⁴ άρθρο 9 Καν. 794/04 ΕΚ

¹⁸⁵ EEC 14 της 19.1.2008, δημοσίευση και στον δικτυακό τόπο της Ε.Ε [http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52008XC0119\(01\):EL:NOT](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52008XC0119(01):EL:NOT)

ικανότητα και οι εξασφαλίσεις που παρέχει ο οφειλέτης.¹⁸⁶ Σύμφωνα με τη νέα μεθοδολογία που εγκρίνει η Επιτροπή στην σχετική ανακοίνωση της, η οποία ισχύει από την 1^η Ιουλίου 2008 ως βάση υπολογισμού θα πρέπει να χρησιμοποιείται το ετήσιο επιτόκιο IBOR, το οποίο είναι διαθέσιμο σε όλα σχεδόν τα κράτη μέλη και τα περιθώρια που δίνονται θα πρέπει να βρίσκονται σε συνάρτηση με τη βαθμολογία της οικείας επιχείρησης και τις παρεχόμενες εξασφαλίσεις¹⁸⁷. Τέλος, η ανακοίνωση της Επιτροπής προβλέπει ετήσια επικαιροποίηση του επιτοκίου αναφοράς και υπολογισμό του επιτοκίου προεξόφλησης βάσει της καθαρής παρούσας αξίας.

Στο πλαίσιο της εθνικής έννομης τάξης η υποχρέωση έντοκής ανάκτησης των κρατικών ενισχύσεων θεμελιώνεται στο κοινοτικό δίκαιο και ειδικότερα στην παρ. 3 του άρθρου 108 της ΣυνθΛΕΕ και ως εκ τούτου το εθνικό δικαστήριο δεσμεύεται στο πλαίσιο των αρχών της αποτελεσματικότητας και της μη διακρίσεως να εφαρμόσει το οριζόμενο από την Επιτροπή επιτόκιο ανάκτησης. Μολαταύτα, κατά την Επιτροπή, αν η εθνική νομοθεσία προβλέπει υψηλότερο επιτόκιο ανάκτησης σε σχέση με το οριζόμενο από την Επιτροπή, το εθνικό δικαστήριο πρέπει να εφαρμόσει τους αυστηρότερους εθνικούς του κανόνες δυνάμει του άρθρου 108 παρ 3 της ΣυνθΛΕΕ.¹⁸⁸ και των αρχών της ισοδυναμίας των δικονομικών κανόνων και της αποτελεσματικότητας στην άσκηση των δικαιωμάτων που παρέχονται από την έννομη τάξη.

Συνακόλουθα, τα κράτη μέλη έχουν την υποχρέωση να μεριμνήσουν για τον προσδιορισμό του ακριβούς ποσού ανάκτησης των ωφελούμενων επιχειρήσεων και σε περίπτωση καθεστώτος ενισχύσεων να προσδιορίσουν ατομικά το ποσό της ενίσχυσης που πρέπει να επιστραφεί από κάθε επιχείρηση

¹⁸⁶ Η Γ.Δ. Ανταγωνισμού παρήγγειλε προηγουμένως μια μελέτη αναφορικά με τα επιτόκια στην εταιρία “Deloitte & Touch”, η οποία της πρότεινε ένα σύστημα με δυο πυλώνες: 1) Τη βασική προσέγγιση, κατά την οποία η Επιτροπή δημοσιεύει ανά τρίμηνο ένα βασικό επιτόκιο που υπολογίζεται με βάση διάφορες ληκτότητες-3 μήνες, 1 έτος, 5 και 10 έτη- και για διάφορα νομίσματα. Τα επιτόκια που χρησιμοποιούνται για τον υπολογισμό αυτό είναι τα επιτόκια IBOR (inter bank offered rate-επιτόκια των χρηματαγορών) και τα επιτόκια swap ή ελλείπει αυτών τα επιτόκια των κρατικών ομολόγων 2) Την εξελεγμένη προσέγγιση κατά την οποία τα κράτη μέλη θα πρέπει να διορίζουν έναν ανεξάρτητο φορέα ο οποίος θα είναι επιφορτισμένος με τον τακτικό υπολογισμό εύλογου επιτοκίου αναφοράς για περισσότερες ληκτότητες και με μεγαλύτερη συχνότητα απ’ ότι με τη βασική προσέγγιση

¹⁸⁷ βλ σχετικό πινάκα στην 2008/C 14/02 Ανακοίνωση της Επιτροπής

¹⁸⁸ 2009/C 85/01 Ανακοίνωση της Επιτροπής υπό 2.2.3 παρ 41.

εφαρμόζοντας το ισχύον επιτόκιο που έχει ορίσει η Επιτροπή.¹⁸⁹ Σε περίπτωση προσδιορισμού του προς ανάκτηση ποσού για μεμονωμένους αποδέκτες κρατικών ενισχύσεων (βάσει καθεστώτος) το κράτος μέλος θα πρέπει να εφαρμόσει τα ουσιαστικά κριτήρια de minimis που ίσχυαν κατά το χρόνο που χορηγήθηκε η παράνομη και ασυμβίβαστη κρατική ενίσχυση.

Αξίζει, ακόμα, να αναφερθεί ότι κατά τον υπολογισμό του προς ανάκτηση ποσού τα κράτη μέλη στο πλαίσιο της υποχρέωσης τους για πλήρη και πραγματική ανάκτηση θα πρέπει να συνυπολογίζουν τις επιπτώσεις των επιβληθησομένων φόρων που έχουν καταβληθεί από την ωφεληθείσα επιχείρηση επί του ποσού της κρατικής ενίσχυσης, οι οποίες και θα πρέπει να εκπίπτουν από το προς ανάκτηση ποσό, εφόσον η έκπτωση αυτή εφαρμόζεται ομοιόμορφα σύμφωνα με τους φορολογικούς κανόνες του εθνικού δικαίου και δεν καθιστά πρακτικώς αδύνατη την ανάκτηση των παράνομων και μη συμβιβάσιμων με την κοινή αγορά κρατικών ενισχύσεων.¹⁹⁰

Ιδιαίτερης αναφοράς χρήζει η δυνατότητα ανάκτησης παράνομων κρατικών ενισχύσεων από τα εθνικά δικαστήρια στην περίπτωση κατά την οποία η Επιτροπή έχει διαπιστώσει την συμβατότητα τους με την κοινή αγορά κατά το άρθρο 107 παρ. 2, 3 ΣυνθΛΕΕ. Την προβληματική του θέματος αυτού εξέτασε το ΔικΕΕ¹⁹¹ στην ιδιαίτερα σημαντική απόφαση του επί της υποθέσεως CELF κατά Ministre de la Culture et de la Communication¹⁹². Στην αναφερόμενη υπόθεση το Γαλλικό Δημόσιο είχε χορηγήσει ενισχύσεις την περίοδο από το 1980 έως το 1992 στην εταιρία Centre d'exportation du livre français (εφεξής CELF) για την αντιστάθμιση ζημιών που είχε υποστεί από την εκτέλεση μικρών παραγγελιών βιβλίων από βιβλιοπωλεία του εξωτερικού, δεδομένου ότι σκοπός της CELF ήταν η άμεση διαχείριση παραγγελιών βιβλίων, φυλλαδίων και κάθε άλλου υλικού παραγγελίας στο εξωτερικό. Με απόφαση της το Μάιο του 1993 η Επιτροπή μετά από ερώτημα της ανταγωνίστριας Societe Internationale de diffusion et d'edition (εφεξής SIDE) έκρινε ότι οι εν λόγω ενισχύσεις ήταν συμβατές με την κοινή αγορά αν και δεν

¹⁸⁹ Άρθρ 14 Κανονισμού 659/1999 (ΕΕΛ83 της 27.3.99). Το τρέχον επιτόκιο ανάκτησης για την Ελλάδα ανέρχεται σε ποσοστό 3,47% σύμφωνα με την υπ' αριθμ 2009/C 48/3 Ανακοίνωσης της Επιτροπής

¹⁹⁰ ΓΔικΕΕ, T-459/93, Siemens κατά Επιτροπής, Συλλ 1995, σελ II-1675, σκεψ. 82-84

¹⁹¹ ΔικΕΕ C-199/06, CELF κατά Ministre de la Culture et de la Communication, Συλλ 2008, σκεψ.45-53,65- 69, με σχόλιο Α. Πέτσετα στο ΔηΣΚΕ & Αγορά 1/2008 σελ 71

¹⁹² βλ. παραπάνω υπό 2.2.1

της είχαν γνωστοποιηθεί νωρίτερα. Η SIDE άσκησε κατά της απόφασης αυτής προσφυγή ακυρώσεως ενώπιον του Πρωτοδικείου , η οποία έγινε δεκτή με την υπ' αριθμ. ΓΔικΕΕ -49/03 απόφαση του¹⁹³, καθώς κρίθηκε ότι η Επιτροπή έπρεπε να είχε κινήσει την κατ'αντιμωλία διαδικασία. Η Επιτροπή όντως κίνησε την επίσημη διαδικασία έρευνας και εξέδωσε την υπ' αιθμ. 1999/133/ΕΚ απόφαση της¹⁹⁴ με την οποία διαπίστωσε τον παράνομο χαρακτήρα , λόγω μη προηγούμενης κοινοποίησης των ενισχύσεων αλλά κήρυξε αυτές συμβατές με την κοινή αγορά, βάσει ου άρθρου 107 παρ 3 στοιχ. δ της ΣυνθΛΕΕ. Κατά της απόφασης αυτής η SIDE άσκησε εκ νέου ενώπιον του Πρωτοδικείου προσφυγή, η οποία επίσης έγινε δεκτή με την υπ' αριθμ. ΓΔικΕΕ T-155/98 απόφαση του Πρωτοδικείου¹⁹⁵ ενώ μετά την ακύρωση η Επιτροπή κήρυξε ξανά τις ενισχύσεις συμβατές με την κοινή αγορά¹⁹⁶.

Παράλληλα, η SIDE , μετά την έκδοση της υπ' αριθμ T-49/93 απόφασης του Πρωτοδικείου ζήτησε από τον Υπουργό Πολιτισμού της Γαλλίας να παύσουν οι ενισχύσεις προς την CELF και να ανακτηθούν οι ήδη καταβληθείσες. Η αίτηση αυτή απορρίφθηκε από τον Υπουργό, και η SIDE άσκησε προσφυγή ακυρώσεως στο Διοικητικό Πρωτοδικείο Παρισίων (Tribunal Administratif) , η οποία έγινε δεκτή την 26^η Απριλίου 1996. Στη συνέχεια ο Υπουργός Πολιτισμού και η CELF άσκησαν έφεση κατά της εν λόγω αποφάσεως, η οποία απορρίφθηκε από το Διοικητικό Εφετείο (Cour Administrative d' appel). Τέλος, κατά της τελευταίας αποφάσεως ο Υπουργός Πολιτισμού και η CELF, άσκησαν αίτηση αναιρέσεως στο Συμβούλιο Επικρατείας της Γαλλίας (Conseil d' Etat) , το οποίο κρίνοντας ότι η επίλυση της διαφοράς εξαρτάται από την ερμηνεία κοινοτικού δικαίου υπέβαλλε δυο (2) προδικαστικά ερωτήματα στο ΔικΕΕ.

Το πρώτο ερώτημα που έθεσε το Ανώτατο Ακυρωτικό της Γαλλίας ήταν αν τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν βάσει του άρθρου 108 παρ 3 ΣυνθΛΕΕ να διατάξουν την ανάκτηση μιας ενίσχυσης που χορηγήθηκε κατά παράβαση της διατάξεως αυτής, όταν εν τω μεταξύ η Επιτροπή έχει ήδη εκδώσει απόφαση με την οποία διαπιστώνει τη συμβατότητα της ενίσχυσης με την κοινή αγορά.

¹⁹³ ΓΔικΕΕ , T-49/93, SIDE κατά Επιτροπής, Συλλ 1995, σελ II-2501

¹⁹⁴ EE 1998L 44/37

¹⁹⁵ ΓΔικΕΕ T-155/98, SIDE κατά Επιτροπής , Συλλ 2002, σελ II-1179

¹⁹⁶ Απόφαση 2005/262/ ΕΚ της 20^{ης} Απριλίου 2004, EE 2004 L 85/27

Το ΔικΕΕ εν προκειμένω επισήμανε ότι τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν καταρχήν να δέχονται το αίτημα επιστροφής των ενισχύσεων που καταβλήθηκαν κατά παράβαση του άρθρου 108 παρ ε της ΣυνθΛΕΕ,¹⁹⁷ , διότι οποιαδήποτε άλλη ερμηνεία της σχετικής διάταξης θα είχε ως αποτέλεσμα την μη τήρηση του άρθρου 108 παρ 3¹⁹⁸ και την στέρηση της πρακτικής αποτελεσματικότητας του.¹⁹⁹ Περαιτέρω , δε προσέθεσε ότι η καταβολή των τόκων αποσκοπεί στην άρση του οικονομικού πλεονεκτήματος της ωφεληθείσας επιχείρησης , η οποία και σε αυτή τη περίπτωση παρανόμως επωφελήθηκε της κρατικής ενισχύσεως εις βάρος των ανταγωνιστών της, πριν την οριστική κρίση της Επιτροπής²⁰⁰

Σύμφωνα με τα παραπάνω το ΔικΕΕ κατέληξε επί του θέματος ότι , παρότι τα εθνικά δικαστήρια δεν υποχρεούνται στην περίπτωση αυτή να διατάξουν την ανάκτηση του κεφαλαίου της παράνομης κρατικής ενίσχυσης, θα πρέπει ωστόσο να υποχρεώσουν την ωφεληθείσα επιχείρηση να καταβάλει τους τόκους για το χρονικό διάστημα της παρανομίας.²⁰¹ Στο πλαίσιο του εθνικού του δικαίου , εξάλλου, όπως επισήμανε το Δικαστήριο το κράτος μέλος έχει το δικαίωμα να διατάξει την ανάκτηση της παράνομης ενίσχυσης, με την επιφύλαξη να την χορηγήσει μεταγενέστερα²⁰² .

Το δεύτερο ζήτημα που απασχόλησε το δικαστήριο στην εν λόγω υπόθεση είναι το κατά πόσον σε περίπτωση που το Πρωτοδικείο ακυρώσει μια απόφαση της Επιτροπής με την οποία είχε κρίνει μια ενίσχυση συμβατή με την κοινή αγορά και διαταχθεί η επιστροφή αυτής θα πρέπει περαιτέρω να υπολογισθούν τόκοι για το χρονικό διάστημα που μεσολάβησε ανάμεσα στην θετική απόφαση της Επιτροπής και την ακύρωση αυτής από το Πρωτοδικείο. Εν προκειμένω, το Δικαστήριο εφάρμοσε διαδοχικά το τεκμήριο νομιμότητας της πράξεως των κοινοτικών οργάνων και τον κανόνα της αναδρομικής ακύρωσης μιας πράξεως κατ' άρθρο 264 ΣυνθΛΕΕ.²⁰³ Σύμφωνα με το τεκμήριο νομιμότητας των πράξεων της Επιτροπής οι πράξεις της παράγουν έννομα αποτελέσματα ,

¹⁹⁷ ΔικΕΕ C-39/94 SFEI κλπ , Συλλ 1996, σελ I-3547, σκεψ.70

¹⁹⁸ ΔικΕΕ C-354/90, FNCE, Συλλ 1991, σελ I-5505, σκεψ 14

¹⁹⁹ Αιτιολογικές σκέψεις 39-41 της C-199/06,

²⁰⁰ Αιτιολογική σκέψη 38 της C-199/06,

²⁰¹ Αιτιολογικές σκέψεις 51-52 της C-199/06

²⁰² Αιτιολογική σκέψη 53 της C-199/06

²⁰³ Αιτιολογική σκέψη 59 της C-199/06

εφόσον δεν ακυρωθούν ,ανακληθούν ή κριθούν ανίσχυρες ²⁰⁴ . Ωστόσο, βάσει του κανόνα της αναδρομικής ακύρωσης μιας πράξεως κατ' άρθρο 264 ΣυνθΛΕΕ., οι αποφάσεις της Επιτροπής στην παρούσα υπόθεση τεκμαίρονταν νόμιμες μέχρι την έκδοση ακυρωτικής απόφασης του κοινοτικού δικαστή, η οποία εξαφανίζει την προσβαλλόμενη πράξη αναδρομικά και ισχύει *erga omnes*.

Κατ' εφαρμογή των ανωτέρω το δικαστήριο έκανε δεκτό ότι η ωφεληθείσα επιχείρηση οφείλει να επιστρέψει το ποσό της ενίσχυσης συμπεριλαμβανομένων των ποσών που είχαν καταβληθεί το χρονικό διάστημα που μεσολάβησε μεταξύ της εκδόσεως της θετικής αποφάσεως της Επιτροπής και της αποφάσεως ακυρώσεως του Πρωτοδικείου.

Αναφορικά δε με τον προβαλλόμενο ισχυρισμό της ωφεληθείσας επιχείρησης περί προσβολής της αρχής της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης, το Δικαστήριο αρχικά δεν απέκλεισε τη δυνατότητα του αποδέκτη κρατικής ενίσχυσης να προβάλλει εξαιρετικές περιστάσεις που δικαιολογημένα δημιούργησαν εμπιστοσύνη στο νόμιμο χαρακτήρα της ενισχύσεως. Εν προκειμένω, ωστόσο ο σχετικός ισχυρισμός της CELF απερρίφθη με την αιτιολογία ότι η άσκηση του ένδικου μέσου της αιτήσεως ακυρώσεως κατά της απόφασης της Επιτροπής θα έπρεπε να είχε κλονίσει την εμπιστοσύνη της ωφεληθείσας επιχείρησης και δεν δικαιολογείται η ύπαρξη νόμιμης εμπιστοσύνης του αποδέκτη της ενίσχυσης .

Επί του ζητήματος της βάσιμης επίκλησης της αρχής της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης παρατηρείται ότι θα μπορούσε ενδεχομένως να γίνει δεκτή έναντι των πράξεων των κοινοτικών οργάνων σε περίπτωση προδήλως καταχρηστικής ασκήσεως ενδίκων μέσων , όπως για παράδειγμα στην περίπτωση που ο προσφεύγων δεν στοιχειοθετεί έννομο συμφέρον ή η άσκηση του ενδίκου μέσου γίνεται μετά την παρέλευση μεγάλου χρονικού διαστήματος από της εκδόσεως της σχετικής αποφάσεως.

4.1.2 Προσδιορισμός της υποχρέου προς ανάκτηση επιχείρησης

Οι εθνικές αρχές του κράτους μέλους, κατά του οποίου εκδίδεται απόφαση ανάκτησης κρατικής ενίσχυσης οφείλουν να προσδιορίσουν τις υπόχρεες

²⁰⁴ ΔικΕΕC-475/01, Επιτροπή κατά Ελλάδας, Συλλ 2004, σελΙ-8923, σκεψ 18

επιχειρήσεις που έχουν πράγματι επωφεληθεί μιας παράνομης ασυμβίβαστης με την κοινή αγορά κρατικής ενίσχυσης. Τις περισσότερες φορές στο πλαίσιο αυτής της υποχρέωσης οι εθνικές αρχές αρκούνται στο να προσδιορίζουν τους ατομικούς αποδέκτες που επωφελήθηκαν μιας κρατικής ενίσχυσης στο πλαίσιο ενός ευρύτερου καθεστώτος κρατικών ενισχύσεων.

Η διαδικασία προσδιορισμού των αποδεκτών γίνεται πιο σύνθετη στις περιπτώσεις εκείνες κατά τις οποίες η ωφεληθείσα επιχείρηση έχει προβεί είτε σε μεταβίβαση περιουσιακών στοιχείων (asset deal), είτε σε μεταβίβαση μετοχών ή εταιρικών μεριδίων (share deal).²⁰⁵ Ενώ η Επιτροπή αρχικά υπήρξε διστακτική στο θέμα της διεύρυνσης του κύκλου των υποχρέων προς επιστροφή μιας ενίσχυσης²⁰⁶, στην συνέχεια τόσο η Επιτροπή, όσο και το ΔικΕΕ άρχισαν να υιοθετούν συγκεκριμένα κριτήρια υπαγωγής τρίτων επιχειρήσεων στο κύκλο των υπόχρεων προς επιστροφή των παράνομων κρατικών ενισχύσεων²⁰⁷.

Κατά την άποψη του ΔικΕΕ και της Επιτροπής κρίσιμο κριτήριο για την ανεύρεση των υπόχρεων προς ανάκτηση επιχειρήσεων αποτελεί το κριτήριο της πραγματικής ωφέλειας της επιχείρησης²⁰⁸. Προκειμένου να εντοπιστεί ο πραγματικά ωφελούμενος της κρατικής ενίσχυσης εφαρμόζεται καταρχήν μια οικονομική προσέγγιση του ζητήματος, ήτοι εξετάζεται ποια επιχείρηση είναι εκείνη που επωφελήθηκε τελικά από τη χορηγηθείσα κρατική ενίσχυση και το επιλεκτικό ανταγωνιστικό πλεονέκτημα²⁰⁹ που συνεπάγεται η χορήγηση αυτής.

Ακολούθως, πλέον της αρχικής δικαιούχου επιχείρησης αλληλέγγυα και εις ολόκληρον ευθύνη ανάκτησης υπέχει είτε η επιχείρηση που πώλησε την αρχική δικαιούχο επιχείρηση στην τιμή της αγοράς και διατήρησε το όφελος της ενίσχυσης μέσω του υψηλού τιμήματος της αγοράς που πέτυχε, είτε η

²⁰⁵ ΔικΕΕ, C-277/00Γερμανία κατά Επιτροπής (SMI) με σχόλιο Ε Μουαμελέτζη, ΔηΣΚΕ 3/2004

²⁰⁶ Απόφαση Επιτροπής 88/282/ΕΟΚ(Isoroy –Pinault) ΕΕ 1998 L 119/38 και αναλυτικότερα Α Μεταξάς «Θέματα Ευρωπαϊκού Δικαίου :Νομολογία του ΔΕΚ-Κριτική Προσέγγιση», εκδόσεις Σάκκουλας 2004, σελ 219 βλ. ωστόσο για την αμφισβήτηση της αρμοδιότητας της Επιτροπής να αποφασίσει την διεύρυνση του κύκλου των οφειλετών μιας κρατικής ενίσχυσης και G Schohe, “May the Commission select the Debtor of State Aid Repayment? Where the Commission ‘s power over State Aid ends”, EsTAL 3/04, p. 423

²⁰⁷ ΔικΕΕ C-303/88, Ιταλία κατά Επιτροπής, Συλλ 1991, σελ I-1433,σκειψ. 57, C-305/89, Ιταλία κατά Επιτροπής, Συλλ 1991, σελ, I-1603, σκειψ. 39-40, C-520/07, Επιτροπή κατά MTU Friedrichshafen,.....

²⁰⁸ ΔικΕΕ C-303/88, Ιταλία κατά Επιτροπής, Συλλ 1991, σελ I-1433,σκειψ. 57

²⁰⁹ ΔικΕΕ, T-196/02, MTU Friedrichshafen κατά Επιτροπής, με σχόλιο Ε. Μπαλτά, ΔηΣΚΕ &Αγορά 1/2008 σελ 65, T-324/00, CDA Datenträger Albrechts GmbH κατά Επιτροπής, Συλλ 05, σελ II-04309 επισκόπηση νομολογίας επιμέλεια Ε. Μουαμελέντζη, Α. Σγουρίδου, Α. Καϊδατζής, ΔηΣΚΕ 1-3/2006, σελ 244

επιχείρηση στην οποία μεταβιβάστηκαν περιουσιακά στοιχεία της αρχικής δικαιούχου υπό όρους που της επιτρέπουν να απολαμβάνει τα ωφελήματα της ενίσχυσης.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να επισημανθεί ότι στο πλαίσιο της κοινοτικής επιταγής ανάκτησης παράνομων κρατικών ενισχύσεων και μεταβίβασης της υποχρέωσης ανάκτησης στον πραγματικά ωφεληθέντα της χορηγηθείσας κρατικής ενισχύσεως δεν θα πρέπει να θυσιάζεται η επιτακτική ανάγκη ασφάλειας δικαίου στις συναλλαγές και εν προκειμένω, η ασφάλεια της επιχειρήσεως στην οποία μεταβιβάζεται περιουσιακό στοιχείο της ωφεληθείσας επιχείρησης και ως εκ της μεταβιβάσεως διακινδυνεύει να απωλέσει την ενίσχυση αυτή.

Για το λόγο αυτό τόσο η Επιτροπή, όσο και το ΔικΕΕ προκειμένου να προσδιορίσουν τα υποκειμενικά όρια της ανάκτησης εξετάζουν περαιτέρω αν από τον τρόπο με τον οποίο έγινε μια εξαγορά/ μεταβίβαση επιχείρησης προκύπτει πρόθεση παράκαμψης της ανακτητικής απόφασης της Επιτροπής και διαφυγής της υποχρέωσης επιστροφής της ενίσχυσης²¹⁰. Για την εξακρίβωση του ανωτέρω κριτηρίου το ΔικΕΕ και η Επιτροπή²¹¹ αποδίδουν ιδιαίτερη σημασία στη τιμή εξαγοράς μιας επιχείρησης, η οποία έχει λάβει μια παράνομη κρατική ενίσχυση.

Συναφώς, έχει γίνει δεκτό από το ΔικΕΕ²¹² ότι εάν η εξαγορά έχει πραγματοποιηθεί σύμφωνα με τη τρέχουσα τιμή της αγοράς²¹³, η επιχείρηση απαλλάσσεται καταρχήν από την υποχρέωση επιστροφής της ενίσχυσης. Εάν όμως η εξαγορά έχει λάβει χώρα σε τιμή χαμηλότερη της αγοράς τότε θα

²¹⁰ Στην υπόθεση C-415/03, Επιτροπή κατά Ελληνικής Δημοκρατίας, διαθέσιμη στην ηλεκτρονική σελίδα <http://curia.europa.eu/> το Δικαστήριο έκρινε ότι η δημιουργία της εταιρίας Ολυμπιακές Αερογραμμές και η μεταβίβαση σε αυτήν όλων των στοιχείων του ενεργητικού της Ολυμπιακής Αεροπορίας, ελευθέρων χρεών κατά τρόπο ώστε να καθιστά αδύνατη την ανάκτηση των οφειλών της Ολυμπιακής Αεροπορίας από τη νέα εταιρία, βάσει του εθνικού δικαίου συνιστά παράβαση της υποχρέωσης ανάκτησης που προέβλεπε η σχετική υπ' αριθμ. 2003/372 απόφαση της Επιτροπής (EEL 132/28.5.03, σελ 1)

²¹¹ Απόφαση Επιτροπής 1999/720 ΕΚ, ΕΚΑΧ, Groditzter Stahlwerke, ΕΕ 99 L 292/27, παρ 102,104,105

²¹² ΔικΕΕ, C 328/99 και 399/00, Ιταλία και SIM-Multimedia κατά Επιτροπής (SELECO), Συλλ 2003, σελ I-4035, σκ.76,85 ΔήΣΚΕ 2/04 με σχόλιο Ε. Μουαμελεντζή, σελ 156 και C-277/00 Γερμανία κατά Επιτροπής (SMI) Συλλ 2005, σκέν. 77-80 με σχόλιο Ε. Μουαμελεντζή, ΔήΣΚΕ 3/04, σελ 283

²¹³ Πρόκειται για επάλληλο κριτήριο με αυτό του ιδιώτη επενδυτή σύμφωνα με το οποίο κατά την οικονομική ανάλυση μιας κρατικής ενίσχυσης εξετάζεται η συμπεριφορά που θα είχε ένας ιδιώτης πιστωτής, εάν η ωφελούμενη επιχείρηση όφειλε προς αυτόν αντίστοιχα ποσά υπό αντίστοιχες συνθήκες.

μπορούσε να συναχθεί πρόθεση διαφυγής της υποχρέωσης επιστροφής της ενίσχυσης και να διευρυνθούν τα υποκειμενικά όρια ανάκτησης στη τρίτη εξαγοράζουσα επιχείρηση.

Ωστόσο, έντονη διαφοροποίηση μεταξύ ΔικΕΕ και Επιτροπής υφίσταται αναφορικά με τη στάση τους κατά την εξέταση ετέρων λόγων εκ των οποίων συνάγεται πρόθεση διαφυγής της υποχρέωσης επιστροφής της ενίσχυσης. Συγκεκριμένα, η Επιτροπή έχει δεχθεί ότι καταστρατήγηση της ανακτητικής απόφασης υφίσταται σε περιπτώσεις συνέχισης της επιχειρηματικής δραστηριότητας του αρχικού δικαιούχου από τη τρίτη εξαγοράζουσα επιχείρηση ακόμα και αν η εξαγορά αυτής έχει πραγματοποιηθεί σύμφωνα με τις ισχύουσες τιμές της αγοράς²¹⁴, διότι στην περίπτωση αυτή υφίσταται εν τοις πράγμασι οικονομική συνέχεια μεταξύ των δυο επιχειρήσεων ανεξαρτήτως της δημιουργίας μιας νέας νομικής οντότητας.

Αντιθέτως, το ΔικΕΕ δεν δέχεται ότι η σύσταση διαδόχου εταιρίας ή η μεταβίβαση περιουσιακών στοιχείων σε τρίτη εταιρία αρκεί για την επέκταση των αποτελεσμάτων της ανάκτησης. Στην υπόθεση SMI²¹⁵ το ΔικΕΕ έκανε δεκτό ότι οι διάδοχες εταιρίες υποχρεούνται σε επιστροφή μιας κρατικής ενίσχυσης υπό πρόσθετες προϋποθέσεις πέραν της συνεχίσεως της δραστηριότητας της ωφελούμενης επιχειρήσεως και δη εφόσον αποδειχθεί ότι έχουν επωφεληθεί από την ενίσχυση είτε α) επειδή αγόρασαν στοιχεία του ενεργητικού σε τιμή χαμηλότερη της αγοράς είτε β) επειδή σκοπός της συστάσεως ήταν η καταστρατήγηση της ανακτητικής αποφάσεως.²¹⁶

Επιπλέον, στην υπόθεση Seleco²¹⁷ το ΔικΕΕ ακύρωσε την απόφαση της Επιτροπής δια της οποίας διέτασσε την ανάκτηση κρατικής ενίσχυσης από την επιχείρηση που είχε εξαγοράσει τις αποδοτικές δραστηριότητες της Seleco (Multimedia), διότι η Επιτροπή κατά την αιτιολογία του ΔικΕΕ είχε αρκестεί στο γεγονός της διαδοχής των εταιριών και δεν έλαβε υπ' όψιν ότι η εξαγορά πραγματοποιήθηκε στη τιμή της αγοράς κατ' εκτίμηση ορκωτού

²¹⁴ Απόφαση Επιτροπής 2000/796/00 Compact Disc Albrechts EE 00 L 318/62 παρ. 102,103,114, 118,120, 121 άρθρ. 2 παρ 3

²¹⁵ ΔικΕΕ C-277/00 Γερμανία κατά Επιτροπής (SMI) Συλλ 2005, , σκέψ. 86 με σχόλιο Ε Μοναμελεντζή, ΔήΣΚΕ 3/04 , σελ 283

²¹⁶ Όμοια ΓΔικΕΕ T-324/00 CDA Datenträger Albrechts GmbH κατά Επιτροπής, Συλλ 2005, σελ II-04309

²¹⁷ ΔικΕΕ, C 328/99 και 399/00 , Ιταλία και SIM-Multimedia κατά Επιτροπής (SELECO), Συλλ 2003, σελ I-4035

πραγματογνώμονα και ως εκ τούτου η αιτιολογία της Επιτροπής ήταν ανεπαρκής ως προς την επέκταση των υποκειμενικών ορίων της ανάκτησης στη τρίτη επιχείρηση.

Αξίζει ακόμα να υπομνησθεί ότι σύμφωνα με τη νομολογία του ΔικΕΕ η Επιτροπή είναι επιφορτισμένη με το βάρος απόδειξης των στοιχείων εκ των οποίων τεκμηριώνεται η αποκόμιση ωφέλειας τρίτης επιχείρησης εκ της παρανόμως χορηγηθείσας κρατικής ενίσχυσης²¹⁸.

Με την πρόσφατη απόφαση του C-520/07²¹⁹ το ΔικΕΕ φαίνεται να εξελίσσει ακόμα περισσότερο τη νομολογία του αναφορικά με το ζήτημα της αιτιολόγησης των αποφάσεων της Επιτροπής. Στην προκειμένη υπόθεση η Επιτροπή δέχθηκε²²⁰ ότι από τα επίμαχα μέτρα δεν είχε ωφεληθεί μόνο η άμεση δικαιούχος (SKL-M) αλλά και η MTU, με την οποία είχε συναφθεί συμφωνία συνεργασίας και της οποίας την τεχνογνωσία είχε χρησιμοποιήσει. Το Πρωτοδικείο ακύρωσε την απόφαση της Επιτροπής με την αιτιολογία ότι τα πληροφοριακά στοιχεία που είχε η Επιτροπή στη διάθεση της προκειμένου να κρίνει κατά πόσον η MTU είχε επωφεληθεί παράνομα της κρατικής ενίσχυσης που είχε λάβει η άμεση δικαιούχος ήταν ανεπαρκή και επομένως η απόφαση της επιτροπής στερείτο νόμιμης αιτιολογίας.²²¹ Την απόφαση του Πρωτοδικείου επικύρωσε το Δικαστήριο, το οποίο καταρχήν έκρινε ότι η Επιτροπή μπορεί να τερματίζει μια διαδικασία με βάση τα διαθέσιμα στοιχεία, όταν το κράτος μέλος δεν ανταποκρίνεται στην εντολή παροχής πληροφοριών. Παρά ταύτα επισήμανε ότι, σε κάθε περίπτωση η Επιτροπή υποχρεούται να βασίσει την απόφαση της σε αξιόπιστα στοιχεία ικανά να στηρίζουν τα συμπεράσματα της και δεν επιτρέπεται να αρκείται στο αρνητικό κριτήριο ότι δεν είχε στη διάθεση της επαρκείς πληροφορίες που να στηρίζουν το αντίθετο.

4.1.3 Η περίπτωση των αφερέγγυων-πτωχών πιστωτών

²¹⁸ ο.π. υποσημ. προηγούμενη(221)σκεψ 85-86

²¹⁹ ΔικΕΕ C-520/07, Επιτροπή κατά MTU Friedrichshafen, (αδηνμ) ιδίως σκεψ 40,41,46,48 με σχόλιο Γ. Παπαχρήστου, ΔήΣΚΕ & Αγορά 1/10, σελ 137

²²⁰ 2002/898/ΕΚ(ΕΕ 2002 L 314/ 75)

²²¹ ΓΔικΕΕ T-196/02, MTU Friedrichshafen GmbH/Επιτροπή, Συλλ 2009, σελ ΙΙ- 2889

Σύμφωνα με τη νομολογία του δικαστηρίου²²² και την υπ' αριθμ 2007/C 272/05 Ανακοίνωση της Επιτροπής οι εθνικές αρχές οφείλουν να μεριμνούν για την ανάκτηση κρατικών ενισχύσεων ακόμα και σε περιπτώσεις πτωχών – αφερέγγυων πιστωτών, παρότι η πλήρης και ολοσχερής ανάκτηση της κρατικής ενίσχυσης εν προκειμένω δεν είναι ευχερής, δεδομένου ότι τα περιουσιακά στοιχεία του αποδέκτη δεν επαρκούν για την ικανοποίηση όλων των πιστωτών.

Συναφώς, στο πλαίσιο της εθνικής διαδικασίας ανάκτησης της κρατικής ενίσχυσης τα κράτη μέλη οφείλουν να καταχωρούν την απαίτηση εκ της παρανόμου ενισχύσεως στην προβλεπόμενη εθνική διαδικασία της πτώχευσης με τρόπο ώστε να εξασφαλίζεται η άμεση και αποτελεσματική εφαρμογή της ανάκτησης.²²³

Περαιτέρω, θα πρέπει να επισημανθεί ότι²²⁴ τα κράτη μέλη, θα πρέπει να μην εφαρμόζουν διατάξεις της εθνικής νομοθεσίας, οι οποίες παρεμποδίζουν την κατάταξη της απαίτησης ανάκτησης στην διαδικασία της πτώχευσης υπό του συνδίκου²²⁵ και πολύ περισσότερο να μην επιτρέπουν την εξακολούθηση της δραστηριότητας του αποδέκτη- πτωχού στις περιπτώσεις κατά τις οποίες δεν εξασφαλίζεται προηγουμένως η επιστροφή του προς ανάκτηση ποσού εντός των προβλεπόμενων προθεσμιών.

Επιπλέον, σύμφωνα με τη νομολογία του ΔικΕΕ²²⁶ σε περίπτωση συστάσεως διαδόχων εταιριών με σκοπό τη συνέχιση μέρους της δραστηριότητας της λαμβάνοντας την ενίσχυση επιχειρήσεως, μετά τη πτώχευση της οι εν λόγω εταιρίες θα πρέπει να υποχρεωθούν να επιστρέψουν τις ενισχύσεις, εάν αποδειχθεί ότι επωφελούνται στη πράξη από το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα που συνδέεται με τις εν λόγω ενισχύσεις. Αυτό θα μπορούσε να γίνει δεκτό, κατά τα προαναφερθέντα²²⁷, στην περίπτωση που οι εταιρίες αυτές αγοράζουν στοιχεία του ενεργητικού της υπό εκκαθάριση εταιρίας χωρίς να καταβάλλουν τίμημα σύμφωνο με τις ισχύουσες τιμές της αγοράς ή εφόσον αποδειχθεί ότι σκοπός της συστάσεως των εταιριών αυτών ήταν η διαφυγή της υποχρέωσης επιστροφής παράνομων ενισχύσεων.

²²² ΔικΕΕ C-42/93, Ισπανία κατά Επιτροπής, Συλλ 1994, σελ I-4175

²²³ ΔικΕΕ C-277/00 Γερμανία κατά Επιτροπής (SMI) Συλλ 2005, , σκέψ 80-86

²²⁴ υπό 3.2.4

²²⁵ Απόφαση 96-/178/EKAX της Επιτροπής (υπ' αριθμ 2007/C 272/05 Ανακοίνωση της Επιτροπής L 53 της 2.3.1996 σ.41)

²²⁶ ΔικΕΕ C-277/00 Γερμανία κατά Επιτροπής (SMI) Συλλ 2005, , σκέψ 88

²²⁷ υπό 4.1.2

5. ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΚΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΟΣ

5.1. Η ανάκτηση των κρατικών ενισχύσεων στη περίπτωση της Ολυμπιακής Αεροπορίας.

5.1.1 Το ιστορικό της διαφοράς

Η Ολυμπιακή Αεροπορία Α.Ε.(εφεξής Ο.Α.) παρουσίαζε ήδη από το έτος 1986 οικονομικές δυσχέρειες λόγω κακής διαχείρισης, έλλειψης συστηματικού εσωτερικού ελέγχου, παροχής δημόσιας υπηρεσίας χωρίς οικονομικό αντιστάθμισμα και μειωμένης δραστηριότητα εξαιτίας συχνής εργασιακής αναταραχής²²⁸. Για τον λόγο αυτό από το έτος 1992 και έπειτα η Ο.Α. χρηματοδοτήθηκε κατ' επανάληψη από το ελληνικό δημόσιο , του οποίου οι συνδρομές- κρατικές ενισχύσεις αποτέλεσαν αντικείμενο πολλών αποφάσεων της Επιτροπής.

Το πρώτο σχέδιο εξυγίανσης και αναδιοργάνωσης της Ο.Α. κοινοποιήθηκε στην Επιτροπή τον Ιούλιο του 1993 και αφορούσε στην υπαγωγή της στο Ν 514/1993 για την αναδιάρθρωση και εξυγίανση των επιχειρήσεων.

Συγκεκριμένα , η ΟΑ, κατ' εφαρμογή του άρθρου 6 του Ν 96/75 « περί εξαγοράς των μετοχών της από το Ελληνικό Δημόσιο»²²⁹ είχε λάβει ενισχύσεις αναδιάρθρωσης με τη μορφή εγγυήσεων του Ελληνικού Δημοσίου για δάνεια που είχε μέχρι τότε λάβει , επιτυγχάνοντας ούτως χαμηλότερο επιτόκιο δανεισμού σε σχέση με το ισχύον της αγοράς, λόγω της παροχής εγγυήσεως από το ελληνικό δημόσιο .

Η Επιτροπή με την υπ' αριθμ. 94/696/ΕΚ απόφαση της²³⁰ έκρινε ότι ο νόμος αυτός ευνόησε την Ο.Α. ως εκ των παρεκκλίσεων του νομοθετικού πλαισίου που ίσχυε για αυτήν εν συγκρίσει με τις λοιπές ανώνυμες εταιρίες, ωστόσο επρόκειτο για υφιστάμενη ενίσχυση , η οποία είχε χορηγηθεί πριν την ένταξη της Ελλάδας στην ΕΟΚ. Αναφορικά με τις νέες εγγυήσεις δανείων για

²²⁸ Ν Κωνσταντινίδης «Προβληματικές Επιχειρήσεις ιδιωτικού τομέα:Επιπτώσεις επί των εργασιακών σχέσεων» ΝοΒ 1998.605

²²⁹ ΦΕΚ/Α/154/26.7.75

²³⁰ ΕΕΛ 273/25.10.94 , σ.22

δάνεια της Ο.Α. η Επιτροπή έκρινε αυτές συμβατές με τη κοινή αγορά, δυνάμει του άρθρου 107 παρ 3 εδ γ της ΣυνθΛΕΕ , ως ενισχύσεις αναδιάρθρωσης για την προώθηση ορισμένων οικονομικών δραστηριοτήτων και υπό την αίρεση της τήρησης 21 δεσμεύσεων από το ελληνικό κράτος.²³¹

Σε συμμόρφωση με την απόφαση της Επιτροπής η Ελλάδα θα θεσπίσει νόμους και ΠΔ για την εξυγίανση της ΟΑ και την τήρηση των όρων που είχε θέσει η Επιτροπή , προκειμένου να χορηγηθούν επιτρεπτά κρατικές ενισχύσεις στην Ο.Α.²³².

Κατόπιν, η Επιτροπή με την απόφαση 1999/332/ΕΚ²³³ διαπίστωσε ότι η Ελλάδα είχε αθετήσει αρκετές από τις δεσμεύσεις που είχε αναλάβει το 1994, όπως ενδεικτικά της απαγόρευσης χορήγησης νέας ενίσχυσης, και δεν είχε καταφέρει να πετύχει τους στόχους του προγράμματος αναδιάρθρωσης. Για τον λόγο αυτό η Ελλάδα υπέβαλλε το 1998 αναθεωρημένο πρόγραμμα αναδιάρθρωσης για τα έτη 1998-2002, το οποίο θεωρήθηκε από την Επιτροπή κατάλληλο για την επίτευξη της βιωσιμότητας της Ο.Α. Τέλος, η Επιτροπή με την ανωτέρω απόφαση της έκρινε ότι η παράνομη ενίσχυση που χορηγήθηκε στην Ο.Α. βάσει των άρθρων 2 παρ. 12^α και 4 του Ν 2271/94 δεν είναι συμβατή με τη κοινή αγορά και παρά ταύτα απείχε από την έκδοση διαταγής ανάκτησης αυτής.

Τον Μάρτιο του 2002 η Επιτροπή, κατόπιν επίσημων καταγγελιών την Ένωσης Ελλήνων Αερομεταφορέων για την παράβαση των όρων χορήγησης κρατικών ενισχύσεων των αποφάσεων του 1994-1998 της Επιτροπής κίνησε την επίσημη διαδικασία έρευνας του άρθρου 108 παρ 2 της ΣυνθΛΕΕ κατά της Ελλάδας για τις κρατικές ενισχύσεις στην Ο.Α. , μετά την ολοκλήρωση της οποίας με την υπ' αριθμ 2003/372/ΕΚ²³⁴ απόφαση της κήρυξε ασυμβίβαστες με τη κοινή αγορά τις ενισχύσεις αναδιάρθρωσης που χορηγήθηκαν στην Ο.Α. υπό τη μορφή : εγγυήσεως δανείων, μείωσης του βάρους των χρεών της Ο.Α. , μετατροπής σε μετοχικό κεφάλαιο μέρους των χρεών της Ο.Α. και εισφοράς

²³¹ Γιώργος Καταπόδης «Εθνική αναπτυξιακή πολιτική και νομιμότητα κρατικών ενισχύσεων», εκδόσεις Σακκουλα , 2006 σελ 260-519

²³² Ν. 2271/94 «περί εξυγίανσης της Ο.Α.» (ΦΕΚ /Α/229/23-12-1994), ΠΔ 138/97 « Για την ολοκλήρωση της εξυγίανσης και την ανάπτυξη της Ο.Α. Α.Ε.», ΦΕΚ /Α/83/16.4.1998 , ΦΕΚ /Α/122/13.6.97

²³³ (ΕΕΛ 128/21.5.99)

²³⁴ ΕΕΛ 132/28.5.03, σελ 1

κεφαλαίων σε τρεις δόσεις (για τα έτη 1995, 1998 και 1999) , εφ' όσον δεν τηρήθηκαν οι όροι υπό τους οποίους χορηγήθηκε η αρχική έγκριση (άρθρο 1).

Επιπλέον, η κρατική ενίσχυση υπό την μορφή της ανοχής που επέδειξε το ελληνικό κράτος στην επί μακρόν μη καταβολή των εισφορών κοινωνικής ασφάλισης , του ΦΠΑ που όφειλε η Ο.Α. επί των καυσίμων και των ανταλλακτικών, των οφειλόμενων στους διάφορους αερολιμένες μισθωμάτων , των αερολιμενικών τελών στο Διεθνή Αερολιμένα Αθηνών και σε άλλους, του τέλους που ονομάζεται «σπατόσημο» κρίθηκε μη συμβατή με τη κοινή αγορά (άρθρο 2)

Συνεπεία των ανωτέρω η Επιτροπή εξέδωσε απόφαση ανάκτησης , με την οποία υποχρεώνει το ελληνικό κράτος να ανακτήσει της μη συμβατές με τη κοινή αγορά χορηγηθείσες στην Ο.Α. κρατικές ενισχύσεις ύψους 41 εκατομμυρίων ευρώ.

Παρά ταύτα, το Δεκέμβριο του 2003 συστήθηκε η εταιρία «Ολυμπιακές Αερογραμμές», στην οποία μεταβιβάστηκαν τα πλέον αποδοτικά στοιχεία του ενεργητικού της Ο.Α. ελεύθερα χρεών καθώς και το προσωπικό της Ο.Α. ενώ παράλληλα η Ο.Α. εξακολουθούσε να παρέχει υπηρεσίες επίγειας εξυπηρέτησης , συντήρησης και εκπαίδευσης. Η σύσταση της νέας αυτής εταιρίας καθιστούσε αδύνατη την αναζήτηση των οφειλών της παλαιάς εταιρίας από τη νέα, η οποία τελούσε υπό ειδικό καθεστώς προστασίας έναντι των πιστωτών της παλαιάς εταιρίας. Τέλος, το σύνολο των μετοχών που προέκυψαν από την αναδιάρθρωση αυτή περιήλθε χωρίς αντάλλαγμα στο Ελληνικό Δημόσιο προκειμένου να ιδιωτικοποιηθούν οι εταιρίες αυτές.²³⁵

5.1.2. Η Προσφυγή της Επιτροπής στο ΔικΕΕ (Υπόθ. C-415/03/12.5.05)²³⁶

Η Επιτροπή άσκησε κατά της Ελλάδος προσφυγή ενώπιον του ΔικΕΕ για την αναγνώριση παράβασης της υποχρέωσης λήψης των αναγκαίων μέτρων επιστροφής των κρατικών ενισχύσεων που κρίθηκαν παράνομες και ασύμβατες

²³⁵ Το πλαίσιο για την ιδιωτικοποίηση της Ο.Α. είναι ο Ν 3049/02 περί «αποκρατικοποίησης επιχειρήσεων του Δημοσίου» (ΦΕΚ /Α/212/10.9.02)

²³⁶ ΔικΕΕ C-415/03, Επιτροπή κατά Ο.Α. , διαθέσιμη στη Δ/ση . <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62003A0068:EL:HTML> βλ και ΔηΣΚΕ 2/05 με σχόλιο Ε. Μουαμελετζή σελ 257-259

με τη κοινή αγορά (με εξαίρεση τις εισφορές προς τον εθνικό οργανισμό ασφαλίσεων : ΙΚΑ) εντός της ταχθείσας προθεσμίας σύμφωνα με την υπ' αριθμ 2003/372/ΕΚ απόφαση της.

Για την στήριξη της προσφυγής της η Επιτροπή επεσήμανε τα ακόλουθα:

1) Ότι αναφορικά με τη δεύτερη δόση της εισφοράς ύψους 41 εκατομμυρίων ευρώ , οι ελληνικές αρχές δεν ανέκτησαν το ποσό αυτό από την Ολυμπιακή Αεροπορία.

2) Ότι οι ελληνικές αρχές δεν επικαλέστηκαν απόλυτη αδυναμία ανάκτησης της κρατικής ενίσχυσης

3) Ότι παρά την έκδοση της ανακτητικής απόφασης συστήθηκε νέα εταιρία με την επωνυμία «Ολυμπιακές Αερογραμμές» , στην οποία μεταβιβάστηκε το ενεργητικό και μόνον της Ο.Α., η οποία παρεμποδίζει την εκτέλεση της ανακτητικής αποφάσεως

4) Ότι όσον αφορά τα αεροπορικά τέλη το χρονοδιάγραμμα που τέθηκε συνιστά μια περαιτέρω οικονομική διευκόλυνση, πέραν του γεγονότος ότι και αυτό δεν τηρήθηκε. Επιπλέον, σε ότι αφορά την καταβολή ΦΠΑ επί των καυσίμων και των ανταλλακτικών δεν δόθηκε κανένα στοιχείο ενώ και αναφορικά με το «σπατόσημο» οι διευκολύνσεις πληρωμής του συνιστούν ένα περαιτέρω οικονομικό πλεονέκτημα.

Η ελληνική Κυβέρνηση αντέτεινε τα ακόλουθα επιχειρήματα:

1) Ότι απαραδέκτως η Επιτροπή προβάλλει τους ισχυρισμούς της αναφορικά με την σύσταση της εταιρίας Ολυμπιακές Αερογραμμές, δεδομένου ότι επ' αυτού εκκρεμεί διαδικασία εξετάσεως , την οποία είχε κινήσει η Επιτροπή με απόφαση της την 16^{ης} Μαρτίου 2004.

2) Ότι αναφορικά με την οφειλή ύψους 41 εκατομμυρίων ευρώ η Ελληνική Κυβέρνηση συμμορφώθηκε κατόπιν εκδόσεως από τη φορολογική αρχή πράξης βεβαίωσης της οφειλής πλέον τόκων.

3) Ότι όσον αφορά τις λοιπές χρηματοοικονομικές παρεμβάσεις , η απόφαση 2003/372 της Επιτροπής δεν προσδιορίζει τα διαλαμβανόμενα σε αυτή ποσά κατά τρόπο ρητό και σαφή .Ειδικά , σε ότι αφορά τον αερολιμένα των Σπάτων η Ελληνική Κυβέρνηση υποστήριξε ότι δεν είναι αρμόδια να διατάξει την ανάκτηση του εν λόγω ποσού λόγω του ότι ο αερολιμένας των Σπάτων είναι εταιρία ιδιωτικού Δικαίου.

Το Δικαστήριο συντασσόμενο με την άποψη του γενικού Εισαγγελέα κ Geelhoed δικάωσε την Επιτροπή και απέρριψε όλα τα επιχειρήματα της Ελληνικής Κυβέρνησης.

Συγκεκριμένα το ΔικΕΕ έκρινε ότι η σύσταση της εταιρίας «Ολυμπιακές Αερογραμμές» παρεμπόδισε την αποτελεσματική εκτέλεση της απόφασης υπ' αριθμ 2003/372/ΕΚ της Επιτροπής, ανεξαρτήτως του γεγονότος ότι επί του θέματος εκκρεμούσε διαδικασία άλλη διαδικασία εξετάσεως που αφορούσε τη φύση της ως κρατική ενίσχυση²³⁷. Το ΔικΕΕ απέδωσε ιδιαίτερη σημασία στο γεγονός ότι η εν λόγω ενέργεια κατέστησε αδύνατη την ανάκτηση βάσει του εθνικού δικαίου, τόσο από την Ο.Α., καθόσον αυτή δεν διέθετε πλέον επαρκές ενεργητικό, όσον και από τη νέα εταιρία, καθόσον σε αυτή δεν μεταβιβάστηκαν τα χρέη της προηγούμενης εταιρίας.²³⁸

Αναφορικά με τον τρόπο ανάκτησης το ΔικΕΕ έκρινε ότι τα όσα μέτρα προέβλεπε η ελληνική κυβέρνηση για την ανάκτηση των κρατικών ενισχύσεων (πχ βεβαιώσεις φόρων) στερούνταν πρακτικής αποτελεσματικότητας. Διαπιστώνεται επομένως ότι οι έννοιες των αναγκαίων μέτρων και της άμεσης και πραγματικής εκτέλεσης του άρθρου 14 του Διαδικαστικού Κανονισμού ερμηνεύονται σε συνάρτηση με την πραγματική επιστροφή των ενισχύσεων, η οποία εφόσον δεν καθίσταται εφικτή τα ληφθέντα μέτρα χαρακτηρίζονται ελλιπή και ανεπαρκή.

Το βασικό επιχείρημα της ελληνικής κυβέρνησης περί μη σαφούς προσδιορισμού του προς ανάκτηση ποσού στο άρθρο 2 της απόφασης της Επιτροπής, απερρίφθη από το Δικαστήριο, διότι σύμφωνα με την πάγια νομολογία του²³⁹ επί του θέματος, προκειμένου η απόφαση της Επιτροπής να θεωρείται πλήρης αρκεί να περιέχει στοιχεία βάσει των οποίων το κράτος μέλος να μπορεί να καθορίσει το ίδιο χωρίς υπερβολικές δυσχέρειες το ποσό αυτό και δεν απαιτείται ο επακριβής καθορισμός του προς ανάκτηση ποσού από την Επιτροπή. Το Δικαστήριο επεσήμανε ακόμα ότι τα ποσά των ενισχύσεων που έπρεπε να ανακτηθούν, μπορούσαν ευχερώς να συναχθούν και από την συνδυασμένη ανάγνωση του άρθρου 2 και των αιτιολογικών σκέψεων της Επιτροπής.

²³⁷ ΔικΕΕ C-11/04 (ΕΕ 2004 C 192/2)-, ιδέ σχετικά ΔήΣΚΕ 1/05, σελ 15

²³⁹ ΔικΕΕ C-480/98, Ισπανία κατά Επιτροπής, Συλλ 2000, σελ I-8717, σκεψ. 25

Όσον αφορά την επιχειρηματολογία της Ελληνικής κυβέρνησης , κατά την οποία η εκτέλεση της απόφασης υπ' αριθμ 2003/372/EK της Επιτροπής εμποδίστηκε από λόγους δυσχερειών εσωτερικής φύσης το Δικαστήριο απέρριψε τους ισχυρισμούς αυτούς , διευκρινίζοντας ότι οι η γνωστοποίηση στην Επιτροπή δυσχερειών νομικής, πολιτικής και πρακτικής φύσης προς εκτέλεση της ανακτητικής απόφασης της Επιτροπής δεν επαρκεί για τη στοιχειοθέτηση απόλυτης αδυναμίας ανάκτησης κρατικής ενίσχυσης, την οποία άλλωστε η Ελληνική Κυβέρνηση δεν επικαλέστηκε .²⁴⁰

Τέλος , το Δικαστήριο ανέδειξε τα όρια δικαστικού ελέγχου σε περίπτωση προσφυγής για παράλειψη εκτέλεσης απόφασης της Επιτροπής στο τομέα των κρατικών ενισχύσεων. Συγκεκριμένα, απέρριψε τα επιχειρήματα της Ελληνικής κυβέρνησης βάσει των οποίων αμφισβητούσε τη νομιμότητα της απόφασης της Επιτροπής ως προς το χαρακτηρισμό της ανοχής της Ελληνικής κυβέρνησης ως κρατική ενίσχυση με την αιτιολογία ότι δεν είναι επιτρεπτή η εξέταση της νομιμότητας της απόφασης της Επιτροπής στο πλαίσιο της εξεταζόμενης προσφυγής που έχει ως αντικείμενο την παράλειψη κράτους μέλους να εκτελέσει την απόφαση της Επιτροπής, δεδομένου ότι έλλειψη νομιμότητας θα μπορούσε να επικαλεστεί μόνο αν είχε προσβάλει με προσφυγή ακυρώσεως την απόφαση της Επιτροπής.²⁴¹

5.1.3 Η προσφυγή της Ο.Α. στο ΓΔικΕΕ (Υποθ. Τ 68/03/ 12.9.07)²⁴²

Με την κριθείσα προσφυγή της , η ΟΑ αμφισβήτησε την απόφαση της Επιτροπής στο σύνολο της επικαλούμενη πρόδηλη πλάνη της Επιτροπής ως προς τα πραγματικά περιστατικά, πρόδηλη πλάνη εκτιμήσεως και έλλειψη αιτιολογίας.

Βασικό επιχείρημα της ελληνικής κυβέρνησης υπήρξε το γεγονός ότι η Επιτροπή δεν έλαβε υπ' όψιν της την αναθεώρηση του προγράμματος αναδιάρθρωσης της ΟΑ του 1998, η οποία αφορούσε τη διαδικασία ιδιωτικοποίησης της ΟΑ, την οποία οι ελληνικές αρχές είχαν γνωστοποιήσει

²⁴⁰ ΔικΕΕ C-94/87, Επιτροπή κατά Γερμανίας , Συλλ 1989, σελ I-175, σκεψ. 10, C-499/99 , Επιτροπή κατά Ισπανίας , Συλλ 2002, σελ I-6031, σκεψ. 25)

²⁴¹ ΔικΕΕ, C-404/97, Επιτροπή κατά Πορτογαλίας, Συλλ 2000, σελ I-4897, σκεψ.. 34, C-261/99 , Επιτροπή κατά Γαλλίας , Συλλ 2001, σελ I-2537, σκεψ. 18

²⁴² ΓΔικΕΕ T-68/03, Ο.Α. κατά Επιτροπής, διαθέσιμη στην ηλεκτρονική Δ/νση . <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62003A0068:EL:HTML>

στην Επιτροπή μέσω αλληλογραφίας και σχετικής επικοινωνίας και η Επιτροπή είχε ενθαρρύνει.

Το ΓΔικΕΕ διαπίστωσε καταρχήν ότι δεν τηρήθηκε η τυπική προϋπόθεση της προηγούμενης κοινοποίησης του αναθεωρημένου προγράμματος αναδιάρθρωσης της Ο.Α., ώστε η Επιτροπή να είναι σε θέση να εκτιμήσει το συμβατό της ενίσχυσης με την κοινή αγορά. Έπειτα, διατύπωσε τη θέση ότι η Επιτροπή δεν υποχρεούται ούτε δύναται να λαμβάνει υπ' όψιν της σημαντικές τροποποιήσεις του αρχικού προγράμματος, στηριζόμενη απλά σε διακήρυξη προθέσεων του ενδιαφερόμενου κράτους μέλους, παρά μόνον δύναται να εγκρίνει μια τροποποίηση ήσσονος σημασίας που επιφέρει μικρές αποκλίσεις από το αρχικό πρόγραμμα.²⁴³

Περαιτέρω, ωστόσο, το ΓΔικΕΕ εξέτασε τα έγγραφα της διαδικασίας και τα πραγματικά περιστατικά προκειμένου να διαπιστώσει εάν συνέτρεχε περίπτωση σιωπηρής αίτησης αναθεώρησης της απόφασης του 1998. Τελικά, όμως κατέληξε στο συμπέρασμα ότι τα έγγραφα της αλληλογραφίας που απεστάλησαν δεν θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι παρέχουν σιωπηρώς αίτημα προσαρμογής του προγράμματος αναδιάρθρωσης του 1998.²⁴⁴ Η νομική εκτίμηση του Πρωτοδικείου στο ως άνω ζήτημα παρουσιάζεται ενδιαφέρονσα, καθώς παρά το ότι δεν είχε τηρηθεί η τυπική προϋπόθεση κοινοποίησης εξέτασε το ενδεχόμενο συναγόμενης από τα πραγματικά περιστατικά κοινοποίησης..

Αξίζει βέβαια να σημειωθεί ότι η Επιτροπή έχει σήμερα θεσπίσει υποχρεωτικές διαδικασίες κοινοποίησης κρατικών ενισχύσεων²⁴⁵ για την άρση της αβεβαιότητας των εμπλεκομένων, ενώ τυποποιημένα έντυπα κοινοποίησης έχουν καταρτισθεί και τεθεί στη διάθεση των κρατών μελών.(SANI), ώστε να διευκολύνεται και να επιταχύνεται η διαδικασία κοινοποίησης.

Αναφορικά με την αξιολόγηση των πραγματικών περιστατικών η ελληνική κυβέρνηση προέβαλλε τον ισχυρισμό ότι η Επιτροπή δεν εξέτασε προσηκόντως αν η υπό εξέταση ενίσχυση θα μπορούσε να θεωρηθεί συμβατή με τη κοινή αγορά κατ' άρθρο 107 παρ 3γ, βάσει του προγράμματος αναδιάρθρωσης, όπως αυτό είχε διαμορφωθεί στις 11-12-2002, οπότε θα είχε καταλήξει στο συμπέρασμα ότι η εγκριθείσα το 1998 κρατική ενίσχυση θα

²⁴³ σκεψ. 91-93

²⁴⁴ σκέψη 130

²⁴⁵ Η σχετική νομοθετική πρόβλεψη περιέχεται στο Κανονισμό (ΕΚ) αριθμ 794/04 για την εφαρμογή του Κανονισμού 659/99

μπορούσε να εγκριθεί εκ νέου²⁴⁶. Επιπλέον, η ελληνική κυβέρνηση υποστήριξε ότι κακώς η Επιτροπή της προσάπτει αθέτηση των υποχρεώσεων που είχε αναλάβει προκειμένου να εγκριθεί το πρόγραμμα αναδιάρθρωσης του 1998.

Το ΓΔικΕΕ, προκαταρκτικά διευκρίνισε ότι το Δικαστήριο δεν υποκαθιστά την Επιτροπή στην εκτίμηση της επί των πραγματικών περιστατικών και των πολύπλοκων οικονομικών δεδομένων αλλά περιορίζεται στον έλεγχο της τήρησης κανόνων διαδικασίας, αιτιολογίας, ακρίβειας πραγματικών περιστατικών και προδήλου πλάνης εκτιμήσεως και καταχρήσεως εξουσίας.²⁴⁷ Ακολούθως το Γενικό Δικαστήριο αφού εξέτασε κάθε μια εκ των αιτιάσεων της Ο.Α εκτίμησε ότι εύλογα η Επιτροπή εξέδωσε την προσβαλλόμενη απόφαση της βάσει των στοιχείων που της είχαν προσκομίσει οι ελληνικές αρχές σε συνάρτηση με το γεγονός ότι δεν είχε κοινοποιηθεί το αναθεωρημένο πρόγραμμα αναδιάρθρωσης του 1998 και εν τέλει απέρριψε στο σύνολο τους τα ως άνω επιχειρήματα

Αξίζει να σημειωθεί επίσης η αναφορά του ΓΔικΕΕ στο δικαίωμα ακρόασης, την τήρηση του οποίου αμφισβήτησε η προσφεύγουσα.

Σύμφωνα με το ΓΔικΕΕ η δυνατότητα του κράτους μέλους σε απάντηση της διαταγής πληροφοριών της επιτροπής να παράσχει όλες τις ζητούμενες πληροφορίες αλλά και να παρουσιάσει τις θέσεις του επί των ζητημάτων που εγείρει η Επιτροπή, καλύπτει πλήρως το δικαίωμα του κράτους μέλους για προηγούμενη ακρόαση ενώ οι ίδιοι οι ενδιαφερόμενοι δεν δύνανται να επικαλούνται δικαιώματα άμυνας αναγνωριζόμενα υπέρ των προσώπων κατά των οποίων εκκινείται η διαδικασία έρευνας της Επιτροπής, ήτοι υπέρ του διαδίκου κράτους μέλους. Σε κάθε, όμως περίπτωση η συμμετοχή τόσο του κράτους μέλους όσο και της ωφεληθείσας επιχείρησης στη διοικητική διαδικασία ενώπιον της Επιτροπής, εφόσον, όπως εν προκειμένω, δεν προβλήθηκε ανυπερβλήτο κώλυμα από την ΟΑ ως προς τη μη επαρκή πληροφόρηση και τη συμμετοχή της σε αυτή, δεν δύναται να θεμελιώσει προσβολή των διαδικαστικών δικαιωμάτων των ενδιαφερομένων πλευρών.²⁴⁸

²⁴⁶ Βάσει του προγράμματος αναδιάρθρωσης έως την 11-12-2002 και λαμβάνοντας υπ' όψιν τα μέτρα περιορισμού του κόστους, την πιθανότητα της ιδιωτικοποίησης, τη βελτίωση των λειτουργικών αποτελεσμάτων κλπ

²⁴⁷ βλ. αιτιολογική σκέψη 150

²⁴⁸ βλ. αιτιολογικές σκέψεις 42-45. Η ΟΑ εξάλλου συμμετείχε όπως προκύπτει από τη δικογραφία μέσω διευθυντικών στελεχών της στις συναντήσεις της Επιτροπής με τις ελληνικές αρχές και σε κάθε περίπτωση μοναδικός της μέτοχος είναι το ελληνικό Δημόσιο.

Το ΓΔικΕΕ εφάρμοσε επίσης το κριτήριο του ιδιώτη πιστωτή επί των πραγματικών περιστατικών. Σύμφωνα με το κριτήριο του ιδιώτη πιστωτή²⁴⁹, το οποίο αποτελεί εξέλιξη του κριτηρίου του ιδιώτη επενδυτή²⁵⁰, κατά την οικονομική ανάλυση μιας κρατικής ενίσχυσης εξετάζεται η συμπεριφορά που θα είχε ένας ιδιώτης πιστωτής, εάν η ωφελούμενη επιχείρηση όφειλε προς αυτόν αντίστοιχα ποσά υπό αντίστοιχες συνθήκες.

Το ΓΔικΕΕ εφάρμοσε το κριτήριο του ιδιώτη πιστωτή αναφορικά με το χρόνο που ένας ιδιώτης πιστωτής θα έπαινε να ανέχεται τη διαιώνιση μη καταβολής των οφειλομένων σε άλλα αεροδρόμια μισθωμάτων, τη μη καταβολή του τέλους «σπατόσημου», και των εισφορών κοινωνικής ασφάλισης στο ΙΚΑ από την Ο.Α. και κατέληξε ότι λαμβανομένου υπ' όψιν του ύψους της οφειλής, της διαρκώς επιδεινούμενης οικονομικής κατάστασης της ΟΑ και του κινδύνου που διέτρεχε ο πιστωτής να μην εισπράξει το ποσό αυτό ένας ιδιώτης επενδυτής δεν θα είχε ανεχθεί την μακροχρόνια καθυστέρηση καταβολής αυτών των οφειλών.

Πέραν των επιμέρους υποχρεώσεων που δέχθηκε το ΓΔικΕΕ ότι δεν τήρησαν οι ελληνικές αρχές δέχθηκε ακόμα ότι είχαν χορηγηθεί νέες ενισχύσεις, παραβαίνοντας και για αυτό το λόγο τις δεσμεύσεις του 1994 και του 1998

Ωστόσο, το ΓΔικΕΕ ακύρωσε την προσβαλλόμενη απόφαση της Επιτροπής ως προς τη μη καταβολή των αερολιμενικών τελών στο Διεθνή Αερολιμένα Αθηνών²⁵¹, του ΦΠΑ επί των καυσίμων²⁵² και επί των ανταλλακτικών λόγω ελλιπούς αιτιολογίας της απόφασης της Επιτροπής. Ιδιαίτερα δε όσον αφορά στη καταβολή του ΦΠΑ το ΓΔικΕΕ στηριζόμενο στο άρθρο 10 της έκτης οδηγίας του Συμβουλίου της 17^{ης} Μαΐου του 1977 «περί εναρμονίσεως των νομοθεσιών των κρατών μελών, των σχετικών με τους

²⁴⁹ Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο διατύπωσε για πρώτη φορά το κριτήριο του ιδιώτη πιστωτή στην υπόθεση Tubacex/Fogasa ΔικΕΕ C-342/96, Συλλ 1999, σελ I-2459, βλ Ben Slocock, The Market Economy Investor Principle, Competition Policy, Newsletter, No 2, Ιούνιος 2002, σελ 23

²⁵⁰ Αντίθετα από το κριτήριο του ιδιώτη επενδυτή, όπου η οικονομική ανάλυση αναζητά τους όρους υπό τους οποίους αντίστοιχη χρηματοδότηση μιας επιχείρησης θα ήταν εφικτή στην ελεύθερη αγορά από υπαρκτούς ιδιώτες επενδυτές (εξέταση πραγματικών κρίσιμων στοιχείων), στην περίπτωση του κριτηρίου του ιδιώτη πιστωτή εξετάζονται συγκεκριμένες και δεδομένες απαιτήσεις των πιστωτών έναντι μιας επιχείρησης, η δε ανάλυση είναι πολύ πιο υποθετική αφού δεν είναι δόκιμη η αναζήτηση ίδιας φύσεως και από τις ίδιες αιτίες οφειλών προς ιδιώτες επενδυτές. Βλ και ΔήΣΚΕ 1-3/2007 Χ.Γκολφινόπουλος «Ενισχύσεις αναδιάρθρωσης και το κριτήριο του ιδιώτη πιστωτή-Η απόφαση Τ-68/03 «Ολυμπιακή Αεροπορία Υπηρεσίες ΑΕ κατά Ευρωπαϊκής Επιτροπής», σελ 67

²⁵¹ Αιτιολογικές σκέψεις 312-319

²⁵² Αιτιολογικές σκέψεις 320-365

φόρους κύκλου εργασιών-Κοινό σύστημα φόρου προστιθέμενης αξίας: ομοιόμορφη φορολογική βάση», έκρινε ότι το μοναδικό όφελος που θα μπορούσε να αποκομίσει η Ο.Α από τη μη καταβολή του ΦΠΑ συνίσταται σε ένα οικονομικό πλεονέκτημα λόγω της προσωρινής εκταμίευσης του φόρου εισροών. Επειδή, όμως η Επιτροπή δεν αναφέρθηκε σε τέτοιο όφελος, παρά στηρίχθηκε μόνον στη μη καταβολή, δεν προσδιόρισε επαρκώς τις προϋποθέσεις που απαιτούνται, ώστε να χαρακτηριστεί η μη καταβολή ως πραγματικό οικονομικό πλεονέκτημα που εμπίπτει στο άρθρο 107 παρ 1.

5.1.4 Η προσφυγή της Επιτροπής στο ΔικΕΕ (Υποθ. C-419/06/ 14.2.2008)²⁵³

Με την εν λόγω προσφυγή του άρθρου 108 παρ 2 ΣυνθΛΕΕ η Επιτροπή ζητούσε από το Δικαστήριο να διαπιστώσει ότι η Ελληνική Δημοκρατία μη λαμβάνοντας εμπροθέσμως όλα τα αναγκαία μέτρα για την κατάργηση των παράνομων και ασυμβίβαστων με την κοινή αγορά ενισχύσεων, την ανάκτηση των ενισχύσεων από τους αποδέκτες και παραλείποντας να ενημερώσει την Επιτροπή για τα μέτρα αυτά σύμφωνα με τα όσα όριζε η υπ' αριθμ 2003/372/EK απόφαση της Επιτροπής για τις κρατικές ενισχύσεις που χορηγήθηκαν από την Ελλάδα υπέρ της Ολυμπιακής Αεροπορίας και των Ολυμπιακών Αερογραμμών παρέβη τις υποχρεώσεις που συνάγονταν από τα άρθρα 2 έως 4 της εν λόγω αποφάσεως.

Η Ελληνική Δημοκρατία υποστήριξε σε γενικές γραμμές ότι η Επιτροπή δεν υπέδειξε αξιόπιστη μέθοδο υπολογισμού που να καθιστά δυνατό τον υπολογισμό των προς ανάκτηση ποσών, πως υπερεκτιμήθηκε η αξία του ενεργητικού που μεταβιβάστηκε στις Ολυμπιακές Αερογραμμές, αμφισβήτησε το κύρος της εν λόγω αποφάσεως της Επιτροπής και υποστήριξε ότι η υποχρέωση ανακτήσεως είναι δυσανάλογη.

Το Δικαστήριο εν προκειμένω απέρριψε τα επιχειρήματα της ελληνικής Δημοκρατίας και έκρινε ότι η Ελληνική Δημοκρατία δεν έλαβε εμπρόθεσμα όλα τα αναγκαία μέτρα προκειμένου να καταργήσει τις ενισχύσεις που κήρυξε παράνομες και ασύμβατες με τη κοινή αγορά η Επιτροπή, δεν ανέκτησε αυτές

²⁵³ ΔικΕΕ, C-419/06 Επιτροπή κατά Ελληνικής Δημοκρατίας, διαθέσιμη στην ηλεκτρονική Δ/ση . <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62003A0068:EL:HTML>

ως όφειλε και ως εκ τούτου παραβίασε τις υποχρεώσεις που υπέχει βάσει των άρθρων 2 και 4 της αποφάσεως αυτής.

Ειδικότερη αναφορά θα πρέπει να γίνει στο ζήτημα του μη-επιτρεπτού υποβολής ενστάσεων αναγόμενων στο κύρος της απόφασης της Επιτροπής κατά την εξέταση της προσφυγής του άρθρου 108 παρ 2 της ΣυνθΛΕΕ Σύμφωνα με τη πάγια νομολογία του το ΔικΕΕ²⁵⁴. απέρριψε τις ενστάσεις της Ελλάδας αναφορικά με το κύρος της ανακτητικής απόφασης της Επιτροπής ²⁵⁵ διευκρινίζοντας ότι οι εν λόγω ενστάσεις θα μπορούσαν να εξετασθούν μόνον στο πλαίσιο σχετικής αιτήσεως ακυρώσεως κατά της απόφασης της Επιτροπής. Ωστόσο, το Δικαστήριο δέχθηκε να εξετάσει τους προβαλλόμενους από την Ελλάδα ισχυρισμούς περί παραβίασης της αρχής της αναλογικότητας από την εφαρμογή της ανακτητικής αποφάσεως της Επιτροπής, παρά το γεγονός ότι αυτή θίγει το κύρος της απόφασης της Επιτροπής. Παρότι, το Δικαστήριο απέρριψε εν τέλει τους ισχυρισμούς αυτούς , η στάση αυτή υποδεικνύει²⁵⁶ ότι η αρχή του αποκλεισμού υποβολής ενστάσεων αναφορικά με το κύρος της απόφασης της Επιτροπής είναι δυνατόν να υπόκειται σε κάποιες εξαιρέσεις λόγω παραβίασης, όπως εν προκειμένω, θεμελιωδών αρχών του κοινοτικού δικαίου. ²⁵⁷.

Ιδιαίτερη μνεία θα πρέπει να γίνει ακόμη, στο ζήτημα της δικονομικής αυτονομίας κατά τη διαδικασία ανάκτησης το οποίο θίγεται στην ως άνω απόφαση. Συγκεκριμένα, η Ελληνική Δημοκρατία προέβαλλε το επιχείρημα ότι υπόχρεη προς επιστροφή της ενίσχυσης του άρθρου 1 παρ 4 της απόφασης της Επιτροπής ήταν μόνον η Ο.Α. και όχι οι Ολυμπιακές Αερογραμμές σύμφωνα με το ελληνικό νομοθετικό πλαίσιο και ότι η λύση και εκκαθάριση της ΟΑ προκειμένου να επιταχυνθεί η διαδικασία ανάκτησης αντίκειται στην αρχή της αναλογικότητας και προσβάλλει το δικαίωμα της Ο.Α. για αποτελεσματική δικαστική προστασία.

Το ΔικΕΕ επισήμανε ότι η εφαρμογή των εθνικών διαδικασιών ανάκτησης της κρατικής ενίσχυσης εξαρτάται από την προϋπόθεση της αποτελεσματικότητας και επιβάλλεται να πραγματοποιείται αμελλητί για την

²⁵⁴ ΔικΕΕ, C-156/77, Επιτροπή κατά Βελγίου, Συλλ 1978, σελ I-1888, σκεψ 19-20 και ΓΔικΕΕ C-183/91, Επιτροπή κατά Ελληνικής Δημοκρατίας, Συλλ 1993, σελ I-3131, σκεψ. 10

²⁵⁵ βλ. Αιτιολογικές σκέψεις 51-52

²⁵⁶ Β. Καραγιάννης «Ολυμπιακή Αεροπορία –Παράνομες Κρατικές Ενισχύσεις», ΘΠΔΔ 3/08 σελ 362

²⁵⁷ ΔικΕΕ, C-6-11/69, Συλλ 1969, σελ 523, σκεψ 13

αποκατάσταση του ανταγωνισμού. Ως εκ τούτου, απέρριψε (σιωπηρά) την επιχειρηματολογία της Ελληνικής Δημοκρατίας αναφορικά με το ζήτημα του υποχρέου προς ανάκτηση, καθώς, σύμφωνα με την πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, η ενίσχυση αναζητείται από τον πραγματικά ωφεληθέντα ²⁵⁸.

Αναφορικά, επίσης, με το επιχείρημα της Ελληνικής Δημοκρατίας για την αξίωση αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας της ΟΑ κατά το άρθρο 20 του Συντάγματος θα πρέπει να παρατηρηθούν τα ακόλουθα.: ²⁵⁹ Το ΔικΕΕ έχει δεχθεί ότι η ωφελούμενη επιχείρηση υπό αυστηρές προϋποθέσεις εφαρμογής προστατεύεται από την αρχή της νόμιμης εμπιστοσύνης ²⁶⁰. Το ίδιο θα μπορούσε να γίνει δεκτό και για την αρχή της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας. Η εφαρμογή της αρχής αυτής, όμως, ενδεχομένως να προκαλεί ιεραρχική σύγκρουση μεταξύ εθνικού συντάγματος και κοινοτικού δικαίου και ζήτημα πρωταρχίας μεταξύ αυτών. Η ενδεχόμενη αυτή σύγκρουση θα μπορούσε να προκύψει στις εξής περιπτώσεις: αφενός μεν στη περίπτωση κατά την οποία το κράτος μέλος καλείται να αναλάβει όλες τις πρωτοβουλίες για την ανάκτηση των προς ανάκτηση ποσών, οπότε θα πρέπει να θεωρήσουμε ότι το κοινοτικό δίκαιο υπερέχει, διότι δεν περιορίζεται το δικαίωμα της ωφεληθείσας επιχείρησης για δικαστική προστασία, αφετέρου δε στη περίπτωση εκείνη κατά την οποία το κράτος μέλος επηρεάζει άμεσα ή έμμεσα τη συμπεριφορά της υποχρέου επιχείρησης. Εδώ θα πρέπει να διακρίνουμε τη περίπτωση εκείνη, όπως εν προκειμένω, κατά την οποία το κράτος μέλος ελέγχει άμεσα ή έμμεσα την ωφεληθείσα επιχείρηση, οπότε το κράτος μέλος οφείλει να εξαντλήσει τις δυνατότητες ελέγχου της επιχείρησης για την αποτελεσματική και άμεση ανάκτηση της κρατικής ενίσχυσης από την περίπτωση εκείνη κατά την οποία η ωφεληθείσα επιχείρηση δεν επηρεάζεται από το κράτος, οπότε και αυτό θα μπορούσε να αντιτάξει την αδυναμία του να λάβει δυσανάλογα μέτρα που θίγουν το δικαίωμα δικαστικής προστασίας της.

²⁵⁸ ΔικΕΕ C-52/84, Επιτροπή κατά Βελγίου, Συλλ 1986, σελ I-89, ΔικΕΕ C-5/86, Επιτροπή κατά Βελγίου, Συλλ 1987, σελ 1773 και ΔικΕΕ C-305/88, Ιταλική Δημοκρατία κατά Επιτροπής, Συλλ 1991, σελ I-1603, σκεψ.60

²⁵⁹ Β. Καραγιάννης «Ολυμπιακή Αεροπορία –Παράνομες Κρατικές Ενισχύσεις», ΘΠΔΔ 3/08 σελ 363

²⁶⁰ ΔικΕΕ, C-5/89, Επιτροπή κατά Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας, Συλλ 1990, σελ I-3437, σκεψ 13-18

5.1.5 Προσφυγή της Επιτροπής κατ' άρθρο 260 ΣυνθΛΕΕ λόγω παραβάσεως (C-369/07 ΔικΕΕ/7.7.09)²⁶¹

Η Ελληνική Δημοκρατία δεν προέβη σε ενέργειες ανάκτησης των κρατικών ενισχύσεων που είχαν χορηγηθεί στην Ο.Α. ούτε μετά την έκδοση της υπ' αριθμ C-415/03 ²⁶² απόφασης του Δικαστηρίου, η οποία αναγνώριζε την παράβαση της υποχρέωσης ανάκτησης από μέρους της ελληνικής Δημοκρατίας. Για τον λόγο αυτό η Επιτροπή απηύθυνε ανακοίνωση στην Ελληνική Δημοκρατία με την οποία την καλούσε να την ενημερώσει για τα μέτρα που είχε λάβει ως προς την εκτέλεση της υπ' αριθμ C-415/03 απόφασης του Δικαστηρίου.

Η Ελληνική Δημοκρατία με απάντηση της τον Ιούνιο του 2005 επισήμανε ότι οι διαδικασίες ανάκτησης έναντι της Ο.Α. θα περατώνονταν εντός ορισμένων μηνών χάρις στη πώληση στοιχείων του ενεργητικού της Ο.Α. και τη διάθεση μεριδίων αυτής, ενώ παράλληλα ενημέρωσε την Επιτροπή ότι η εκτέλεση του άρθρου 1 της απόφασης είχε ανασταλεί από το Διοικητικό Πρωτοδικείο Αθηνών.

Κατόπιν τούτου η Επιτροπή θεωρώντας ότι οι ελληνικές αρχές δεν είχαν συμμορφωθεί με το περιεχόμενο της υπ' αριθμ C-415/03 απόφασης του Δικαστηρίου άσκησε εναντίον της Ελλάδας προσφυγή κατ' άρθρο 260 της ΣυνθΛΕΕ για τον προσδιορισμό κατ' αποκοπή ποσού και χρηματικής ποινής κατά της Ελληνικής Δημοκρατίας.

Μετά την έκδοση της υπ' αριθμ T-68/03²⁶³ απόφασης του ΓΔικΕΕ τα ποσά που υπολείπονταν προς ανάκτηση ενισχύσεων στην Ο.Α είχαν διαμορφωθεί σύμφωνα με την Επιτροπή ως εξής: 41 εκατομμύρια ευρώ δυνάμει του άρθρου 1 της απόφασης της Επιτροπής, 2,5 εκατομμύρια ευρώ για οφειλόμενα μισθώματα σε αερολιμένες και 61 εκατομμύρια ευρώ για το τέλος «σπατόσημο» .

Τον Οκτώβριο του 2008 το Δικαστήριο δυνάμει του άρθρου 54^A του Κανονισμού Διαδικασίας ζήτησε από την Ελληνική Δημοκρατία να

²⁶¹ ΔικΕΕ C-369/07, , Επιτροπή κατά Ελληνικής Δημοκρατίας, δημοσίευση ΝΟΜΟΣ

²⁶² ΔικΕΕ C-415/03, Επιτροπή κατά Ο.Α. , διαθέσιμη στη Δ/ση . <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62003A0068:EL:HTML> βλ και ΔηΣΚΕ 2/05 με σχόλιο Ε. Μουαμελετζή σελ 257-259

²⁶³ ΓΔικΕΕ T-68/03, Ο.Α. κατά Επιτροπής, διαθέσιμη στην ηλεκτρονική Δ/ση . <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62003A0068:EL:HTML>

προσδιορίσει , μεταξύ άλλων με ποια νομική βάση και με ποιους τρόπους συμψηφίστηκαν ποσά βάσει των άρθρων 1 και 2 της απόφασης της Επιτροπής με τις οφειλές του Δημοσίου προς την εταιρία αυτή. Η Ελληνική Δημοκρατία απάντησε ότι ορισμένες οφειλές της ΟΑ για την επιστροφή του κεφαλαίου του άρθρ 1 και του υπολοίπου του τέλους «σπατόσημο» καθώς και ένα τιμολόγιο της πολιτικής αεροπορίας ποσού 176.802 ευρώ , συμψηφίστηκαν με τις αποζημιώσεις που επιδικάστηκαν στην εταιρία βάσει διαιτητικών αποφάσεων..

Το Δικαστήριο καταρχήν διαπίστωσε, όπως ήταν αναμενόμενο και σύμφωνα με την πάγια νομολογία του ²⁶⁴, ότι η Ελλάδα υπερέβη το χρονικό σημείο λήξεως της προθεσμίας που τάχθηκε δυνάμει του άρθρου 260 με την αιτιολογημένη γνώμη της Ελλάδας, ήτοι την 10^η Ιουνίου 2006 και απέρριψε τους ισχυρισμούς της ελληνικής Δημοκρατίας περί δυσχερειών ποσοτικού περιορισμού των ποσών και έλλειψης συνεργασίας με την Επιτροπή επαναλαμβάνοντας την πάγια θέση του ότι η Επιτροπή δεν υποχρεούται στον επακριβή προσδιορισμό του προς ανάκτηση ποσού.²⁶⁵

Περαιτέρω αναφορικά με την επιβολή χρηματικής ποινής προκειμένου να προσδιορίσει αυτή το Δικαστήριο εξέτασε την ένσταση συμψηφισμού της Ελληνικής Δημοκρατίας, την οποία έκανε δεκτή ως νόμιμο τρόπο εκπλήρωσης της υποχρέωσης ανάκτησης ²⁶⁶αναφορικά με : το ποσό της ενίσχυσης που συνιστά η εισφορά κεφαλαίου ποσού 601.289.003 ευρώ, το μέρος της συνολικής οφειλής τέλους «σπατοσήμου» ποσού 38.912 ευρώ , τμήμα των αερολιμενικών τελών ποσού 176.082 ευρώ. Αντιθέτως έκρινε ότι δεν απεδείχθη η εκπλήρωση της υποχρέωσης ανάκτησης αναφορικά με : το τέλος σπατοσήμου ύψος 22.806.158 ευρώ και τα αερολιμενικά μισθώματα συνολικού ποσού 2.046.000 ευρώ.

Περαιτέρω, το Δικαστήριο προκειμένου να επιδικάσει χρηματική ποινή έλαβε υπ' όψιν του τη διάρκεια της παραβάσεως, ήτοι την παρέλευση 4 ετών από την συντέλεση της παράβασης τη σοβαρότητα αυτής ενόψει της διασυννοριακής φύσεως της αγοράς των αεροπορικών εταιριών και την

²⁶⁴ ΔικΕΕ , C-304/02, Επιτροπή κατά Γαλλίας , Συλλ 2005, σελ I-6263, σκέψ. 30

²⁶⁵ ΔικΕΕ C-419/06, Ισπανία κατά Επιτροπής, Συλλ 2000, σελ I-8717, σκεψ. 25

²⁶⁶ Διότι σύμφωνα με το άρθρ 14 του Διαδικαστικού Κανονισμού η ανάκτηση πραγματοποιείται κατά την εθνική νομοθεσία βλ και ΔικΕΕ C-209/00, Επιτροπή κατά Γερμανίας , Συλλ 2002, σελ I-11695, σκεψ. 32

ικανότητα πληρωμής του οικείου κράτους²⁶⁷ . Εν τέλει επέβαλλε χρηματική ποινή στην Ελληνική Δημοκρατία ύψους 16.000 ευρώ για κάθε ημέρα καθυστέρησης μετά την παρέλευση ενός μήνα από τη δημοσίευση της αποφάσεως.

Επιπλέον, παρά τις αντιρρήσεις της Ελληνικής Δημοκρατίας , η οποία υποστήριξε ότι η σωρευτική επιβολή των κυρώσεων είναι δυσανάλογη , ενόψει του ότι επιδιώκουν τον ίδιο σκοπό και θα πρέπει να επιβάλλονται διαζευκτικά σε συνάρτηση με το ζήτημα ποια από τις δυο είναι περισσότερο ενδεδειγμένη, το ΔικΕΕ επέβαλε σωρευτικά την ως άνω χρηματική ποινή και κατ' αποκοπή ποσό ύψους 2 εκατομμυρίων ευρώ, επισημαίνοντας ότι εναπόκειται στην κρίση του δικαστηρίου η επιβολή ποινής σωρευτικά με την επιβολή κατ' αποκοπήν προστίμου προκειμένου να καταστεί αποτελεσματική η πρόληψη στο μέλλον ανάλογων παραβάσεων.²⁶⁸

5.2 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Παρά την αρχική ελαστικότητα της Επιτροπής ως προς την κρίση της επί του συμβιβάσιμου της χορήγησης κρατικών ενισχύσεων στην Ο.Α. και την μετέπειτα ανεκτικότητα της έναντι της μη τήρησης των δεσμεύσεων που είχε αναλάβει η Ελληνική Δημοκρατία προκειμένου να χορηγήσει σύννομα κρατικές ενισχύσεις αναδιάρθρωσης στην Ο.Α. , η Ελληνική Δημοκρατία δεν κατόρθωσε να εξυγιάνει την προβληματική αυτή επιχείρηση αλλά ούτε και συμμορφώθηκε με την υπ' αριθμ 2003/372/EΚ απόφαση της Επιτροπής περί έγκαιρης ανάκτησης των παρανόμως και μη συμβατών με την κοινή αγορά χορηγηθεισών κρατικών ενισχύσεων.

Η παράβαση της υποχρέωσης συμμόρφωσης με την ως άνω απόφαση της Επιτροπής αναγνωρίστηκε από το ΔικΕΕ ²⁶⁹ , όμως η Ελληνική Δημοκρατία δεν προχώρησε σε επαρκείς και έγκαιρες εσωτερικές ενέργειες υλοποίησης της ανακτητικής απόφασης της Επιτροπής. Στην αιτιολογημένη γνώμη που απηύθυνε η Επιτροπή κατά της Ο.Α. με την οποία πρότεινε ως πιο αποτελεσματικό τρόπο ανάκτησης των κρατικών ενισχύσεων την εκκαθάριση

²⁶⁷ Εφήρμοσε τον προτεινόμενο από την Επιτροπή ειδικό συντελεστή βλ αντί άλλων ΔικΕΕ C-278/01, Επιτροπή κατά Ισπανίας , Συλλ 2003, σελ I-14141, σκεψ. 59

²⁶⁸ βλ. αιτιολογική σκέψη 140

²⁶⁹ βλ παραπάνω υπό 5.1.2, 5.1.4

της εταιρίας η ελληνική δημοκρατία . αντέτεινε ότι αυτή η λύση θα παραβίαζε την αρχή της αναλογικότητας και το δικαίωμα δικαστικής προστασίας της Ο.Α, ισχυρισμό τον οποίο εύλογα απέρριψε εν συνεχεία το ΔικΕΕ , δοθέντος ότι το δημόσιο συμφέρον ενίσχυσης του εθνικού μεταφορέα είχε ληφθεί αρκούντως υπ' όψιν της Επιτροπής , η οποία είχε δεχθεί την κατ' επανάληψη χορήγηση κρατικών ενισχύσεων στην Ο.Α για την αναδιάρθρωση της. Τουναντίον, η Ο.Α. είχε παραβεί κατ' επανάληψη τους όρους που έθεταν οι θετικές αποφάσεις της Επιτροπής προκαλώντας ούτως στέβλωση του ανταγωνισμού στον τομέα των αερομεταφορών.

Ως εκ τούτου ορθά το Δικαστήριο υπό το πρίσμα της πρακτικής αποτελεσματικότητας των αποφάσεων της Επιτροπής απέρριψε τους ισχυρισμούς της Ελληνικής Δημοκρατίας τονίζοντας ότι η μέσω ανακτήσεως κατάργηση μιας παράνομης κρατικής ενισχύσεως αποτελεί τη λογική συνέπεια της διαπιστώσεως της ελλείψεως νομιμότητας.

Κατόπιν τούτου η Επιτροπή προσέφυγε στο ΔικΕΕ προκειμένου να επιβληθεί στην Ελληνική Δημοκρατία χρηματική ποινή και κατ' αποκοπή πρόστιμο λόγω της μη συμμόρφωσης της με την υπ' αριθμ 415/03 απόφαση του ΔικΕΕ. Το ΔικΕΕ. με την υπ' αριθμ C-369/07²⁷⁰ απόφαση του έκανε μεν εν μέρει δεκτή την ένσταση συμψηφισμού της Ελληνικής Δημοκρατίας ως νόμιμο τρόπο εκπλήρωσης της υποχρέωσης ανάκτησης.²⁷¹ και περιόρισε κατά τούτο τα προς ανάκτηση ποσά που όριζε η υπ' αριθμ 2003/372/EK απόφαση της Επιτροπής, επέβαλλε ωστόσο στην Ελληνική Δημοκρατία σωρευτικά χρηματική ποινή και κατ' αποκοπή πρόστιμο λόγω της μη συμμόρφωσης της με την υπ' αριθμ C-415/03 απόφαση του.

Η σωρευτική επιβολή της χρηματικής ποινής ύψους 16.000 ευρώ για κάθε ημέρα καθυστέρησης στην εφαρμογή των αναγκαίων μέτρων και κατ' αποκοπή ποινής 2 εκατομμυρίων ευρώ υποδεικνύει την πρόθεση του δικαστηρίου να εξαντλήσει την αυστηρότητα του ενόψει της μακροχρόνιας παράβασης της υποχρέωσης της Ελληνικής Δημοκρατίας να εκτελέσει την

²⁷⁰ ΔικΕΕ C-369/07, , Επιτροπή κατά Ελληνικής Δημοκρατίας, δημοσίευση ΝΟΜΟΣ

²⁷¹ βλ παραπάνω υπό 5.1. Οι εν λόγω αποζημιώσεις επιδικάστηκαν στην εταιρία αυτή από διαιτητικό δικαστήριο που συστάθηκε κατ' εφαρμογή διαιτητικής ρήτρας προβλεπόμενης στο άρθρο 27 του νομοθετικού διατάγματος 3560/1956 , περί κυρώσεως της συμβάσεως που συνάφθηκε μεταξύ του Ελληνικού Δημοσίου και του Αριστοτέλη Ωνάση

απόφαση του Δικαστηρίου , ώστε να προλαμβάνονται αποτελεσματικά ανάλογες παραβάσεις του κοινοτικού δικαίου στο μέλλον .

6. ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Βασικό στόχο του δικαίου που διέπει την ανάκτηση των κρατικών ενισχύσεων αποτελεί η αποτελεσματικότητα των διαδικασιών ανάκτησης των κρατικών ενισχύσεων που διατάσσονται από την Επιτροπή και υλοποιούνται στο πλαίσιο της εθνικής έννομης τάξης [αρχή του *effet utile*] επί σκοπώ πραγματικής αποκατάστασης της ενδοκοινοτικής ανταγωνιστικής ισορροπίας. Ειδικότερα, υπό το πρίσμα της αρχής της αποτελεσματικότητας της ανακτητικής αποφάσεως της Επιτροπής έχει διαμορφωθεί ένα πλέγμα κοινοτικής νομοθεσίας, νομολογίας και ήπιου δικαίου, το οποίο οι εθνικές αρχές και ο εθνικός δικαστής καλούνται να εφαρμόσουν προκειμένου να καθίσταται δυνατή η άμεση και πραγματική επιστροφή των παρανόμων και μη συμβατών με την κοινή αγορά κρατικών ενισχύσεων.

Καταρχάς, το νομικό καθεστώς χορήγησης και ανάκτησης κρατικών ενισχύσεων εδράζει στα άρθρα 107 και 108 της ΣυνθΛΕΕ, τα οποία προβλέπουν αφενός μεν την γενική αρχή απαγόρευσης χορήγησης κρατικών ενισχύσεων, αφετέρου δε τις εξαιρέσεις από την γενική αρχή, τις προϋποθέσεις και τη διαδικασία έγκρισης συμβατών με την κοινή αγορά κρατικών ενισχύσεων. Οι διατάξεις των άρθρων 107-108 της ΣυνθΛΕΕ περί κρατικών ενισχύσεων εφαρμόζονται από τον έλληνα δικαστή, απολαμβάνουν αυξημένη τυπική ισχύ και υπερισχύουν από κάθε άλλη αντίθετη διάταξη νόμου κατά το άρθρο 28 του Συντάγματος, το οποίο αποτελεί θεμέλιο για τη συμμετοχή της χώρας στις διαδικασίες της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.

Το άρθρο 108 της ΣυνθΛΕΕ απονέμει ρητά στην Επιτροπή την αποκλειστική αρμοδιότητα ελέγχου της συμβατότητας των κρατικών ενισχύσεων με την κοινή αγορά, καθώς επίσης έκδοσης εντολής ανάκτησης της μη συμβατής με την κοινή αγορά ενίσχυσης και ειδικής προσφυγής του άρθρου 108 παρ 2 ΣυνθΛΕΕ στο ΔικΕΕ λόγω παράβασης της υποχρέωσης του κράτους μέλους να συμμορφωθεί με την απόφαση ανάκτησης της Επιτροπής.

Όσον αφορά ειδικότερα το ζήτημα της ανάκτησης κρατικών ενισχύσεων, οι οποίες κρίνονται μη συμβατές με την κοινή αγορά, αυτό ρυθμίζεται συγκεκριμένα από τον Διαδικαστικό Κανονισμό του Συμβουλίου, η θέσπιση του οποίου συντείνει σημαντικά στην ενίσχυση της ασφάλειας και της διαφάνειας δικαίου, δεδομένου ότι κωδικοποιεί την πρακτική εφαρμογή του

άρθρου 108 της ΣυνθΛΕΕ από την Επιτροπή και τα κοινοτικά δικαστήρια. Το άρθρο 14 του Διαδικαστικού Κανονισμού προβλέπει δυο ουσιαστικές προϋποθέσεις προκειμένου η Επιτροπή να εκδώσει απόφαση ανάκτησης. Η πρώτη εξ αυτών αφορά στην παράνομη χορήγηση της κρατικής ενίσχυσης. Το κράτος μέλος θα πρέπει να έχει προβεί σε χορήγηση νέας κρατικής ενίσχυσης παραβιάζοντας την υποχρέωση προηγούμενης κοινοποίησης στην Επιτροπή που υπέχει βάσει του άρθρου 108 παρ 3 της ΣυνθΛΕΕ. Η δεύτερη εξ αυτών αφορά στην έκδοση αρνητικής απόφασης της Επιτροπής ως προς το συμβατό χαρακτήρα της με την κοινή αγορά.

Περαιτέρω, το άρθρο 14 του Διαδικαστικού Κανονισμού κατά την επιταγή της αρχής της αποτελεσματικότητας προβλέπει την «αμελλητί» εκτέλεση της ανακτητικής απόφασης της Επιτροπής από τις εθνικές αρχές του κράτους μέλους που χορήγησαν αυτή σύμφωνα με την προβλεπόμενη εθνική διαδικασία και με το νόμιμο τόκο από την ημερομηνία διάθεσης της ενίσχυσης στον δικαιούχο έως την ανάκτηση της.

Μετά την έκδοση της ανακτητικής απόφασης της Επιτροπής οι εθνικές αρχές του κράτους μέλους καλούνται να προβούν σε όλες τις απαραίτητες ενέργειες προκειμένου να καταστεί αποτελεσματική η ανάκτηση των κρατικών ενισχύσεων κατά την διαδικασία που προβλέπει η εθνική έννομη τάξη, λαμβάνοντας υπ' όψιν το συμφέρον της κοινότητας..

Επιπλέον, τα εθνικά δικαστήρια καλούνται να διασφαλίσουν τα δικαιώματα των ανταγωνιστών της ωφεληθείσας εκ της κρατικής ενισχύσεως επιχειρήσεως, τα οποία αρύονται από το άμεσο αποτέλεσμα της απαγόρευσης χορήγησης κρατικών ενισχύσεων άνευ προηγούμενης κοινοποίησης και έγκρισης της Επιτροπής που προβλέπεται στο άρθρο 108 παρ 3 της ΣυνθΛΕΕ. Ο ρόλος τους αυτός προσλαμβάνει ιδιαίτερη σημασία στην περίπτωση χορήγησης παράνομης κρατικής ενίσχυσης (μη κοινοποιηθείσας στην Επιτροπή), ο συμβατός ή μη χαρακτήρας της οποίας δεν έχει κριθεί από την Επιτροπή, διότι στην περίπτωση αυτή τα εθνικά δικαστήρια και μόνον έχουν την αρμοδιότητα να διατάξουν την ανάκτηση της κρατικής ενίσχυσης η οποία χορηγήθηκε κατά παράβαση του κοινοτικού δικαίου και δη της υποχρέωσης που θέτει το άρθρο 108 παρ 3 της ΣυνθΛΕΕ περί προηγούμενης κοινοποίησης στην Επιτροπή.

Συγκεκριμένα, τα εθνικά δικαστήρια σύμφωνα με την πάγια επί του θέματος νομολογία του Δικαστηρίου και τις Κατευθυντήριες Γραμμές της Επιτροπής είναι τρόπον τινά υποχρεωμένα να διατάσσουν την ανάκτηση παρανόμων κρατικών ενισχύσεων, διότι διαφορετική ερμηνεία του άρθρου 108 παρ 3 της Συνθ ΛΕΕ θα σήμαινε την παράκαμψη της υποχρέωσης κοινοποίησης και την εκ των υστέρων νομιμοποίηση παράνομων κρατικών ενισχύσεων. Εντούτοις, θα πρέπει να διαχωρίσουμε την περίπτωση εκείνη κατά την οποία η Επιτροπή έχει εν τω μεταξύ λάβει απόφαση με την οποία διαπιστώνει την συμβατότητα μιας παράνομης κρατικής ενισχύσεως με την κοινή αγορά, οπότε ο εθνικός δικαστής κατ' εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου καλείται να άρει το παράνομο ανταγωνιστικό πλεονέκτημα του αποδέκτη της κρατικής ενίσχυσης για το χρονικό διάστημα που επωφελήθηκε της κρατικής ενισχύσεως χωρίς την έγκριση της Επιτροπής, ήτοι να υποχρεώσει τον δικαιούχο να καταβάλει μόνον τόκους για το χρονικό διάστημα της παρανομίας.

Αναφορικά με την θεματική της διαδικασίας ανάκτησης των κρατικών ενισχύσεων από τις εθνικές αρχές η Επιτροπή έχει εκδώσει την υπ' αριθμ 2007/C 272/05 Ανακοίνωση της²⁷² «Για μια αποτελεσματική εφαρμογή των αποφάσεων της Επιτροπής με τις οποίες τα κράτη μέλη διατάσσονται να ανακτήσουν παράνομες και ασυμβίβαστες κρατικές ενισχύσεις » και την υπ' αριθμ. 2009/C 85/01 Ανακοίνωση της²⁷³ «Σχετικά με την εφαρμογή της νομοθεσίας περί κρατικών ενισχύσεων από τα εθνικά δικαστήρια» ,οι οποίες μολονότι δεν δεσμεύουν τα εθνικά δικαστήρια αποτελούν τόσοι αντ' όσον και η νομολογία του ΔικΕΕ έναν χρήσιμο οδηγό για τον εθνικό δικαστή.

Επιπροσθέτως , τα εθνικά δικαστήρια κατ' άρθρο 277 ΣυνθΛΕΕ δύνανται να απευθύνουν προδικαστικό ερώτημα στο ΔικΕΕ αναφορικά με ζήτημα που έχει ανακύψει επί ανάκτησης κρατικών ενισχύσεων, και μάλιστα στη περίπτωση κατά την οποία οι αποφάσεις των εθνικών δικαστηρίων δεν υπόκεινται σε ένδικα μέσα υποχρεούνται να υποβάλλουν προδικαστικό ερώτημα .

Εξαίρεση στην υποχρέωση της Επιτροπής προς έκδοση απόφασης ανάκτησης μη συμβιβάσιμης με την κοινή αγορά κρατικής ενίσχυσης υφίσταται μόνον για λόγους που ανάγονται σε κάποιες γενικές αρχές του

²⁷² ΕΕΕΚ C-272/415-11-2007

²⁷³ ΕΕΕΚ C-85/1/9-4-2009

Κοινοτικού δικαίου καθώς επίσης και στην περίπτωση παραγραφής της αξίωσης προς ανάκτηση. Οι γενικές αρχές που προβάλλονται συχνότερα είναι οι αρχές της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης και της ασφάλειας δικαίου, η ορθή επίκληση των οποίων τελεί υπό την προϋπόθεση ότι η ίδια η Επιτροπή δημιούργησε στην ωφεληθείσα επιχείρηση την πεποίθηση ότι η ενίσχυση είναι συμβιβάσιμη με την κοινή αγορά. Η επίκληση των εν λόγω αρχών εκ μέρους της ωφελομένης επιχείρησης κατά κανόνα δεν γίνεται δεκτή από τα κοινοτικά δικαστήρια, εφόσον δεν έχει τηρηθεί η υποχρέωση κοινοποίησης στην Επιτροπή, επί τη βάση της παραδοχής ότι ένας επιμελής επιχειρηματίας θα πρέπει να είναι σε θέση να εξακριβώνει εάν η ενίσχυση που έλαβε κοινοποιήθηκε ή όχι.²⁷⁴ Ωστόσο, στην υπόθεση RSV²⁷⁵ το ΔικΕΕ έκανε κατ' εξαίρεση δεκτή την παραπάνω αρχή λόγω υπερβολικής καθυστέρησης της Επιτροπής να αποφανθεί επί κοινοποιηθέντων μέτρων κρατικών ενισχύσεων.

Αντιθέτως το Δικαστήριο δεν έκανε δεκτή την αρχή της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης στην πρόσφατη απόφαση του επί της υπόθεσης CELF κατά SIDE²⁷⁶, με την οποία απεφάνθη ότι η εκ μέρους της Επιτροπής έκδοση τριών διαδοχικών αποφάσεων με τις οποίες ενίσχυση κρίνεται συμβατή με την κοινή αγορά και οι οποίες ακυρώθηκαν ακολούθως από το κοινοτικό δικαστήριο δεν μπορεί αφ' εαυτής να αποτελεί εξαιρετική περίπτωση δυνάμενη να δικαιολογήσει περιορισμό της εκτάσεως της υποχρέωσης του δικαιούχου να επιστρέψει την ενίσχυση αυτή, σε περίπτωση κατά την οποία η ενίσχυση χορηγήθηκε κατά παράβαση του άρθρου 108 παρ 3 της ΣυνθΛΕΕ.²⁷⁷

Επιπλέον, κατά την πάγια νομολογία του ΔικΕΕ, το κράτος μέλος δεν μπορεί να επικαλεστεί δικονομικές, οικονομικές ή εσωτερικές εν γένει δυσχέρειες προκειμένου να αποφύγει την εκτέλεση της απόφαση ανάκτησης της Επιτροπής παρά μόνον απόλυτη αδυναμία εκτέλεσης της απόφασης.²⁷⁸,

²⁷⁴ ΔικΕΕ, C-5/89 Επιτροπή κατά Γερμανίας, Συλλογή 1990, σελ I-3437 καθώς και υπ' αριθμ. 2009 C 85/01 Ανακοίνωση της Επιτροπής (EEC 85/9.4.2009), παρ. 32

²⁷⁵ ΔικΕΕ, C-223/85, RSV κατά Επιτροπής, Συλλ 1987, σελ I- 4617

²⁷⁶ ΔικΕΕ, C-1/09, CELF κατά SIDE, διαθέσιμη στην ηλεκτρονική σελίδα www.europa.eu.int/comm/competition/index_el.htm, σκεψ.43, 45, 51, 54-55, βλ και παρακάτω υπό 4.1.1

²⁷⁷ βλ και ΔικΕΕ C-91/01 Ιταλία κατά Επιτροπής, Συλλογή 2004, σ. I-4355, σκέψ. 66 και 67.

²⁷⁸ Ν. Φαραντούρης «Ο έλεγχος των κρατικών ενισχύσεων διάσωσης και αναδιάρθρωσης προβληματικών επιχειρήσεων» εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα- Κομοτηνή 2006, σελ 79-89

ισχυρισμός ο οποίος ερμηνεύεται με πολύ περιοριστικό τρόπο από το ΔικΕΕ²⁷⁹ και υπό την αυστηρή τήρηση των προϋποθέσεων ενημέρωσης της Επιτροπής περί των δυσχερειών, απόδειξης του υποστατού αυτών και πραγματικής μέριμνας για την ανάκτηση της ενίσχυσης..

Σύμφωνη με τις κοινοτικού δικαίου επιταγές περί διαφύλαξης της πρακτικής αποτελεσματικότητας της ανάκτησης κρατικών ενισχύσεων είναι και η νομολογία του ΣτΕ, το οποίο έχει δεχτεί ότι²⁸⁰, ο χαρακτηρισμός με απόφαση της Επιτροπής μιας κατά παράβαση του άρθρου 108 Συνθ ΛΕΕ χορηγηθείσης κρατικής ενίσχυσης ως ασυμβίβαστης με την κοινή αγορά, έχει ως λογική συνέπεια την κατάργηση της δια της αναζητήσεως της²⁸¹, ακόμη και αν η ενίσχυση χορηγήθηκε υπό μορφή φοροαπαλλαγής, διότι η αντικείμενη στο κοινοτικό δίκαιο φοροαπαλλαγή είναι εξυπαρχής άκυρη και ως εκ τούτου δεν τίθεται θέμα αναδρομικής άρσης φορολογικού ευεργετήματος και αντίθεσης με τη συνταγματική αρχή του άρθρου 78 παρ 2 του Συντάγματος περί μη αναδρομικότητας των φορολογικών βαρών.

Εν κατακλείδι, η κοινοτική ρύθμιση της ανάκτησης των κρατικών ενισχύσεων, ενόψει της θέσπισης του Διαδικαστικού Κανονισμού του Συμβουλίου, των Αυτοδεσμευτικών Κειμένων ήπιου δικαίου της Επιτροπής καθώς και της πλούσιας νομολογίας του Δικαστηρίου επί του θέματος διαμορφώνει επαρκώς το ισχύον νομικό πλαίσιο ανάκτησης των κρατικών ενισχύσεων. Στην κατεύθυνση της αποτελεσματικής εφαρμογής της ανάκτησης ουσιώδης είναι η συνδρομή των εθνικών αρχών και δικαστηρίων, τα οποία καλούνται να εκτελέσουν την ανακτητική απόφαση της Επιτροπής στο πλαίσιο που θέτει η εσωτερική έννομη τάξη. Η ελληνική έννομη τάξη έχει κινηθεί προς την κατεύθυνση της διαφύλαξης της πρακτικής αποτελεσματικότητας των κρατικών ενισχύσεων, προς την οποία συνέβαλε σημαντικά ο παραμερισμός

²⁷⁹ Τα Δικαστήρια έχουν επιβεβαιώσει επανειλημμένα ότι το κράτος μέλος δεν μπορεί να επικαλείται απαιτήσεις της εθνικής νομοθεσίας όπως εθνικούς κανόνες παραγραφής, ή απουσία τίτλου βάσει εθνικής νομοθεσίας ή περιστάσεις που συνδέονται με την οικονομική κατάσταση του αποδέκτη προκειμένου να αιτιολογήσει την έλλειψη συμμόρφωσης σε απόφαση ανάκτησης, βλ. ΔικΕΕ, C- 24/95, Alcan κατά Επιτροπής (1997), Συλλ. 1591, σκεψ. 34-37, και ΔικΕΕ C 303/88, Ιταλία κατά Επιτροπής, Συλλ 1991, σελ I-1433, ΔικΕΕ C-52/84, Επιτροπή κατά Βελγίου, Συλλ 1986, σελ I- 89, σκεψ 14

²⁸⁰ ΣτΕ 1957/99, ΝοΒ 2001.115, με σχόλιο Μ. Κυπραίου στο ΔΕΕ, σελ 328-330

²⁸¹ ΔικΕΕ C-183/91 Επιτροπή κατά Ελληνικής Δημοκρατίας, Συλλ 1993, σελ I-3131, C-142/87, Βασίλειο του Βελγίου κατά Επιτροπής, Συλλ 1990, σελ I-959, C-310/85, Deufil GmbH & Co KG κατά Επιτροπής, Συλλ 1987, σελ I- 901

των συνταγματικών κωλυμάτων περί μη φορολογικής αναδρομικότητας κατά την ανάκτηση των παρανόμων χορηγηθέντων κρατικών ενισχύσεων .

Ωστόσο, δεδομένου ότι ο τομέας των κρατικών ενισχύσεων αποτελεί ένα σημαντικό τομέα άσκησης της αναπτυξιακής πολιτικής κάθε χώρας η εφαρμογή των ανακτητικών αποφάσεων της Επιτροπής ενίοτε συγκρούεται με την βούληση του κράτους αναφορικά με την οικονομική του πολιτική και τα εθνικά του συμφέροντα με αποτέλεσμα τα κράτη μέλη να αποφεύγουν επιμελώς την εκτέλεση των αποφάσεων της Επιτροπής. Αντιπροσωπευτικό είναι το πρόσφατο παράδειγμα της Ο.Α., το οποίο υποδεικνύει ότι ανεξαρτήτως των όποιων εθνικών προσπαθειών παραβίασης των ανακτητικών αποφάσεων της Επιτροπής , το κοινοτικό δίκαιο τελικά εφαρμόζεται και οποιαδήποτε προσπάθεια παράκαμψης αυτού καταλήγει τελικά να ζημιώσει τα συμφέροντα του ίδιου του κράτους. Εξάλλου, δεν θα πρέπει να λησμονείται το γεγονός ότι οι διατάξεις περί ανάκτησης των κρατικών ενισχύσεων δεν προσλαμβάνουν κυρωτικό χαρακτήρα έναντι του κράτους μέλους παραβάτη αλλά αποσκοπούν στη αποκατάσταση της ανταγωνιστικής ισορροπίας στην ανοικτή αγορά της Κοινότητας στην οποία θεμελιώνεται η λειτουργία της ίδιας της Κοινότητας και ως εκ τούτου η τήρηση τους είναι επιτακτική για την πρόοδο και ευημερία της Κοινότητας και των κρατών μελών της.

ΠΗΓΕΣ

Α1. ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ

- Α. Γκιζάρη «Ο έλεγχος των παραβάσεων των κρατών μελών στο Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων», εκδόσεις Σάκκουλα , Θεσ/κη 1992 σελ 146-206
- Ν. Σκανδάμης «Ευρωπαϊκό Δίκαιο Ι», Αθήνα 1994, σελ 404 επομ.
- Ν Κωνσταντινίδης «Προβληματικές Επιχειρήσεις ιδιωτικού τομέα:Επιπτώσεις επί των εργασιακών σχέσεων» ΝοΒ 1998.605.
- Σχολιασμένη απόφαση ΔικΕΕ, C-39/1994 , SFEI κλπ , Συλλ 1995, σελ Ι-3591- Αρμ 996 σελ 1548 με παρατηρήσεις Γ Τσερκεζή (1997)
- Χ. Συνοδινός «Οι κρατικές ενισχύσεις υπό τον έλεγχο του Κοινοτικού Δικαίου», εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα Αθήνα-Κομοτηνή 1998, σελ 75-95
- Σχολιασμένη απόφαση ΣτΕ 1957/99, ΝοΒ 2001.115, με σχόλιο Μ. Κυπραίου στο ΔΕΕ, σελ 328-330
- Μουαμελέτζη, Σ Παπαντωνιάδου, Αικ Σγουρίδου «Οι κοινοτικοί κανόνες για τις κρατικές ενισχύσεις», Θεσσαλονίκη 2002, Κέντρο Διεθνούς και Ευρωπαϊκού Οικονομικού Δικαίου, σελ 119 επομ
- Α Μεταξάς «Θέματα Ευρωπαϊκού Δικαίου :Νομολογία του ΔΕΚ-Κριτική Προσέγγιση», εκδόσεις Σάκκουλας 2004, σελ 219
- Σχολιασμένη απόφαση ΔικΕΕ, C-277/00 Γερμανία κατά Επιτροπής (SMI) Ε Μουαμελέτζη, ΔηΣΚΕ 3/2004 σελ 283
- Γ. Καρύδης «Ευρωπαϊκό Δίκαιο επιχειρήσεων και ανταγωνισμού»,Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα ,2004, σελ 321.

- Σχολιασμένη απόφαση ΔικΕΕ, C 328/99 και 399/00 , Ιταλία και SIM-Multimedia κατά Επιτροπής (SELECO), Συλλ 2003, σελ I-4035,σχόλιο Ε. Μουαμελεντζή ΔήΣΚΕ 2/04, σελ 156
- Σχολιασμένη απόφαση ΔικΕΕ C-415/03, Επιτροπή κατά Ο.Α. με σχόλιο Ε. Μουαμελετζή ΔηΣΚΕ 2/05 σελ 257-259
- Σχολιασμένη απόφαση ΔικΕΕ C-11/04 (ΕΕ 2004 C 192/2 ΔήΣΚΕ 1/05, σελ 15
- Γιώργος Καταπόδης «Εθνική αναπτυξιακή πολιτική και νομιμότητα κρατικών ενισχύσεων-»,Πρόλογος Κων/νου Στεφάνου, εκδόσεις Σακκουλα , 2006 σελ 260-519
- Βασίλης Καραγιάννης , «Κρατικές Ενισχύσεις Κοινοτική και Εθνική ρύθμιση», Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2006, σελ 40,41
- Κων/νος Στεφάνου «Εισαγωγή στις Ευρωπαϊκές σπουδές-Οικονομική Ολοκλήρωση και Πολιτική-Το ρυθμιστικό πλαίσιο», Ελληνική Ένωση Τραπεζών, Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2006, Μελέτη του Χάρη Συνοδινού-Πολιτική Ανταγωνισμού ΙΙ: Ο έλεγχος των κρατικών Ενισχύσεων σελ 120επόμε.
- Α.Πούγγουρα, Σχόλιο στην ΓΔικΕΕ, C-276/03, ΔηΣΚΕ 1-3/2006, σελ 227
- Σχολιασμένη απόφαση ΔικΕΕ C-199/06, CELF κατά Ministre de la Culture et de la Communication, Συλλ 2008, με σχόλιο Α. Πέτσεται στο ΔηΣΚΕ & Αγορα 1/2008 σελ 71
- Άρθρο Χ.Γκολφινόπουλος «Ενισχύσεις αναδιάρθρωσης και το κριτήριο του ιδιώτη πιστωτή-Η απόφαση T-68/03 «Ολυμπιακή Αεροπορία Υπηρεσίες ΑΕ κατά Ευρωπαϊκής Επιτροπής», ΔήΣΚΕ 1-3/2007 σελ 67

- Β. Καραγιάννης, «Διάλογος με το Διεθνές Περιβάλλον-Παράνομες κρατικές ενισχύσεις» Παρατηρήσεις στην υπ' αριθμ. ΓΔικΕΕ C 419/06 απόφαση της 14-2-2008 , Ολυμπιακή Αεροπορία-Παράνομες Κρατικές Ενισχύσεις, ΘΠΔΔ 3/2008, σελ 362
- Ν. Φαραντούρης « Ο έλεγχος των κρατικών ενισχύσεων διάσωσης και αναδιάρθρωσης προβληματικών επιχειρήσεων»εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2006, σελ 79-89
- Γ.Γρύλλος «Η αρχή της διαδικαστικής αυτονομίας των εθνικών αρχών κατά την ανάκτηση κρατικών ενισχύσεων:Μέσα δράσης και περιορισμοί., ΔηΣΚΕ 1-3/2006 σελ 93
- Επισκόπηση νομολογίας επιμέλεια Ε. Μουαμελέντζη, Α. Σγουρίδου , Α. Καιδατζής , ΔήΣΚΕ 1-3/2006, σελ 244 (Αποφάσεις T-324/00, CDA Datentrager Albrechts GmbH κατά Επιτροπής, Συλλ 05, σελ II-04309)
- Σχολιασμένη απόφαση ΔικΕΕ, T-196/02, MTU Friedrichshafen κατά Επιτροπής , Ε. Μπαλτά, ΔηΣΚΕ & Αγορά 1/2008 σελ 65,
- Σχολιασμένη απόφαση ΔικΕΕ C-520/07, Επιτροπή κατά MTU Friedrichshafen , (αδημοσ) , με σχόλιο Γ. Παπαχρήστου, ΔήΣΚΕ & Αγορά 1/10, σελ 137
- ΓΔικΕΕ T-388/03 Deutsche Post AG και DHL International κατά Επιτροπής, , διαθέσιμη στην ηλεκτρονική σελίδα <http://eur-lex.europa.eu>, με σχόλιο Β. Καραγιάννη στο «Ευρωπαϊών Πολιτεία», 2/09, σελ 505-518

Α2. ΞΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Abramonte CB, “Competitors Rights to challenge illegally granted aid and the problem of conflicting decisions in the field of competition, Law ECLR 1997, P.87
- Study of Competition Committee : The application of EC State Aid law by the member state courts, 4-6-1999 at www.europa.eu.int/comm/competition/state_aid/others/
- A Winter , The right of complainants in state aid cases : Judicial review of Commission decisions adopted under articles 88(ex 93) EC, CML Rev.1999, p.521
- Koenig Ch.”Determining the address of decision ordering the recovery of state aid after the sale of substantial assets of the undertaking in receipt of aid”, ECLR 22.6.01, P.238
- Ben Slocock, The Market Economy Investor Principle, Competition Policy, Newsletter, No 2, Ιούλιος 2002, σελ 23
- VonQuitzow C.M., State Measures Distorting Free Competition in the EC, The Hague-London-N.York, Kluwer LawIntern, European Business Law and Practice Series, Vol. 17, 2002
- Bartosch A., “The relationship between public procurement and state aid surveillance” , CMLR 2002, P.551
- Quigley C, Collins A, EC State Aid Law and Policy, Oxford-Portland Oregon, Hart Publishing 2003
- Valle E Van de Castelele Ic, Revision of the State Aid rescue and restructuring Guidelines , Competition Policy Newsletter, 3/04, p.387

- Matthias –Werner A., “Reform of Procedural rules for state and cases, Competition Policy Newsletter 2, 2004, p. 91-93
- G Schohe, “May the Comission select the Debtor of State Aid Repayment? Where the Comission ‘s power over State Aid ends”, EsTAL 3/04, p. 423
- Nicolaides Ph, Kekelekis M. , State Aid Policy in the European Community, The Hague, London-N.York, Kluwer Law International, International Competition Law Series 2005

A.3. ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ ΣΤΟ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

- <http://eur-lex.europa.eu>,
- <http://lawdb.intrasoftnet.com/>
- <http://curia.europa.eu/>
- www.europa.eu.int/comm/competition/state_aid/others/
- <http://moke.cieel.gr/index.jsp?lbLang=>

A.4. ΕΠΙΣΗΜΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

- ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ 659/99 ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ (ΕΕL 83 της 27.3.99, σελ 1)
- ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ 794/04 ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ (ΕΕL 140 της 30.4..04 σ. 0001 0134

- ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ 800/2008 ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ(ΕΕL 214 της 9.8.08, σελ 3)
- ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ 2002/C 119/12 της 22.5.02
- ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ 2007/C 272/05 της 15.11.07
- ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ 2008/C 14/02 της 19.1.08
- ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ 2009/C 85/01 της 9.4.09

A.5 ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΩΝ

- Γνωμοδότηση ΝΣΚ 438/03, Δημοσίευση στην ηλεκτρονική σελίδα της ΝΟΜΟΣ
- ΑΕΔ 8/2002, 14/2003- Δημοσίευση στην ηλεκτρονική σελίδα της ΝΟΜΟΣ
- ΣτΕ 1957/99, ΝοΒ 2001.115
- ΣτΕ 1957/99, ΝοΒ 2001.115, ΣΤΕ 1916, 1917, 1918 /02, ΤΜ β, ΔΦΝ 2004, 78
- ΣτΕ 1062/2006, Δημοσίευση στην ηλεκτρονική σελίδα της ΝΟΜΟΣ
- ΣτΕ 1957/99, ΝοΒ 2001.115

- ΣτΕ 3910/88Αρμ 2989, σελ 919
- Ολ ΣτΕ 1093/87, ΕΕΕυρΔ 1988, σελ 105
- Εφ. Αθ. 2436/92 ΕΕμπΔ 1992, σελ. 652
- ΣτΕ 220/02, Δημοσίευση στην ηλεκτρονική σελίδα της ΝΟΜΟΣ
- ΣτΕ, 3905/88 Δημοσίευση στην ηλεκτρονική σελίδα της ΝΟΜΟΣ
- ΣΤΕ 1916, 1917, 1918 /02, ΤΜ β, ΔΦΝ 2004, 78
- ΣΤΕ 1093/87, Δημοσίευση στην ηλεκτρονική σελίδα της ΝΟΜΟΣ
- Τρ.ΔΠρ.Αθ. 5110/94, ΕΔΚΑ 1994.621
- ΔΕΦΑθ 5064/1997, Δημοσίευση στην ηλεκτρονική σελίδα της ΝΟΜΟΣ

A.6 ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

- ΔικΕΕ, C-26/62, Van Gend en Loos , Συλλ 1963, σελ I-2
- ΔικΕΕ C- 120/73 Lorenz GmbH κατά Δημοκρατίας της Γερμανίας , Συλλ. 1973, σελ I-815
- ΔικΕΕ, C-70/72, Επιτροπή κατά Γερμανίας , Συλλ 1973, σελ I- 813
- ΔικΕΕ C-121/73, Markmann KG κατά Γερμανίας και του ομόσπονδου κράτους Schleswig-Holstein Συλλ 1973 σελ I- 01495

- C- 122/73 Nordsee, Deutsche Hochseefischerei GmbH κατά Γερμανίας και ομόσπονδου κράτους Rheinland –Pfalz Συλλ 1973 σελ I- 01511
- ΔικΕΕ C- 120/73 Lorenz GmbH κατά Δημοκρατίας της Γερμανίας , Συλλ. 1973, σελ I-815
- ΔικΕΕ, C-156/77, Επιτροπή κατά Βελγίου, Συλλ 1978, σελ I-1888,
- ΔικΕΕ, C-6-11/69, Συλλ 1969, σελ 523
- ΔικΕΕ C- 141/73, Fritz Lohrey κατά Γερμανίας και ομόσπονδου κράτους της Έσσης , Συλλ 1973 , σελ I-01527.
- ΔικΕΕ C 730/1979 , PHILIP MORRIS κατά Επιτροπής, , Συλλ. 1980, σελ I-2671
- ΔικΕΕ , C- 99/79 SA LANCOME κλπ, Συλλ 1980, σελ I-2327 και C-31/80 LOREAL κλπ Συλλ 1980 , σελ I-3775
- ΔικΕΕ, C-77/72, Capollongo, Συλλ 1973, σελ I-567, C-74/76, Lanelli., Συλλ 1977 , σελ 143
- ΔικΕΕ C-78/76 Steinlike, Συλλ 1977 , σελ 171 και C-78-83/90, Συλλ 1992, σελ I-1847
- ΔικΕΕ C 303/88, Ιταλία κατά Επιτροπής, Συλλ 1991,σελ I-1433
- ΔικΕΕ C-52/84, Επιτροπή κατά Βελγίου, Συλλ 1986, σελ I-89
- ΔικΕΕ C-5/86, Επιτροπή κατά Βελγίου , Συλλ 1987, σελ 1773

- ΔικΕΕ C-305/88, Ιταλική Δημοκρατία κατά Επιτροπής, Συλλ 1991, σελ I-1603
- ΔικΕΕ , C-5/89, Επιτροπή κατά Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας, Συλλ 1990, σελ I-3437
- ΔικΕΕ C-142/87, Βασίλειο του Βελγίου κατά Επιτροπής, Συλλ 1990, σελ I-959
- ΔικΕΕ C-310/85, Deufil GmbH & Co KG κατά Επιτροπής, Συλλ 1987, σελ I-901
- ΔικΕΕ, C -223/85, RSV κατά Επιτροπής ,Συλλ 1987, σελ I- 4617
- ΔικΕΕ C-143/88 συνεκδ. C-92/89 Zuckerfabrik Suderdithmarschen κλπ κατά Hauptzollamt Itzehoe κλπ, Συλλ. 1991, σελ. I-415
- ΔικΕΕ, C-301/87, Γαλλία κατά Επιτροπής (Boussac), Συλλ 1990, σελ I-307
- ΔικΕΕ C-94/87, Επιτροπή κατά Γερμανίας, Συλλ 1989, σελ I-175,
- ΔικΕΕ C-249/85, Albako Margarinefabrik Maria Von Der Linde GmbH & Co KG κατά Bundesanstalt für landwirtschaftliche Mark tordnung Συλλ 1987, σελ I- 02345
- ΔικΕΕ C-215/82 Deutsche Milchkontor και λοιποί, Συλλ 1983, σελ. I-2633,
- ΔικΕΕ C-499/99 , Επιτροπή κατά Ισπανίας , Συλλ 2002, σελ I-6031

- ΔικΕΕ C-261/99 , Επιτροπή κατά Γαλλίας , Συλλ 2001, σελ I-2537
- ΔικΕΕ C-42/93, Ισπανία κατά Επιτροπής, Συλλ 1994, σελ I-4175
- ΔικΕΕ, C-480/98 Ισπανία κατά Επιτροπής , Συλλ 2000, σελ I-18717 και συνεκδικασθείσες υποθέσεις C 67/85, C 68/85 και C 70/85 Kwekerij van der Kooy BV και λοιποί κατά Επιτροπής Συλλ 1988 ,σελ I- 219.
- ΔικΕΕ, C-400/99, Ιταλική Δημοκρατία κατά Επιτροπής, Συλλ. 2005, σελ. I-3567
- ΔικΕΕ C-24/95, Land Rheinland Pfalz κατά Alcan Deutschland GmbH, Συλλ 2000, σελ I-04897
- ΔικΕΕ C-404/97, Επιτροπή κατά Πορτογαλικής Δημοκρατίας, Συλλ. 2000, σελ. I-04897
- ΔικΕΕ C-354/90, Federation Nationale du Commerce exterieur des Produits alimentaires και Syndicat National des Nefociants et des Transformateurs κατά Saumon Γαλλικής Δημοκρατίας Συλλ.. 1991 σελ. I-05505
- ΔικΕΕ C-183/91 Επιτροπή κατά Ελληνικής Δημοκρατίας , Συλλ 1993, σελ I-3131,
- ΔικΕΕ C -482/99, Γαλλία κατά Επιτροπής(Stardust Marine). , Συλλ 2002, σελ I-4397
- ΔικΕΕ C- 241/94 Γαλλία κατά Επιτροπής Συλλ 1996, I-4551
- ΔικΕΕ C-354/90, FNCE, Συλλ 1991, σελ I-5505

- Προτάσεις γενικού Εισαγγελέα Jacobs στην ΔικΕΕ C- 39/1994, SFEI κλπ Συλλ 1995, σελ I-3591
- ΔικΕΕ C- 39/1994, SFEI κλπ Συλλ 1995, σελ I-3591
- ΔικΕΕ, C-46/93 συνεκδ. C-48/93 Brasserie du Pescheur και Factortame, Συλλ 1996, σελ I-1029,
- ΔικΕΕ C-6/90 συνεκδ. C-9/90, Francovich και Bonifaci κατά Ιταλίας, Συλλ 1991, σελ I-5357
- ΔικΕΕ C- 280/95, Επιτροπή κατά Ιταλικής Δημοκρατίας, Συλλ. 1998, σελ I-00259, σκεψ.14, 23
- ΔικΕΕ C-348/93, Επιτροπή κατά Ιταλικής Δημοκρατίας, Συλλ. 1995,σελ. I-00673
- ΔικΕΕ, C- 24/95, Alcan κατά Επιτροπής (1997), Συλλ. 1591
- ΔικΕΕ C-480/98 , Ισπανία κατά Επιτροπής , Συλλ 2000, σελ I-8717,
- ΔικΕΕ, C-465/93, Atlanta κατά Bundesamt Fuer Ernaehrung und Forstwirtschaft, Συλλ. 1995, σελ I-3761
- ΔικΕΕ C-295/97 Piaggio, Συλλ 1999, σελ I-3735
- ΔικΕΕ C-78, 93/90 Companie Commerciale de l ‘ Ouest Συλλ 1992, σελ 1847
- ΔικΕΕ C-75/97, Βέλγιο κατά Επιτροπής Συλλ 19991, σελ I-03671
- ΔικΕΕ C-382/99, Κάτω Χώρες κατά Επιτροπής, Συλλ 2002, σελ I-5163,

- ΔικΕΕ, C-1/09, CELF κατά SIDE, διαθέσιμη στην ηλεκτρονική σελίδα www.europa.eu.int/comm/competition/index_el.htm,
- ΔικΕΕ C-91/01 Ιταλία κατά Επιτροπής , Συλλογή 2004, σ. I-4355
- ΔικΕΕ C-209/00, Επιτροπή κατά Γερμανίας , Συλλ 2002, σελ I-11695,
- ΔικΕΕ C-278/01, Επιτροπή κατά Ισπανίας , Συλλ 2003, σελ I-14141,
- ΔικΕΕ C-369/07, , Επιτροπή κατά Ελληνικής Δημοκρατίας, Δημοσίευση στην ηλεκτρονική σελίδα της ΝΟΜΟΣ
- ΔικΕΕ C-415/03, Επιτροπή κατά Ο.Α. , διαθέσιμη στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62003A0068:EL:HTML>
- ΔικΕΕ , C-304/02, Επιτροπή κατά Γαλλίας , Συλλ 2005, σελ I-6263
- ΔικΕΕ C-369/07, Επιτροπή κατά Ελληνικής Δημοκρατίας, δημοσίευση στην ηλεκτρονική σελίδα της ΝΟΜΟΣ
- ΔικΕΕ C-209/00, Επιτροπή κατά Γερμανίας , Συλλ 2002, σελ I-11695,
- ΔικΕΕ C-278/01, Επιτροπή κατά Ισπανίας , Συλλ 2003, σελ I-14141,
- ΔικΕΕ , C-304/02, Επιτροπή κατά Γαλλίας , Συλλ 2005, σελ I-6263
- ΔικΕΕ C-419/06, Ισπανία κατά Επιτροπής, Συλλ 2000, σελ I-8717,

- ΔικΕΕ C-369/07, Επιτροπή κατά Ελληνικής Δημοκρατίας, δημοσίευση στην ηλεκτρονική σελίδα της ΝΟΜΟΣ
- ΔικΕΕ C-415/03, Επιτροπή κατά Ο.Α. , διαθέσιμη στη Δ/ση . <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62003A0068:EL:HTML>
- ΔικΕΕ, C-419/06 Επιτροπή κατά Ελληνικής Δημοκρατίας, διαθέσιμη στην ηλεκτρονική Δ/ση . <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62003A0068:EL:HTML>
- ΔικΕΕ C-277/00 Γερμανία κατά Επιτροπής (SMI) Συλλ 2005
- ΔικΕΕ C-520/07, Επιτροπή κατά MTU Friedrichshafen , (αδημ) διαθέσιμη στην ηλεκτρονική Δ/ση . <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62003A0068:EL:HTML>
- ΔικΕΕ, C-526/04, Laboratoires Boiron S.A κατά Urssaf και Acoss, Συλλ 2006, I-75299,
- ΔικΕΕ, C-173/03 Traghetti del Mediterraneo κατά Ιταλίας, Συλλ 2006, σελ I-5177,
- ΔικΕΕ, C-232/02, Επιτροπή κατά Technische Glaswerke Iimenau ,Συλλ 2002
- ΔικΕΕ C-415/03, Επιτροπή κατά Ελλάδας, Συλλ 2005, σελ. I-3875
- ΔικΕΕ C-182/03 συνεκδικ. C-217/03 ΒΒέλγιο και Forum 187 κατά Επιτροπής, Συλλ 2006, σελ I-5479

- ΔικΕΕ C-71/04Xunta de Galicia , Συλλ. 2005, σελ. I-7419, C-354/90Federation Nationale du Commerce Extérieur des Produits Alimentaires κλπ κατά Γαλλίας, , Συλλ. 1991, I-5505
- ΔικΕΕ C-209/00, Επιτροπή κατά Γερμανίας, Συλλ 2002, σελ I-11695,
- ΔικΕΕ C-308/01 GIL Insurance κλπ, Συλλ 2004, σελ I-477
- ΔικΕΕ C-232/05 Επιτροπή κατά Γαλλίας (Scott), διαθέσιμη στην ηλεκτρονική σελίδα www.europa.eu.int/comm/competition/index_el.htm
- ΔικΕΕ, C-199/06 , CELF κατά SIDE, διαθέσιμη στην ηλεκτρονική σελίδα<http://curia.europa.eu/>
- ΔικΕΕ C-346/03 και 529/03 (συνεκδικ), Giuseppe Atzeni κατά Regione autonoma della Sardegna.Συλλ 2006, σελ I-01875

A.7. ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΓΕΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

- ΓΔικΕΕ C-183/91, Επιτροπή κατά Ελληνικής Δημοκρατίας , Συλλ 1993, σελ II-3131
- ΓΔικΕΕ , T-49/93, SIDE κατά Επιτροπής, Συλλ 1995, σελ II-2501

- ΓΔικΕΕ, T-244/93, Textilwerke Degendorf Gmbh κατά Επιτροπής, Συλλ. 1995, σελ II-02265
- ΓΔικΕΕ, T-459/93, Siemens κατά Επιτροπής, Συλλ 1995, σελ II-1675
- ΓΔικΕΕ T-330/94, Salt Union κατά Επιτροπής, Συλλ 1996, σελ II-1475
- ΓΔικΕΕ T-155/98, SIDE κατά Επιτροπής , Συλλ 2002, σελ II-1179
- ΓΔικΕΕ T- 152/99, HAMSAκατά Επιτροπής, Συλλ Νομολ 2002, σελ II-3049
- ΓΔικΕΕ T-324/00 CDA Datentrager Albrechts GmbH κατά Επιτροπής , Συλλ 2005, σελ II-04309
- ΓΔικΕΕ T-369/00, Departement du Loiret (Γαλλία) κατά Επιτροπής ,Συλλ. 2003, σελ II-1793
- ΓΔικΕΕ T-198/01 , Technische Glaswerke Iimenau κατά Επιτροπής ,Συλλ 2004, σελ II-02717
- ΓΔικΕΕ T-111/01, συνεκδ με T-133/01, Saxonia Edelmetalle και Zemag κατά Επιτροπής, Συλλ. 05, σελ II-1575
- ΓΔικΕΕ T-196/02, MTU Friedrichshafen GmbH/Επιτροπή, , Συλλ 2009, σελ II- 2889
- ΓΔικΕΕ T-181/02 Διάταξη του Προέδρου του Πρωτοδικείου , Neue Erba Lautex κατά Επιτροπής, Συλλ 2002, σελ. II-5081

- ΓΔικΕΕ T-68/03, O.A. κατά Επιτροπής, διαθέσιμη στην ηλεκτρονική Δ/νση .
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62003A0068:EL:HTML>
- ΓΔικΕΕ T-388/03 Deutsche Post AG και DHL International κατά Επιτροπής, ,
διαθέσιμη στην ηλεκτρονική σελίδα <http://eur-lex.europa.eu>
- ΓΔικΕΕ, T-25/04, Gonzalez y Diez, SA κατά της Επιτροπής, Συλλ.2007, σελ
II-03121, σκεψ.119-121

ΠΑΝΤΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

002000108860

60